

Lunden och tiden

En studie av lundbegreppets användning och betydelse genom tiderna inom det svenska språkområdet

Omslagsbilden: ”Parken i Osbyholm” 1985, 50*65cm, av Thomas Strömdahl, illustratör och kulturgeograf. Originalen finns på Miljöenheten, Länsstyrelsen, Malmö.

LUNDEN OCH TIDEN

Lunden och tiden

En studie av lundbegreppets användning och betydelse
genom tiderna inom det svenska språkområdet

Swantje Oostra och Allan Gunnarsson

Rapport 05:3

INSTITUTIONEN FÖR LANDSKAPSPLANERING ALNARP

SUNDSVÄGEN 6
230 53 Alnarp
tel. 040-41 50 00
fax.040-46 54 42

Distribution
tel. 040-41 54 18

ISSN 1403-0268
ISRN SLU-LPA-R-05/3-SE

TRYCK: REPROENHETEN, SLU ALNARP 2005

Förord

Lunden tillhör en central skara av landskapsbegrepp som haft sin givna plats under många hundra år och troligen betydligt längre, som en del i den tidiga nordiska mytologin. I dagens tillämpning och relation mellan människa och landskap fortsätter många att använda *lund* som ett begrepp med en rik kulturell innebörd. Som levande begrepp i användning är det alltid i förändring, med en kärninnebörd men också med nyanser och olika valörer som bestäms av det speciella sammanhanget. Förändringen blir beroende av tidigare innebörder, tidsinfluenser, samhällsförändringar men också landskapsförändringar.

Att försöka skildra begreppets olika innebörder har varit en viktig utmaning för oss. Ett rikt språk som vi känner nyanserna i innebär också att vi kan tänka och handla nyanserat. Accepterar man en utarmning eller förflockning av språket riskerar vi att också tappa vår praktiska förmåga ute i landskapet. Schablonisering och alltför mekaniskt handlande kan bli resultatet. Goda visioner kanske aldrig blir tänkta eller förverkligade.

Som författare hoppas vi att vi igenom vår förankring vid Institutionen för landskapsplanering, Alnarp, med en direkt närvaro i tillämpningar som landskapsvård, park- och trädgårdsskötsel, rekreation och friluftsliv kan ge en närhet och en fördjupad förstäelse av begreppets olika innebörder och utveckling.

Indirekt ger arbetet också oss och läsarna en chans att återknyta till en rad av våra mest eminenta landskapskildrare i Sverige genom tiderna; personligheter som Carl von Linné, Mårten Sjöbeck, Sten Selander, Rutger Sernander, Carl Fries och Harry Martinson:

*Man bör ännu framvärda
i att använda sådana ord som
bagar, gläntor, ängar och bedar
när man tänker på öppna platser
i tätande och mörkande skog
eller i närheten av hav.
Man bör beller inte glömma
myrar och mossar.
Även lundar och dungar
för tanken till en öppenhet i landskapet,
öppna rum kring mindre sällskap
av träd och buskar.
Träd av olika slag
sällskapa därute på slätten
och bilda dungar.
Är dungarna större så att de inom sig
har plats för gläntor, solplatser och mindre ängar
kallas de lundar.*

*Åkrar och fält brukar i allmänhet
föra sin egen talan,
särskilt i nödtider som kan komma och gå,
man vet aldrig hur eller när.
Allt detta kan man göra
av kärlek till skogen
som själv älskar gläntor och skogsbagar,
ljusa lövgångar i det mörka,
ofta då längsmed bäckarnas brus
med trastar, siskor och sylvior
som talesmän.*

Harry Martinson 1986

Lunden och tiden har precis som vi ändrat utseende och bytt skepnad. Man kanske skulle kunna säga – utvecklats. Arbetet har lästs och granskats av Margareta Ihse, professor vid Institutionen för Geovetenskap vid Stockholms Universitet, Håkan Slotte, filosofie doktor och naturvårdsintendent vid Ålands Landskapsregering, Kjell Lundquist, agronomie doktor och universitetsadjunkt vid Institutionen för Landskapsplanering, Alnarp, Åsa Klintborg-Ahloklo, filosofie licensiat och doktorand vid Institutionen för Landskapsplanering, Alnarp, samt Roland Gustavsson, professor vid Institutionen för Landskapsplanering, Alnarp.

Granskningssynpunkterna har beaktats och arbetets in i texten. Vi är väldigt tacksamma för denna mängd av konstruktiv kritik och alla arbetstimmar som de ovan nämnda personerna har lagt ned och där framförallt Kjell har gjort ett otroligt noggrant och värdefullt arbete! TACK!!!

Vi vill också rikta ett varmt tack till alla er andra som bidragit till detta arbetes utveckling och slutgiltiga form genom era värdefulla litteraturlån, litteraturtips, bildlån och berikande kunskaper och tankar om lunden. Vi hoppas att våra ansträngningar och era bidrag sammantaget ger läsaren av denna skrift en berikande och i bästa fall njutbar upplevelse.

Alnarp i november 2005

Swantje Oostr *Allan Gunnarsson*

Innehåll

SAMMANFATTNING.....	10
SUMMARY	13
1 INLEDNING.....	16
1.1 Bakgrund - lundens språkliga rotsystem	16
1.2 Mål.....	17
1.3 Syfte	20
1.4 Material, metod och avgränsningar	20
2 LUNDBEGREPPET FRÅN FORTID TILL NUTID	22
2.1 Fortidens heliga lundar	22
2.2 Lunden under kristen tid fram till Linnés tid.....	29
2.2.1 Lunden som trons och hoppets tillflyktsort.....	29
2.2.2 Lunden som kärlekens tillflyktsort	32
2.2.3 Begreppet lund i tidens ordböcker och lexika.....	35
2.3 Den Linnéanska eran fram till den analytiska natur- och kulturlandskapsforskningens framväxt	38
2.3.1 Linné och lundbegreppet	38
2.3.2 Lunden i den romantiska reseskildringen och dikten	46
2.3.3 Begreppet lund i tidens ordböcker	51
2.4 Den klassiska landskapsvårdens och trädgårdsarkitekturens guldålder från sekelskiftet 1800-1900 fram till 1970-talet.....	53
2.4.1 Naturvården och den landskapsinriktade forskningens syn på lund- och lövängsbegreppen.....	53
2.4.2 Lundbegreppets användning inom trädgårdsarkitekturen och parkvården.....	60
2.4.3 Den skönlitterära lunden.....	69
2.4.4 Begreppet lund i tidens ordböcker	73
2.5 Mot vår egen tid - den precisa naturvetenskapens och rumsligt orienterade landskapsforskningens ökade inflytande under 1900-talets sista årtionden	76
2.5.1 Lunden och lundbegreppet inom naturvård och ekologi.....	76
2.5.2 Lunden och lundbegreppet inom landskapsvård, landskapsarkitektur och trädgårdsgestaltning.....	78
2.5.3 Begreppet lund i tidens ordböcker	92
3 DISKUSSION	94
3.1 Allmänt om begreppsanvändning	94
3.2 En översikt över lundbegreppets hypotetiska respektive dokumenterade betydelseglidning och amplitudförändring.....	96
3.3 Vilken betydelse har begreppet lund haft under de senaste hundra åren med särskild betoning på den professionella användningen inom botanik, ekologi, landskapsvård samt landskaps- och trädgårdsarkitektur?.....	102
3.3.1 Lundbegreppet inom botaniken	102
3.3.2 Lundbegreppet inom ekologin	104
3.3.3 Lundbegreppet inom landskapsvården	105
3.3.4 Lundbegreppet inom trädgårds- och landskapsarkitekturen	106
4 SUMMERING AV LUNDBEGREPPETS ANVÄNDNING OCH FRAMTIDSPOTENTIAL	108
4.1 Sammanfattande begreppsanvändnings- och begreppsglidningsöversikt	108
4.2 Möjligheter och begränsningar inför framtiden.....	112
KÄLLOR OCH LITTERATUR	114

Sammanfattning

Inom hela det germanska språkområdet och i synnerhet i Sverige och i övriga Skandinavien hör ordet *lund* till de mest centrala landskapsbegreppen med en lång och rik historia. Under denna har begreppets betydelse och människornas föreställning om både begreppet och företeelsen *lund* förändrats som en spegling av skiftande värderingar och livsföring men också landskapets ständiga förändring. Från en första dokumenterad betydelse som benämning på en helig plats i landskapet har begreppet efterhand fått stå som beteckning för såväl trädbärande slättermark och artrika, trädrika växtsamhällen som för en drömd tillflyktsort med poetiska och paradisiska förtecken.

Den positiva laddning och kulturhistoriska lyster som ännu omger ordet *lund*, lockar till användning i många sammanhang, bland annat inom landskapsarkitekturen och landskapsvården eller mer allmänt för att uttrycka människors upplevelser av platser och stämningar i landskapet. Begreppets mångtydighet kan dock leda associationerna i så många riktningar att risken för feltolkningar och en begreppsfläckning är stor. Det vore beklagligt om denna problematik kring begreppsanvändningen hindrar oss från att använda denna och andra landskapstermer med en stark kulturhistorisk och identitetsskapande laddning. Snarare borde en användning i såväl professionella som andra sammanhang stimuleras. För att detta skall bli möjligt krävs att begreppets olika innebörder och härledningar ringas in och klargörs, så att varje professionell användning av begreppet *lund* lättare kan förses med den för sammanhanget adekvata och riktningsgivande begreppsdefinitionen.

Mål: Målet med detta arbete har varit att försöka klargöra *lund*begreppets betydelseamplitud och betydelseförskjutning över tiden, kopplade till uppbyggnaden och karaktären hos de fysiska objekt som vi kallat och kallar *lundar*, och som begreppet också associerar till och associeras med. Materialet omfattar historiska (bland annat reseskildringar), språkvetenskapliga, botaniska, agrikulturella (lanthushållningslitteratur), hortikulturella, skönlitterära och populärvetenskapliga källor. Tyngdpunkten i tid är förlagd till de tre senaste århundradena med en särskild betoning lagd på 1900-talets professionella begreppsanvändning inom ekologi, botanik, landskapsvård samt trädgårds- och landskapsarkitektur. Att verka för en fortsatt och nyanserad användning av begreppet *lund* såväl professionellt som mera generellt inom det svenska språkområdet har varit det bakomliggande syftet med detta arbete.

Material och metoder: Arbetet är historiskt-källkritiskt och baseras så långt möjligt på dokumentärt material. Med författarnas professioner och kunskapsområden som bakgrund och resonansbotten analyseras och tolkas dessutom källmaterialets *lund*texter avseende *lund*begreppets betydelse och den betecknade företeelsens respektive föreställningens mer eller mindre uppenbara egenskaper och kvalitéer. Vi koncentrerar vår undersökning på svenska dokument och förhållanden. Stommen i källmaterialet utgörs av excerpter ur Svenska Akademiens Ordboksredaktions samling (SAOBArkiv), vilka har kontrollerats direkt mot originaltexterna. Vidare har lexika, ordböcker och ett urval

prosatexter från skilda epoker nyttjats i arbetet. Tidskedena inom vilka begreppets användning har undersökts, tolkats och jämförts med hjälp av källorna har delats in i:

- *Fortiden fram till medeltiden*
- *Den kristna tiden fram till Linné*
- *Från Linné fram till sekelskiftet 18-1900*
- *Från sekelskiftet 18-1900 fram till vår egen tid (ca 1970)*
- *Vår egen tid från ca 1970.*

Skedesindelningen speglar tydliga betydelseglidningar eller betydelseförändringar i källmaterialet.

Resultat: Analysen av den forntida begreppsanvändningen är relativt spekulativ då den inte bygger på samtidskällor vilket den i allt högre grad gör för efterföljande skeden. Beträffande lundens uppbyggnad tycks företeelsen lund under forn- och fram till medeltid ha varit allt från en glest trädbevuxen eller kanske till och med helt öppen glänta till någon form av trädkrans eller trädsamling som kan ha omfattat något eller ett fåtal träd till en stor skogsenhet. Troligen har ädla, grovgreniga lövträd som ek, lind, bok med mera, samt bärande träd och buskar som slån, hassel och hagtorn dominerat.

Under kristen tid fram till den linnéanska eran har lunden kopplats till den kristna paradistanken och får en poetisk dimension såväl som en prosaisk genom de tidigaste belägg som brukad enhet. Räckvidden för de verkliga lundarnas morfologi spänner från halvöppna fodermarker till relativt slutna skogsbestånd av oftast liten till måttlig utbredning. Artspektrat omfattar alla slags träd och buskar med trolig betoning på ädla lövträd men i fodermarkssystemen är naturligtvis fältskiktet och ängsskogen betydelsefull. En fiktiv lund kunde vara en mindre och parklik eller paradisisk, lövrik, gärna blommande och kulturpräglad plats med skugggivande träd samt blommor.

Under den linnéanska eran fram till sekelskiftet 18-1900 påträffas de första floristiskt inriktade lundbeskrivningarna liksom tydligt rekreativa och parklika aspekter. Lunden tappar merparten av sin religiösa status. Morfologiskt är lunden nu allt från halvöppen fodermark via skiktad (troligen tuktad och gles) skogsmiljö på rik mark till en ytbegränsad trädsamling och mindre skogsenhet. Artspektrat omfattar alla typer av lövträd och ibland barrträd med företräde för de ädla lövträden samt buskar, gräs och örter tillhörande den så kallade ängsseriens ängs- och skogstyper. En fiktiv lund uppvisar parklika eller paradisiska egenskaper såsom en lövrik, gärna blommande och ibland exotisk plats för lustfyllda och rekreativa upplevelser. Som metafor användes lunden även för inomhus- och havsmiljöer.

Från sekelskiftet 18-1900 fram till vår egen tid (cirka 1970) förlorar lundbegreppet sin anknytning till fodermark och används ofta för att benämna igenväxta lövängar. Det används inom växtekologin och är kopplat till företeelsen lunden som inspirationskälla inom trädgårdsarkitekturen. De verkliga lundarnas morfologi sträcker sig från att vara en mindre trädsamling till skiktad, frodig skogsvegetation med vandrande skugga på övervägande rik mark. Lunden kan täcka allt från små ytor till stora områden. Inom träd-

gårdsarkitekturen återfinns även enkla strukturer med högt eller lågt trädtag över gräs-, ängs- och örmmattor. Artspektrat omfattar framförallt ädla lövträd, lövbuskar och örter/gräs tillhörande den så kallade ängsserien med betoning på dess skogstyper. I trädgårdssammanhang återfinns även exotiskt växtmaterial. Ett brett urval av platser från hemvävda barndomsmiljöer till exotiska drömlandskap, där vi i vår studie främst har riktat in oss mot det nordiskt inspirerade, är den fiktiva lundens kännetecken.

Vår egen tid från cirka 1970 preciserar lunden som vegetationstyp inom landskapsvården framförallt gällande morfologiska och rumsliga aspekter såsom trädens kronuppbyggnad och vegetationens skiktning och gruppering. Begreppet tappar mark som växtekologiskt begrepp. Morfologin spänner från mindre, strukturellt okomplexa trädsamlingar i kontrast till omgivande öppen mark, till mer frodiga och strukturellt komplexa miljöer med spår från tidigare lövängslika faser. Lunden skiljer sig från vanlig skog genom läge, omfång, mer fullkroniga träd och det ymniga vårfloret. Ängslika gläntor är ett viktigt kännemärke. Artspektrat omfattar framförallt ädla lövträd, krävande buskarter och rikt värblommade fåltskikt. I rurala sammanhang anknuter de till lövängens arter i en gradient från öppna till helt skuggiga partier. I urbana sammanhang visar sig lunden ofta vara stiliserad med gräs eller grus under för att understryka trädarkitekturen och öka tillgängligheten. Alternativt kan lunden uppvisa en frodig och exotisk ”woodlandsflora”. Vad gäller de fiktiva lundarnas egenskaper har ingen djupare analys genomförts.

I gången tid motsvarades den omväxlande och för den stora agrara befolkningen meningsbärande landskapsbilden av en mycket rik flora av landskapsbegrepp. Sedan rationaliserades såväl landskapet som begrepps användningen och dränerades på nyanser i takt med ett förändrat bruk av landskapet och en fortgående urbanisering. Skogslandskapet slöts till effektiv produktionskog och förlorade flertalet av sina ängar, hagar, hult och gläntor och den åkerdominerade bygden gick miste om många av sina åkerholmar, dungar, lundar och andra diffust nyttiga, så kallade ”odlingshinder”. Därmed hade människorna allt mera sällan anledning att använda det småbrutna och halvöppna landskapets begreppsterminologi. Nu tyder en hel del tecken på att vindarna håller på att vända.

Vi kan idag producera nyttigheter i vårt landskap under beteckningar som rekreativa upplevelsevärden, biologisk mångfald och kulturhistorisk identitet. Lundkonceptet kan bli ett centralt framtidskoncept som en del i ett återigen begrepps- och nyansrikt, landskapsbeskrivande språkbruk.

Summary

Within the entire Germanic language area, and especially within the Swedish and other Scandinavian languages, the Swedish word *lund* (grove) is among the most central of landscape concepts and has a long and rich history. Throughout its history, the *lund*, both as a concept and as a feature of the landscape, has changed as a reflection of human beings' varying appraisals and ways of life. From the first documented meaning, when it was used as a term for a sacred place in the landscape, the concept *lund* gradually described not only tree-bearing hay meadows and plant communities rich in species and trees, but also an idealised place of refuge with poetic and paradise-like key signatures.

The positive affect and historico-cultural aura which surrounds the word *lund* encourages its use within a wide variety of contexts, among others within landscape architecture and landscape management or more generally to express human experiences of specific places and atmospheres in the landscape. These diverse associations might result in misinterpretation and could lead to the concept becoming shallow. However, it would be regrettable if the problems around the use of the concept *lund* prevented us from using this and many other landscape terms with a strong sense of culture, history, and identity. Rather, its use within both professional and other contexts should be stimulated. To facilitate appropriate professional use of the term *lund* within its various contexts it is necessary to encircle and elucidate the concept by considering its different meanings and derivations in.

The objective of this work has been to try to elucidate the concept *lund* and to show how its meaning, and significance have changed over time. The concept corresponds to the design and character of the physical objects, from the earliest written evidence up to the present day with an emphasis on the 18th, 19th and 20th centuries, and especially on the professional use of the concept during 20th century within the fields of ecology, botany, landscape management and garden- and landscape architecture. The underlying aim of this study has been to work for a continuing and nuanced use of the concept *lund* both in a professional and more general context within the Swedish language area.

Methodologically, the study is historical source-critical and is based on documented sources as far as possible. The study explores both 1) the concept, and 2) the phenomenon of the *lund*, beginning with its conceptual development. We concentrate our investigation on Swedish documents and Swedish circumstances. The bulk of the source material consists of excerpts from the Swedish Academy Dictionary editorial collection (Svenska Akademiens Ordboksredaktions samling, SAOBArkiv) which have been compared directly with the original texts. In addition, dictionaries, wordbooks and a selection of prose texts from different epochs have been used. With the help of these sources, the use of the concept has been investigated, interpreted and compared across five periods of time. These periods are:

- *The prehistoric times to Middle Ages*
- *The Christian time to the era of Carl von Linné*
- *From the era of Linné to the turn of the century (1900)*
- *From the turn of the century (1900) to our own time (about 1970)*
- *Our own time since about 1970.*

This differentiation of time periods shows clear semantic shifts or developments in the source material. The analysis of the prehistoric use of the concept has to be rather speculative because the lack of distinct contemporary sources. Such sources are to an increasing degree available in successive periods. Concerning the morphology of the *lund* as a feature during prehistoric times to the Middle Ages, it seems to have included everything from a sparsely tree-covered glade to even an entirely open glade, as well as other forms of tree-ring or collections of trees, which could be from just a few trees to a large forest. These were probably dominated by deciduous trees like oak, lime, beech etc. and fruit-bearing trees and bushes such as wild plum, hazel and whitethorn.

During the Christian period to the beginning of the Linnaean era, the *lund* was connected to the basic idea of Christian paradise and receives both a poetic and a prosaic dimension through the earliest evidence of it being a functional unit. The morphology of the real *lund* ranges from semi-open fodder areas to often moderately spread, or relatively closed, forest stands. The spectrum of species included all kind of trees and bushes, probably with an emphasis on deciduous species, but within systems of fodder areas, field layer and meadow-forest were of course significant. A fictitious *lund* could be a smaller and park-like - or even paradise-like - leafy, abundantly flowering and treasured place, with shade -giving trees and flowers.

During the Linnaean era to the turn of the century (1900) we can find the first descriptions of *lunds* with a floristic focus as well as clearly recreative and park-like aspects. The *lund* loses most of its religious status. Morphologically, the *lund* is everything from semi-open fodder areas, through layered (probably pruned and thin) forest milieu on rich soil, to a limited collection of trees, and up to a smaller forest unit. The spectrum of species included all types of deciduous tree and sometimes even coniferous, but preferably deciduous trees, bushes, grass and herbs belonging to the so-called “meadow-series” and its meadow- and forest types. A fictitious *lund* shows park-like or paradise-like characteristics as a, leafy, abundantly flowering place and sometimes also involving exotic not indigenous plants chosen to stress experiences rich in pleasure and recreation. As a metaphor, the *lund* was even used for indoors- and sea-milieus.

From the turn of the century (1900) to our own time (about 1970) the concept *lund* most often loses its direct connection to fodder areas and is often used to name partly tree-covered meadows. The term is used within the field of plant ecology and is, moreover, connected to the feature of the *lund* as a source of inspiration within the field of garden architecture. The morphology of the real *lund* ranges from being a smaller collection of

trees to a layered, lush forest vegetation with shadows spreading over mainly rich soil. The *lund* does not necessarily have to be a small area. It can cover everything from small units to large areas. Within the field of garden architecture we can, linked to the term, discover even simple structures with high or low tree roofs above carpets of grasses-, meadow- or herb layers. The spectrum of species comprised above all deciduous trees, bushes, herbs and grasses belonging to the so called “meadow series”, within the corresponding rich forest types. In garden contexts even exotic plant material could be included. A wide selection of places, from milieus symbolic for childhood to exotic landscapes of dreams, was characteristic of the fictitious *lund*. In our study we have mainly concentrated on the Nordic inspired landscape.

During our own time period from about 1970 the *lund* as a vegetation type within landscape management is identified mostly according to morphological and spatial aspects such as the construction of the canopy and the layers and grouping of vegetation. The concept loses its role as a concept within plant ecology. The morphology stretches from smaller, structural, non-complex collections of trees, contrasting to a surrounding open ground or territory, to more lush and structurally complex milieus with traces from earlier leaf-meadow-like phases. The *lund* is distinguished from ordinary forest by its position, size, more fully crowned trees and an abundant spring flora. The presence of meadow-like glades is an important characteristic. The spectrum of species includes mainly deciduous trees, bush species, and a rich spring-flowering field layer. In a rural context they correspond to the most appreciated species in a gradient from half-open to totally shadowed parts. In urban contexts the *lund* often is stylized with grass or gravel on the ground layer to accentuate the tree architecture and to increase accessibility. Alternatively, the *lund* can show a lush and exotic woodland flora. Concerning the fictitious *lunds*' characteristics, no deeper investigation has been carried out in this study.

In earlier times, for the majority of the agrarian population the meaning of *lund* was related to a varied landscape and its landscape character corresponded to a very rich flora. After that, both the landscape and the use of concepts were rationalized and drained of nuances in the same speed as the changing use of the landscape and the uninterrupted urbanisation. The forest landscape was swallowed up by the demand for more productive forests and the majority of its meadows were lost, as well as wooded pastures, and glades. The countryside, dominated by arable lands, lost many of its arable islets, copses, *lunds* and other diverse useable, so-called ‘cultivation impediments’. Thus, people more seldom had a reason for using the earlier conceptual terminology belonging to the small-scaled and the semi-open forms of landscape. However, today there are many signs that the wind will, again, take another direction.

Today we can develop the multifunctionality of our landscape in terms of its recreational experiential value, its bio-diversity, and its historico-cultural identity. The concept of the *lund* could in the future become paradigmatic in developing a landscape-describing terminology sufficiently nuanced and conceptually rich for it to become once more part of a living language.

1 Inledning

1.1 Bakgrund - lundens språkliga rotsystem

Ordet *lund*¹ antas vara ett specifikt nordiskt ord av ovisst ursprung som fram till 1700-talet framför allt betecknade en företeelse med anknytning till förkristen religion eller offerlund². Redan i Gutasagan, ett bihang till Gotlandslagen som ursprungligen stammar från 1200-talet³, återfinns begreppet lund i sin fornsvenska stavning. Det är dock i de äldsta ordböckerna som de första skriftliga beläggen för förekomsten av det svenska begreppet *lund* återfinns. Allra äldst är översättningen av latinets *lucus* i *Variarum rerum vocabula cum Sueca interpretatione* (1538), ett latinskt-svenskt lexikon indelat i ett flertal för dåtiden relevanta fackområden.

Begreppets rötter i det latinska språket är väldigt gamla. Redan för omkring 1900 år sedan skrev Quintilianus († 95 e. Kr.): "*Lucus a non lucendo*⁴." ("*Lunden kallas så därför att den inte lys*" eller "*Lund för det icke lysandé*")⁵. Detta talesätt har kommit att användas som ett exempel på "felaktig etymologi" - "*Vilja vi då medgiva att några ord till och med äro härledda av sin motsats, som till exempel "lund" därav att den fördunklad av skuggor just icke lys*" lyder översättningen av den latinska förklaringen för detta fenomen som på originalspråket har följande lydelse: "*Etiamne a contrariis aliqua sinemus trahi, ut "lucus", quia umbra opacus parum luceat?*"⁶. Det skulle i så fall betyda att begreppet 'lucus' - det vill säga lunden - trots sina ljusa språkrötter betecknar en trädskuggad plats som står i kontrast till en öppnare och ljusare omgivning. Anledningen till denna "felaktiga etymologi" var att 'lucus' (från lat. 'lucere' = lysa, glänsa) ursprungligen har lyst eller varit ljus men sedan vuxit igen (=fördunklats av skuggor).

Mårten Sjöbeck anger i artikeln *Skottskog och gräsvål* 'nemus' som det latinska namnet på lund⁷. Men Sjöbeck påpekar samtidigt att 'nemus' enligt språkforskaren Jost Trier också har betydelsen 'lövkrona' (trädkrona)⁸. *Oxford Latin Dictionary* (1976) anger att 'lucus' i sin första betydelse skulle vara en helig lund "*sacred grove*" och i sin andra, mer allmänna betydelse "*a wood, copse, grove*". Detta till skillnad från det latinska begreppet 'nemus' som i sin huvudbetydelse betecknar "*a wood, forest, applied to groups of planted trees*" men som

¹ Typografiskt särskiljs begreppet lund (och andra i arbetet diskuterade begrepp) från företeelsen lund genom kursiveringar av det förstnämnda.

² Wittrock 2001, sid. 13-25.

³ Här åsyftas de medeltida svenska landskapslagarna såsom Västgötalagen, Upplandslagen (stadsfäst 1296 av Birger Magnusson) och Södermannalagen (stadsfäst 1327 av Magnus Erikssons förmyndarstyrelse) redigerade omkring 1300, liksom Magnus Erikssons landslag, den svenska rikslagsstiftningen från mitten av 1300-talet.

⁴ lucere = lysa, glänsa.

⁵ Holm 1989, sid. 177.

⁶ Quintilianus 1890, I, 6.34.

⁷ Sjöbeck 1964, sid. 47.

⁸ Trier 1963, sid. 54.

sekundärt kan beteckna en helig lund, ”*a sacred grove*”. En försiktig tolkning skulle då kunna vara att det latinska ’nemus’ starkare än ’lucus’ användes för att beteckna planterade ”skapade” lundar medan ’lucus’ i första hand användes som beteckning för mer naturliga bestånd. Men att exakt säga vad som är skillnaden mellan ’lucus’ och ’nemus’ skulle vara en utredning i sig som inte har varit möjlig att genomföra inom ramen för detta arbete.

Det svenska begreppet *lund* motsvarar fornsvenskans *lunder*, isländskans *lundr* och danskans och norskans *lund*. Det anses vara en avljudsform⁹ till *linda*, vilket tidigt använts för trädesåker, och *land*¹⁰. Även medelhögtyskans och gammalhögtyskans *lant*, gotiskans *land* och engelskans *land* står i avljudsförhållande till nordiskans närbesläktade ord *linda*¹¹. Begreppet *lund* finns både i modern norska och danska och har tidigare nått ett stycke ner i Tyskland vilket bland annat framgår av nordtyska ortnamn innefattande ortnamnelementet *lund*¹². Även i England kan ett liknande äldre landskapsbegrepp *lound* påträffas. *Lound* finns med i en uppräknings av äldre skogskaraktärer utan att karaktären närmare anges.¹³

Med större konsekvens än riksspråken går dialekterna tillbaka på fornspråk, för Nordens del på vad man brukar kalla *urnordiska* och de därur utvecklade *fordanska*, *fornsvenska* och *fornvästnordiska* språken. Genom dialekt- och ortnamnsarkivens samlingar kan olika begrepps förekomster i svenska dialekter belysas. Även om uppteckningarna inte säger något om begreppets ålder och spridning får man en viss uppfattning om ett ords etablering i respektive dialekt. DAL (Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund) tillhandahåller uppteckningar från dialekter i Skåne, Halland och Blekinge. Den äldsta dateringen för begreppet *lund* är från 1644 och uppteckningsområdet är Halmstads härad. Ett intressant språkprov finns från Bräkne, Östra, Listers och Medelstads härader i Blekinge upptecknat 1932-34, där man hittar uttrycket ”*slan i lannarna*” (hösta i lundarna). ”*Slan*” betyder ”slå med lie eller lövkniv” och tyder på att det handlar om en brukad trädbärande enhet där buskar, sly och troligen gräs slogs och togs tillvara som foder och/eller bränsle. Möjligen kan det även handla om skörd av åkergrödor på små, i lunden insprängda åkerstycken.

1.2 Mål

Inom hela det germanska språkområdet och i synnerhet i Sverige och övriga Skandinavien hör ordet *lund* till de mest centrala landskapsbegreppen med en lång och rik historia. Under denna har begreppets betydelse och människornas föreställning om både begreppet och företeelsen *lund* förändrats som en spegling av människans skiftande vär-

⁹ avljud = vokalväxling hos besläktade ord inom indoeuropeiska språk, ex. bära, bar, buri.

¹⁰ Hellquist 1957, sid. 595.

¹¹ Duden 1989, sid. 402.

¹² Die Generalkarte 1996. T.ex. *Goldelund, Hogelund, Böxlund, Schafflund, Oxlund, Haselund*.

¹³ Muir 2000, sid. 13.

deringar och livsföring. Från en första dokumenterad betydelse som benämning på en helig plats i landskapet har begreppet efterhand fått stå som beteckning för såväl träd-bärande slättermark och artrika, trädrika växtsamhällen som en drömd tillflyktsort med poetiska och paradisiska förtecken. Den positiva laddning och kulturhistoriska lyster som ännu omger ordet *lund*, lockar till användning i många sammanhang, bland annat inom landskapsarkitekturen och landskapsvården eller mer allmänt för att uttrycka människors upplevelser av platser och stämningar i landskapet.

Begreppets mångtydighet kan dock leda associationerna i så många riktningar att risken för feltolkningar och en begreppsfläckning är stor. Det vore beklagligt om denna problematik kring begreppsanvändningen hindrar oss från att använda denna och andra landskapstermer med en stark kulturhistorisk och identitetsskapande laddning. Snarare borde en användning i såväl professionella som andra sammanhang stimuleras. För att detta skall bli möjligt krävs att begreppets olika innebörder och härledningar ringas in och klargörs, så att varje professionell användning av begreppet *lund* lättare kan förses med den för sammanhanget adekvata och riktningsgivande begreppsdefinitionen. Robin George Collingwood (1939) betonar behovet av begreppsdefinitioner genom följande: *“If we are to study how people think we must look and see in what terms they think.”*¹⁴ Vidare har Immanuel Kant påstått att: *“Percepts without concepts are blind.”*¹⁵

Ord ändrar betydelse över tiden och i rummet de lever i. De är våra verktyg och de formar vårt sätt att tänka och handla. Ett stöd för nödvändigheten att försöka skärskåda begrepps betydelsen bakåt i tiden, ger bland annat José Luis Ramírez då han fastslår att betydelse ”är ett faktum, hänvisar alltid till det förflutna, men kan inte förutsäga ordets eller tecknets nya betydelse i framtiden.”¹⁶ Denna betydelseglidning sker inte bara genom århundradena utan även mellan olika delar av språkområdet där orden används. Betydelsen kan skifta radikalt och flera olika betydelser kan finnas samtidigt. Förutom begreppet *lund* gäller detta många andra landskaps- och markanvändningsbeskrivande begrepp såsom trädgård¹⁷, äng¹⁸, hage och hagmark, skog och mark.

*Det bar sina risker att glömma bort att ord och termer ofta har många betydelser. Därför inleder Aristoteles alltid sina undersökningar med att fråga i hur många skilda betydelser vi exempelvis använder ordet rätt.*¹⁹

Vi tror att det är omöjligt att använda sig av ord och begrepp utan att man redan innan användningsögonblicket men definitivt i det ögonblick man gjort sitt val av ett visst begrepp är påverkad av en föreställning om den företeelse som begreppet betecknar och ringar in. Föreställningen i sin tur har präglats av det vi omgetts av – i form av talrika sinnesintryck men kanske mest syn- och hörselintryck.

¹⁴ Collingwood 1987 [1939], sid. xii.

¹⁵ a.a., sid. xiii.

¹⁶ Ramírez 1995, sid. 62.

¹⁷ Lundquist 1997, sid. 39-58.

¹⁸ Ihse 1997, sid. 211-221.

¹⁹ Janik 1996, sid. 79.

Varje begrepps betydelse äger således flera nyanser och dimensioner – högst individuella men också allmängiltiga, uppkomna genom ett `vedertaget sätt` att benämna en viss företeelse genom ett visst begrepp. Ett begrepp innehåller alltså mängden överensstämmande nyanser och dimensioner: den så kallade `sanningen`. Harry Martinson (1938) skriver att:

När man går två är man helst tyst annars stör man den andre, påtvingar varandra sina sekundögon. Inga människor ser lika i sekunden. Och det är väl därför som litteraturen [läs begrepp] bl a är till. Den sammanför vad som för alla vakna är någorlunda gemensamt sedan de alltför personliga synsekunderna sållats ifrån. Men annars är naturen just synsekunden för dig, för mig, för oss alla var för sig, ett glitterband och ett tonband som vi ibland håller upp för varandra, jämförande och med hopp om igenkännande.²⁰

Det behöver inte vara problematiskt att det kan finnas flera betydelser för samma ord:

Wittgenstein betonade ofta att man inte ska oroa sig över den funktionella mångfalden hos olika begrepp. Tvärtom så menade han att en teori som förutsätter att det bara finns en enda sorts förbindelse mellan ett bestämt ord och verkligbeten producerar abstrakta och föga användbara generaliseringar. Wittgenstein liknade ofta begreppen med verktygen i en verktygslåda²¹... För Wittgenstein bestäms ett ords mening av hur det fungerar i den situation där det används. Det är ett `arbete` ordet utför i ett visst sammanhang som är dess mening, inget annat.²²

Vår avsikt med detta arbete är att ge en fördjupad kunskap om lundbegreppets användning, innebörd och betydelseamplitud över tiden. Begreppet ger automatiskt en spegling av lunden som företeelse och föreställning då begreppets innebörd och amplitud så gott som alltid illustreras och ringas in genom människors utsagor om lunden som fysisk företeelse eller mental föreställning.

²⁰ Martinson 2000 [1938], sid. 108.

²¹ Lundmark 1993, sid. 14

²² a.a., sid. 13.

1.3 Syfte

Det bakomliggande syftet med detta arbete är att verka för en fortsatt och nyanserad användning av begreppet *lund* såväl professionellt som mera generellt inom det svenska språkområdet.

Inom ramen för detta arbete har det främsta syftet varit att klargöra lundbegreppets betydelseamplitud och betydelseförskjutning över tiden från de tidigaste skriftliga belägen och fram till våra dagar med betoning på 17-, 18- och 1900-talen. Ett underordnat syfte har varit att studera hur och i vilken utsträckning olika professioner har använt begreppet.

Under arbetet med att klargöra detta har vi utgått från följande forskningsfrågor:

- Vilken betydelse har begreppet *lund* haft under de senaste hundra åren med särskild betoning på den professionella användningen inom ekologi, landskapsvård, landskapsarkitektur och trädgårdskonst?
- Hur dynamiskt/statiskt har begreppet varit över tiden och hur har betydelsen glidit från den äldsta kända andemeningen till vår tids begrepps innebörd och amplitud?
- Kan man säga att begreppets amplitud under denna tid har vidgats eller krympts?

1.4 Material, metod och avgränsningar

Via ett brett urval (tryckta) källor från 1200-talet och framåt, försöker vi i detta arbete teckna begreppet *lunds* betydelse och betydelseförändringar, kopplade till uppbyggnaden och karaktären hos de fysiska objekt som vi kallat och kallar lundar, och som begreppet också associerar till och associeras med. Materialet omfattar historiska (bland annat rese-skildringar), språkvetenskapliga, botaniska, agrikulturella (lanthushållningslitteratur), hortikulturella, skönlitterära och populärvetenskapliga källor. Tyngdpunkten i tid är förlagd till de tre senaste århundradena med en särskild betoning lagd på 1900-taletets professionella begrepps användning inom ekologi, botanik, landskapsvård samt trädgårds- och landskapsarkitektur.

Arbetet är historiskt källkritiskt och baseras så långt möjligt på dokumentärt material. Med författarnas professioner och kunskapsområden som bakgrund och resonansbotten analyseras och tolkas dessutom källmaterialets lundtexter avseende lundbegreppets betydelse och den betecknade företeelsens respektive föreställningens mer eller mindre uppenbara egenskaper och kvalitéer. Vi koncentrerar vår undersökning på svenska dokument och förhållanden. Stommen i källmaterialet utgörs av excerpter ur Svenska Akademiens Ordboksredaktions samling (SAOBArkiv) vilka har kontrollerats direkt mot originaltexterna. Vidare har lexika, ordböcker och ett urval prosatexter från skilda epoker nyttjats i arbetet.

Begreppets användning från forntid och fram till idag har undersökts, tolkats och jämförts med hjälp av källorna varav den äldsta är från 1200-talets början. Det innebär att analysen av den forntida begreppsanvändningen är relativt spekulativ då den inte bygger på samtidskällor, vilket den i allt högre grad gör för efterföljande skeden. Fram till 1700-talet är bristen på källor ett påtagligt hinder för en rättvisande analys och bild. Den övervägande delen av källmaterialet härrör därför från perioden mellan år 1750 och år 2000.

Vi har för att få en rimlig begränsning av källmaterialet, huvudsakligen nyttjat de källor där ordet *lund* står utan prefix och gått förbi merparten av dem där *lund* sammanfogas med förleder som äng, skog med flera. Vi är medvetna om att de använda källorna utgör en allt mindre del av samtliga skriftliga lundbelägg ju närmare vi kommer vår egen tid. Under 18- och 1900-talen har vi därför arbetat med ett urval, starkt kopplat till de ämnesområden och professioner vi belyser.

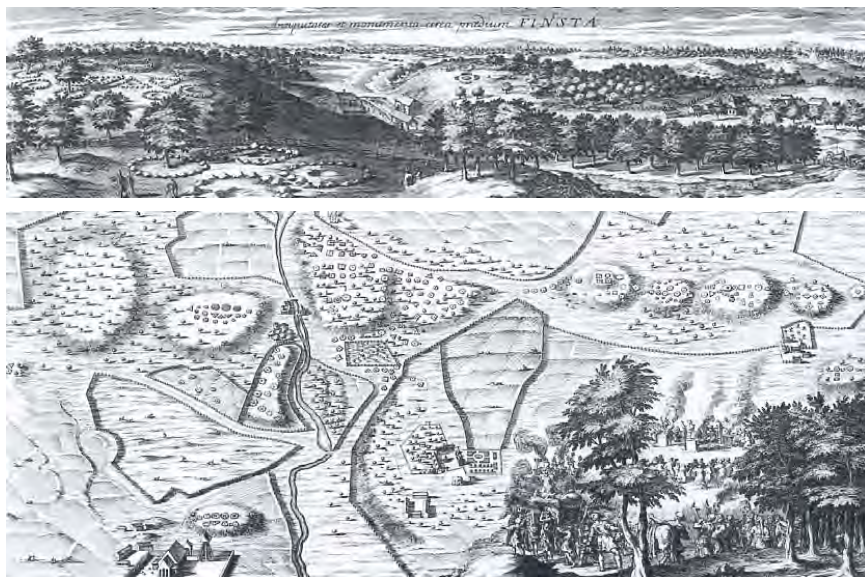
Vi har varit medvetna om att definitionerna i olika lexika och ordböcker speglar varje tidsepoks gällande språkbruk i sin beskrivning av begreppet lund. Av den anledningen har vi eftersträvat att finna lexika och ordböcker från samtliga av de inom arbetet behandlade århundradena. Via textanalysen har olika kontextuella begreppsbetydelser urskiljts och avgränsats. För att tydliggöra de begreppsförskjutningar som dessa har givit upphov till över tiden, baseras artikeltextens skedesindelning på den rytm i förskjutningen/vidgningen som källorna verifierar. Då det skrivna ordet inte effektivt och omedelbart fångar upp alla betydelseförändringar och i synnerhet inte i en äldre talspråksskultur, gör dock inte denna skedesindelning anspråk på någon exakthet.

Inom ramen för detta arbete har vi bara sökt och använt källor som betecknar den fysiska företeelsen lund med begreppet lund och lämnat alla de källor därhän som skriver om lundartade miljöer (företeelser) utan att använda begreppet lund. Detta har varit en medveten strategi och begränsning för att kunna sätta begreppet och inte företeelsen i första rummet och för att begränsa materialet och denna skrifts trots det stora omfånget.

2 Lundbegreppet från forntid till nutid

2.1 Forntidens heliga lundar

Några skriftliga källor som berättar om ett pågående förkristet offerbruk i heliga lundar finns inte. Vi vet därför inte hur människorna använde begreppet *lund* vid denna tid. Men vi får en uppfattning via senare uppteckningar och beskrivningar hur man såg på och nyttjade de lundar som fanns i järnålderns och vikingatidens landskap. Landskaps-historikern Carl Fries skriver om en forntid då *lucus* var boplatsen och helgedomen – en ljus glänta i skogshavet. ”...i ett land som efterhand lägges kallt, måste *lucus*, gläntan, få behålla sin förutsättning, som just är ramen av skog – lunden, den heliga lunden.”²³ Med hänvisning till i första hand Tacitus beskrivning av de germanska folkens gudstjänst- och offerbruk från 100-talet e. Kr. menar också Carl-Herman Tillhagen att nordbornas offerplatser ”var en belgad öppning i skogen, en glänta omgiven av väldiga, av människohand aldrig rörda träd, som i storlek, styrka och himmelssträvande växt var en symbol för gudarnas makt och höghet.”²⁴

Figur 1. *Antiquitates et monumenta circa praedium FINSTA* [Forntida minnesmärken i Finstatrakten]. Dessa kopparstick visar ett fornminnestätt landskap fyllt av resta stenar, träd och lundar med troliga rötter i heden tid. ”Nederst till vänster synas Skederids kyrka, möjligen byggd på Birgittas tid, samt till höger en offersten, som

²³ Fries 1970, sid. 14.

²⁴ Tillhagen 1995, sid. 24.

*dock torde återgå på romerska och icke forngermanska förebilder.*²⁵ (Kopparstick signerat ”J.v.d.Avelen sc. Holmiae 1708” i ”*Svecia Antiqua et Hodierna*”, plansch I. 102. Förlaga av Erik Dahlberg 1625-1703²⁶).

Den första kända beskrivningen av en svensk offerlund levererades omkring år 1070 av Adam av Bremen som ger oss en bild av lunden vid Gamla Uppsala och offerfesterna där. Eftersom grundtexten är latin kan vi egentligen inte bygga något begreppsresonemang på denna text som snarare speglar sentida översättares begreppsanvändning, men det står helt klart att det är företeelsen lund som kultplats som behandlas²⁷. Ett säkrare belägg för en tidig användning av lundbegreppet är mängder av kultrelaterade ortnamn som Torslunda, Frölunda, Närlunda med flera, vilka anses gå tillbaka till förkristen tid. De säger dock inget om den fysiska företeelse som namnet knyter an till, men man kan förmoda att det handlade om träd/buskbärande mark.

Den allra äldsta svenska källan är den tidigare nämnda passagen i Gutasagan med ursprung i 1200-talet, där det hedniska bruket att tro på lundar och andra heliga platser som stod i förbindelse med de hedniska gudomarna förbjöds. Det finns emellertid även medeltida exempel på hur den kristna trons förespråkare och uttolkare låter lunden bli en del av den egna trons landskap. ”*Vpffoor j en lund. hwar faa trä warö*” citeras från *Heliga Birgittas Uppenbarelser*²⁸. Här kan det antingen vara fråga om en dunge eller en löväng med ringa omfång, alternativt få träd, eller kanske om en trädgård med blomsterängskaraktär, spridda träd och ett hägnande flätgärde som vid Vadstena medeltida kloster och i flera medeltida kyrkomålningar med ängs- och trädgårdsmotiv²⁹.

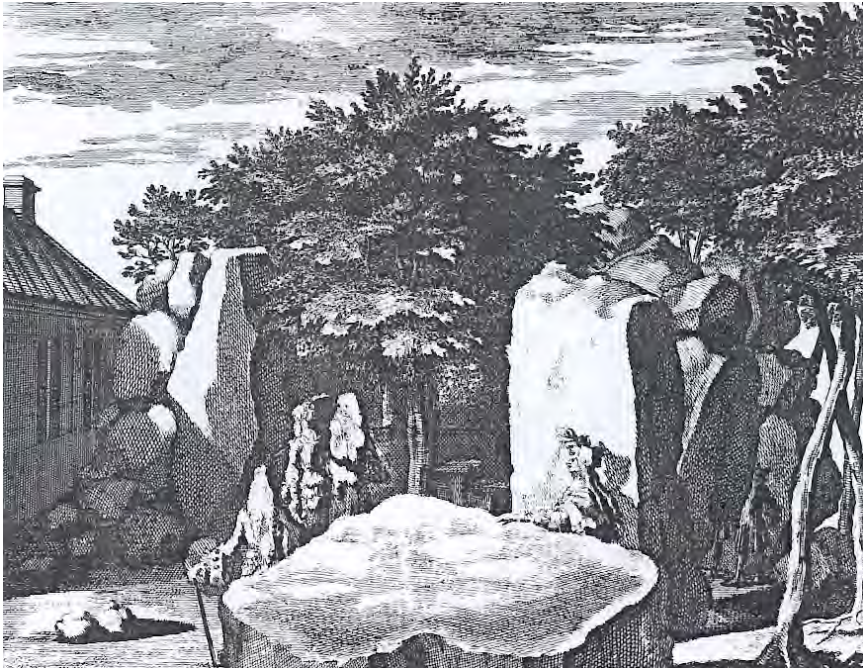
²⁵ Citerad text är dels en översättning av bildens latinska text och dels en del av Erik Vennbergs bildtext från 1924 som delvis går tillbaka på de ursprungliga textförslagen.

²⁶ *Svecia Antiqua Et Hodierna*, Stockholm 1924: Erik Dahlberg 1625 – 1703, fältmarskalk, generalguvernör och greve. Förlagorna till kopparsticken från perioden 1667 – 1715.

²⁷ Worsøe 1998, sid. 6 och Ekeland 1998, sid. 8.

²⁸ Klemming 1848-55, I sid. 225 o. 236, II sid. 148. *Heliga Birgittas Uppenbarelser* är en samling av över 600 uppteckningar med religiöst innehåll från heliga Birgittas liv (1303 – 1373).

²⁹ Flinck 1994, sid. 18.

Figur 2. *Oratorium divae BIRGITTAE in Finstad.* [Heliga Birgittas bönkapell på Finsta]. Även i den kristna traditionen får träden i form av en liten lund skugga den heliga platsen. (Kopparstick signerat ”].n.d.Aveelen sc.. Holmiae 1708” i ”*Svecia Antiqua et Hodierna*”, plansch I. 103. Förlaga av Erik Dahlberg 1625-1703).

En av de första tryckta källorna som talar om lunden som kultplats är Olaus Petri krönika från 1540-talet. Där kan man i fördömande ordalag läsa om det ännu ej helt utdöda bruket att tillbe och offra till andra gudomar än den kristne guden under särskilda träd och trädbestånd: ”om sådana lundar talar *Sveriges lagbboock*, ther förbudit warder, at man icke troo skal på stonar och lundar, och ther haffua the iberas gudbz dyrkan vppeballe?.”³⁰ Den lagbok som avses är kyrkobalken, den avdelning av de gamla land-skapslagarna, som avhandlade kyrkorättsliga ämnen. Någon beskrivning av dessa lundars storlek, uppbyggnad och art-sammansättning ger varken denna text eller Olaus Magnus korta upplysning om lunden vid templet i Uppsala hämtad ur hans storverk *Historia de gentibus septentrionalibus* (*Historia om de Nordiska folken*). Detta verk är en beskrivning av seder och bruk och naturförhållanden snarare än en historisk berättelse. Exotiska inslag om kuriosa och mirakler blandas med skildringar av folkliv, näringar och naturresurser³¹. I denna allttjämt viktiga kul-

³⁰ SAOBArkiv, citerat av Schück 1932-1944 i *Kgl. Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien*. (Olaus Petri krönika skrevs i slutet av 1530-talet.)

³¹ Nationalencyklopedin 2002.

turhistoriska källskrift berättar Olaus Magnus om hur det mänskliga offret utsågs efter nedsänkning i vatten vid den offerfest som firades var nionde år.³²

Därpå upptogs han omedelbart och fördes till den närbelägna offerlundan, som ansågs för belig, och upphängdes där, hvarefter de förklarade, att han blifvit upptagen bland gudarna.

Beskrivningen av Uppsalalunden och dess kult har sedan dess återgivits i en mängd olika skrifter och skepnader med varierande grad av trohet i förhållande till den äldsta skriftliga källan. I Thede Palms beskrivning av *Uppsalalunden och Uppsalatemplet* från 1942³³ liksom i följande citat ur Gustaf Ewald *Svenska vårdträd* (1983) är dock de egna utstofferingarna få och det är tydligt att författarna bygger på Olaus Magnus text som i sin tur tycks utgå från Adam av Bremens uppteckning:

Det var en urgammal sed, att de nordiska tingsmötena och offerfesterna skulle hållas under stora träd. I närheten fanns en belig lund, där de offer upphängdes, som prästerna framburit till gudarna. Bästa exemplet har vi från Gamla Uppsala, i vars offerlund varje enskilt träd ansågs vara beligt.³⁴

Figur 3. [De äldsta sveakonungarnas gravhögar, en halv mil från Uppsala vid Gamla Uppsala kyrka, vanligen kallade Gamla Uppsala högar.]³⁵ Platsens status under 1600-talet kan avläsas i de imponerande högarna och kyrkobyggnaden medan spåren av den vittberömda lunden är otydliga. (Kopparstick av Adam Perelle 1668 i *”Svecia Antiqua et Hodierna”*, plansch I. 64. Förlaga av Erik Dahlberg 1625-1703).

Även om Uppsalalunden var den mest betydelsefulla, har lundar funnits på de flesta håll med järnåldersbosättningar. Följande källor illustrerar väl, hur de heliga lundarna är ett gemensamt germanskt arv att återknyta till. Gunnar Olof Hyltén-Cavallius skriver i *Wärend och Wirdarna* (1863):

³² Enligt Adam av Bremen 1073 i bland annat Sten Selander 1953, sid. 7, hölls offerfesten vart nionde år.

³³ Palm 1942, sid. 81-109.

³⁴ Ewald 1983, sid. 12.

³⁵ Citerad text är en översättning av bildens latinska text.

I grannskapet af de heliga vattnen och källorna, uppå de åt gudarne belgade land, öar, åsar, berg, vallar och näs, träffa vi landets bedniska belgelundar. Våra förfäder, såsom i allmänhet de gotiska och germaniska folken, hade nemligen för sed att dyrka sina gudar under bar himmel i lundar.

Därefter namnger han en lång rad ännu eller tills nyligen existerande lundar i södra Småland³⁶ och anger att de alltid är naturskönt och oftast högt belägna i landskapet och be vuxna med resliga träd, oftast ek och bok. Troligen hör också linden genom sin förmåga att uppnå hög ålder och sin starka mytologiska laddning, till den heliga lundens viktigaste kultträd:

En lund av lind på Svanås ägor i Ormesberga socken anses med skäl för uråldrig och fordom helgedom. De 28 lundar, som räknades 1828, voro upprunna ur äldre stubbar i ett runt av jord betäckt stenrör på en bergshöjd gent emot gården. Några lundstammar är av 1 ½ alns diameter.³⁷

Om detta är de ursprungliga trädslagen eller ett resultat av senare bruk och vård är naturligtvis svårt att ha någon uppfattning om, men att ädla lövträd i allmänhet kan knytas till de heliga lundarna och att dessa oftast är högt och strategiskt belägna i landskapet med vattenkontakt kan dock fastslås. Skriftställaren och hembygdsforskaren Pehr Johnsson anger att lundarna oftast var belägna öster om bebyggelsen, i många fall försedda med offerstenar och ”i regel beväxta med en mångfald olika träd”.³⁸ Johnsson lyfter fram eken som särskilt betydelsefull i sällskap med hassel och slån. Heliga lundar med gran som huvudträd omtalas dock från Karelen i nuvarande Finland och Ryssland och den heliga lunden som företeelse är känd både från svenska och finska bygder i Finland.³⁹

Om begreppet *lund* fram till medeltiden har vi således bara uppgifter som bygger på tradition och flera hundra år senare uppteckningar⁴⁰. Vi vet således ganska lite om den tidens lundar och hur människorna betraktade och brukade dem. Gemensamt för så gott som alla referenser är att lunden förknippas med offerkult och andra troshandlingar och betraktas som en helig plats med heliga träd. Vi kan utifrån existerande lundar med platsrelaterad, förkristen tradition och namnsättning, våga säga att de heliga lundarna ofta hade en hög placering i ett odlingsdominerat landskap och att de troligen under mycket lång tid tycks ha varit be vuxna med ädla lövträd och/eller frukt bärande trädslag⁴¹. Ytvidd och trädantal tycks ha varierat mycket. En helig lund kunde omfatta allt från några få träd till en skog av måttlig utbredning⁴². Senare tiders ibland mycket specifika begreppsanvändning vad gäller fysiska karaktäristika som ytvidd, uppbyggnad, mark-

³⁶ Hyltén-Cavallius exempel innefattar lundar/platser som Oden sjölund, Oden lund, Frösöhult, Hvenbo lund, Kalshaga lund, Helige lund, Thors hult, Hofs lund, Fru-lund, Huns lund, Ekelund, Dagra lund, Kaje lund. Till detta kan fogas några exempel givna i Hellquist 1939: Fröslunda, Lötslunda, Närlunda, Odenslunda, Skalunda och Torslunda.

³⁷ Wieselgren 1845 i Sjöbeck 1946, sid. 26.

³⁸ Johnsson 1926, sid. 53-54.

³⁹ Thesleff 1898, sid. 1-7.

⁴⁰ Adam av Bremen skildrar Uppsala offerlund på 1070-talet. (I bland annat: Selander 1953, sid. 7).

⁴¹ Wittrock 2001, sid. 13-25.

⁴² Ibid.

status och artsammansättning tycks inte ha haft någon relevans under denna tid. Kanske är det dock som Eiler Worsøe uttrycker det att ”lundbar alltid lydt af noget frodigt”⁴³. En intressant aspekt i sammanhanget är att en lund ursprungligen kan ha betecknat en glänta (öppen offerplats) i skogen som tillsammans med de närmast kringstående träden hölls såsom heliga. När sedan omgivande mark i allt högre grad kultiverades och öppnades upp, fanns kultplatsen/lunden kvar och utmärktes nu främst genom träden och i mindre grad genom den eventuellt kvarvarande gläntan i trädgruppens mitt.⁴⁴

Figur 4. Heliga stenar och träd vid Skatelöv i Småland. (Kopparstick signerat ”J.v.d.Aveelen sc.. Holmiae 1707” i ”*Svecia Antiqua et Hodierna*”, plansch III. 86. Förlaga av Erik Dahlberg 1625-1703).

En viktig men svårbesvarad fråga är om en lund under denna tid alltid var en helig plats, skyddad från vanlig försörjningsmässigt inriktad markanvändning. Trots att en hel del talar för att så var fallet åtminstone tidvis kan Elof Hellquists⁴⁵ koppling av begreppet lund till land och linda såsom termer för åker i träda samt Märten Sjöbecks⁴⁶ beskrivning av lunden under forntid och medeltid som ett glest träd/buskbevuxet område för en kombination av slätter, bete, lövtäkt och åkerbruk, tyda på att lund sedan mycket länge har varit ett begrepp som nyttjats även för brukad mark med någon form av busk

⁴³ Worsøe 1998, sid. 6.

⁴⁴ Fries 1970, sid. 14.

⁴⁵ Hellquist 1957, sid. 595 och Ekeland 1998, sid. 9.

⁴⁶ Sjöbeck 1973, sid. 32, 38, 42 och 46.

och/eller trädväxt. Sjöbeck är dock inte klar och entydig på denna punkt utan skriver även om hur fridlysning av lövängen innebär att den sluter sig till lund.

”Märk buru redan under förhistorisk tid fridlysning skapade lundar på åt kulten helgade områden”⁴⁷. Han menar också att ”vången i många fall kan bevisas vara den hedniska lundens efterträdare och arvtagar”, vilket i så fall skulle kunna betyda att ett halvöppet brukat landskap slutar till lund då det skyddas genom heligförklaring och åter öppnas till vång för slätter, åker, och betesbruk när helighetsklassningen avklingar⁴⁸. Det tycks dock som om Sjöbeck allt mera övergick till tanken att den heliga lunden var en relativt öppen, med glest stående buskar och träd alternativt med skottskog bevuxen odlingsmark och att lunden som ett slutet skogssamhälle är ett senare, romantiskt påfund⁴⁹.

Lunden i dess mera ursprungliga gestalt var en röjningsgödslad odling, ett system av djuprotade grässvålar med inplanterade åkrar på de öppna fälten mellan buskgrupperna.⁵⁰

Några sidor längre fram skriver Sjöbeck apropå den hedniska vördnaden för lundar att:

Grunden för vördnaden tillföres ett helt nytt perspektiv, när man inser, att lundarna utgjorde den förhistoriska tidens lokaler för frambringandet samtidigt av lövfoder, hö och spannmål.⁵¹

Kanske finns det en uråldrig och naturlig koppling mellan det mycket nyttiga och det heligförklarade därigenom att hanteringen av en mycket viktig naturresurs så som eken och dess ollon enligt Torgny Segerstedt 1906⁵² kan ha reglerats och säkrats via en resursbevarande gudomskoppling, helighetsstämpling och kult. Man kan också tänka sig att forntidens människor valde ut särskilda ”*helgelundar*”⁵³ från den aktivt brukade lundmiljön, helgelundar som reserverades för kulten och genom brukningsskyddet var mera slutna och skuggrika än de vanliga lundarna.

⁴⁷ Sjöbeck 1932, sid. 148, 149.

⁴⁸ Sjöbeck 1964, sid. 48.

⁴⁹ Sjöbeck 1973, sid. 45-46.

⁵⁰ a.a., sid. 40.

⁵¹ a.a., sid. 46.

⁵² Segerstedt 1906, sid. 341.

⁵³ Hyltén-Cavallius benämning.

2.2 Lunden under kristen tid fram till Linnés tid

2.2.1 Lunden som trons och hoppets tillflyktsort

Kristendomens segertåg över Norden och Sverige innebar naturligtvis att de heliga lundarnas upphöjda ställning som dominerande platser för guds- och offertjänst ifrågasattes och gick mot sitt slut. Traderade berättelser med osäker bakgrund och sanningshalt förmedlar en bild av hur de kristna missionärerna handgripligen gav sig på de heliga träden eller beordrade fällning av dem och de lundar de bildade⁵⁴. Ibland anges att denna hårdhänta kristningsmetod gav ett så stort motstånd bland folket att den fick överges. En annan variant beskriver att den asatroende befolkningen snabbt lät sig övertygas om den nya gudens överlägsenhet när träden fälldes utan att de som höll i yxan kom till skada. Efterhand lär dock Vite Krists utsända ha funnit att det mest taktiska var att rasera tempel och gudabeläten men att skona träden och bygga kyrkorna i eller intill den gamla religionens heliga platser och lundar som ett tydligt bevis på maktskiftet i gudavärlden⁵⁵.

Figur 5. Danske konungen Harald Hildebrands grav på Brävalla hed i Småland för tankarna till såväl begreppet minneslund som till hednisk offerlund. (Kopparstick signerat ”J.v.d.Avelen sc. Holmiae 1707” i ”*Svecia Antiqua et Hodierna*”, plansch III. 86. Förlaga av Erik Dahlberg 1625-1703).

⁵⁴ Gunnarsson 1988, sid. 25.

⁵⁵ Ibid., Ewald 1983, sid. 12.

Att den gamla och nya tron levde parallellt eller blandades samman och att lundarna flera århundraden efter det att kristendomen blev den ledande religionen, fortfarande betraktades som heliga med koppling till de gamla gudomarna, framgår bland annat av de gamla Upplandslagarna⁵⁶. I dessa uttalas klara förbud mot ”*åkallan i lundar*”, liksom i den tidigare citerade texten av Olaus Petri. Ett annat exempel anförs av Selander när han citerar en gammal kvinna från gården Egås i norska Setes-dalen som på frågan från en präst om vad hon trodde på svarade: ”*På den gamla björken i Egås lund*”⁵⁷. Kanske kan man även se följande poetiska rader från 1620, som ett exempel på en ännu fortgående maktkamp mellan kristendom och hedendom inom lundens hägn, med kristendomen i initiativ- och fördelsläge: ”*Migh tyckte at en gammal Man,.....Stack Elden uppå Odens Lund, Hon bran all up i samma stund*”⁵⁸.

Trots denne brandstiftarens utplåningsförsök gick dock inte den djupt rotade föreställningen om lunden som någonting heligt och vördnadsbjudande upp i rök. Carl von Linnés beskrivningar från 1700-talet⁵⁹ och Hyltén-Cavallius från 1800-talet⁶⁰, visar att de hedniska föreställningarna om de heliga lundarna uppblandade med folktro, levde kvar långt fram mot vår egen tid. Den tyske språkforskaren Jost Trier⁶¹ menar att begreppet *Wang* (i sydsvenska dialekter vång) och *Laubbain* (lund/lövlund) är så gott som synonyma begrepp och att Wang tillika är germanernas äldsta paradisbenämning.

Sjöbeck kommenterar detta med att: ”*Paradiset förliknades med den gröna vången. På detta sättet övertog vången under den kristna regimen lundens centrala ställning i den hedniska kulturen.*”⁶² Återigen får vi en riktningangivelse för lundens fysionomi som pekar mot ett halvöppet och brukat tillstånd som kan vara en förklaring till trädens fåtal i den tidigare diskuterade lundbild ur *Heliga Birgittas Uppenbarelser* (sid. 23). Här finns också anledning att hänvisa till den extensiva körsbärsodling av ängs/lundkaraktär som enligt Maria Flinck praktiserades parallellt med en mera ordnad körsbärsodling i trädgårdsform vid Gripsholms slott under Gustav Vasas tid⁶³.

Mycket tyder alltså på att lunden inom bondeklassen inte enbart var ett begrepp för träd bärande platser laddade med olika trosföreställningar och kringgårdade av diverse skyddsföreskrifter utan att det också användes för aktivt brukad mark. Bland annat vet vi att *lund* var en vanlig benämning på enskilda ägolotter kopplat till markslag åtminstone i Skåne. Som exempel kan nämnas Lunds stifts *Landebooks* uppgift från tiden 1570-80 om att ”*Niels Matz lund*” i Luggude härad avkastade en skäppa spannmål och att den geome-

⁵⁶ Här åsyftas de medeltida svenska landskapslagarna såsom Västgötalagen, Upplandslagen (stadsfäst 1296 av Birger Magnusson) och Södermannalagen (stadsfäst 1327 av Magnus Erikssons förmyndarstyrelse) redigerade omkring 1300, liksom Magnus Erikssons landslag, den svenska rikslagsstiftningen från mitten av 1300-talet.

⁵⁷ Selander 1953, sid. 13.

⁵⁸ Prytz 1620, Actus V, Scena II.

⁵⁹ von Linné 1975 [1751], sid. 71, 72.

⁶⁰ Hyltén-Cavallius 1863, sid. 104 -108, 112, 114, 129.

⁶¹ Trier 1963, sid. 116.

⁶² Sjöbeck 1973, sid. 90.

⁶³ Flinck 1994, sid. 124.

triska kartan från 1704 över byn Filborna i Helsingborgs socken anger ägolotter som ”*Lunna Store Ängen, Norra lundsängen, Lilla lundsängen, Lunden*” med flera lundbeteckningar⁶⁴. Man kallade således bestämda delar av ängs- eller fäladsmarken, oftast bevuxna med skottskog av hassel, ek med mera, för lundar.

Figur 6. Denna lundlika löväng från Sättra utanför Ödeshög i Östergötland tydliggör hur nära kopplade lunden och lövängen även idag kan var som begrepp och fysisk företeelse. (Foto: Roland Gustavsson, juni 1988).

Det kan naturligtvis handla om äldre markanvändningsbegrepp och namnsättningsbruk som bara var levande som platsbeteckningar under den aktuella tidsperioden. Kanske hade dessa platser en gång i tiden varit mera skogsslutna och rent av heliga platser som med tiden hade förlorat sin helighetsstatus, blivit en del av den brukade marken och därmed kommit att ingå i det halvöppna vardagslandskapet via avverkning, slåtter, bete och partiellt åkerbruk. Utifrån att plats- och Ortsnamn i Danmark uppvisande ortnamns-elementet lund, så gott som saknas från århundradena närmast föregående 1800-talet och antingen är yngre eller äldre, bygger Eiler Worsøe en hypotes om att lunden varit ett relativt dött begrepp i de breda befolkningslagrena i Danmark under flera århundraden fram till 1800-talets början⁶⁵. Frågan är om inte denna hypotes även äger relevans i Sverige!

⁶⁴ Sjöbeck 1973, sid. 32, 33, 38.

⁶⁵ Worsøe 1998, sid. 6, 7.

2.2.2 *Lunden som kärlekens tillflyktsort*

Under århundradena efter kristendomens segertåg över Norden tycks det som om begreppet lund vidgas. Det nya som framskymtar under denna tid är att lunden bevisligen har fler laddningar än den heliga då den tar plats som ett poetiskt begrepp i den så kallade medeltida balladen. Det är först nu man kan finna om inte samtidigt upptecknade belägg, så dock traderade och senare nedskrivna prov på lundpoesi. Enligt Sven-Bertil Jansson, en av Sveriges ledande experter på medeltidens litteratur och medeltida ballader, är de äldsta nordiska balladerna kända åtminstone från 1300-talet⁶⁶. I dessa är lunden och i synnerhet *rosenlunden* ett återkommande motiv och en plats där många av balladens skeenden utspelar sig. Rosenlundens framträdande roll i balladerna antas visa på genrens ursprung i den aristokratiska världen och på dess samband med den kontinentala riddarkulturen där rosen ofta var en symbol för en älskad kvinna och lunden en kärlekens plats⁶⁷. I ett fåtal ballader som är kända endast via enstaka uppteckningar från 1500- och 1600-talen, avslöjas detta samband tydligt, som i *Dansen i rosendelund*. ”Så rider han i rosene lund, där fann han en dans med frur och jungfrur.”

Jansson anser att rosenlunden med tiden kom att användas som vilken mötesplats som helst av balladsångarna. Även andra benämningar kunde då ha samma funktion som rosenlunden - som till exempel ”*grönaste äng*”, ”*grönan äng*”, ”*grönande äng*”, ”*grönskande äng*”, ”*blomstergrön äng*”, ”*rosand' grön äng*”, ”*rosengröner lund*”, ”*rosengrön äng*”, ”*blomstrande lund*” som alla var alternativ till rosenlunden. Men författaren varnar för att uppfatta beteckningarna för dessa rum och platser som realistiska angivelser med klar referens till verklighetens värld. De är tvärtom i hög grad poetiska tankealster och, för balladerna, specifika föreställningar som med hjälp av begreppet lund kläs i ord.

⁶⁶ Jansson 1999, sid. 15.

⁶⁷ a.a., sid. 51.

Figur 7. Med lite fantasi är det lätt att tänka sig hur denna dimbeslöjade scen i den så kallade "Sherwoodgläntan" på Eslövs Allmänning befolkas av den medeltida balladens jungfrur och riddare. (Foto: Roland Gustavsson, oktober 1984).

Helt klart är dock att lunden kopplas till en lövrik, blomstrande och kultiverad värld där lundar och ängar bildar en stämningsmässig enhet och kanske i själva verket är relativt utbytbara begrepp⁶⁸. Om balladens ursprung finns inom aristokratin, så är det helt klart att den så småningom i folkvisans form blev hela folkets egendom. Här fortsätter rosorna att blomma i lunden, ibland i sällskap med linden såsom i balladen/folkvisan "Varulven" där "*linden han dammar uti lunden*"⁶⁹. I "Den förtrollade barnaföderskan" kopplas också lind och lund samman genom att jungfrun som borstar sitt hår under linden, enligt en uppmaning i omkvädet bör föras "*varlig genom lunden*"⁷⁰.

Tyvär saknas exempel på lundinnefattande 1500-talspoesi, men från 1600-talets början finns ett ökande antal exempel på litterära lundstycken där lunden oftast får beteckna en skön plats att vila och lustvandra i eller drömma sig bort till. I en av *Hundra Esofi fabler* översatta till svenska och utgivna 1603 möter vi dock något så oromantiskt som en vedhuggare som beger sig till en "*tjock Skogslundb*" för att hugga sig ett ämne till yxskaf⁷¹. När väl detta var gjort passade han på att inviga yxan genom att hugga ned de bästa träden "*och fördärfvadbe så beela Lunden*".

⁶⁸ Sjöbeck 1973, sid. 42 och sid. 89-90.

⁶⁹ Jonsson 1981 [1962], sid. 36-37. (Balladens datering sid. 189).

⁷⁰ a.a., sid. 43-45. (Balladens datering sid. 190).

⁷¹ Aesopus 1603, sid. 159.

Som exempel på mera ljusa och romantiska lundinteriorer kan nämnas de ”*skogar och gröne lundber*” som skalden Lars Wiwallius⁷² besjunger, de ”*lustige lundar*” där vilddjuren enligt pedagogen Johann Amos Comenius⁷³ går ”*uthi beel*” och det landskap där ”*Vij faar’ uth i gröne lund, Vilde skogar, öde-marck...*” för att ”*..fälla stälte diur*”⁷⁴. Släktskapen med den medeltida balladen i synen på lunden är uppenbar liksom att den skiljer sig och troligen kontrasterar mot vildmark och ödemark genom att vara mera lövrik, ljus och öppen och därmed rimligen kultiverad på något sätt. Lundens koppling till livets ljusa och glada stunder och stämningar blir än mera uppenbar när vi läser om ”*..örter och Gräsꝝ som grönskas i Lunder, The öfwa ju wist mång gladliga Stunder. The hwijla sigh hos hwar annan i fampnen*” i ett citat av poeten Andreas Arvidi⁷⁵. Skalden Lars Johansson diktar under pseudonymen Lasse Lucidor i samma anda ”*Nys när iag i en Lund i grönan gek lust wandlä*”.⁷⁶

En intressant konkretisering av en lundmorfologisk egenskap står den danske biskopen och psalmdiktaren Thomas Kingo för när han talar om ”*then höga Skoog, the Cirkelsatta Lundar*”⁷⁷. Här öppnar sig tveklöst landskapet för läsaren och lunden blir för första gången en tydligt rundad lövö i ett landskap med utblickar. En liknande vy förmedlas i en dagbok från 1600-hundratalets senare del av Andreas Bolinus⁷⁸ som först beskriver landskapet kring Kristianstad som ”*een stoor slääi*” vilken efterhand övergår i ”*berligbe lunder och lööfsskogb*”. Återigen framskymtar bilden av lunden som en mindre och tydligt avgränsad skogenshet i gränslandet mellan det öppna landskapet och skogen. Här finns anledning att citera Eiler Worsøe när han skriver att:

*Navn med –lund er det blevet til, når man havde en lille skov eller måske flere, der lå uden for sammenhæng med de større skove*⁷⁹.

Men att lunden också kan höra det poetiska skogslandskapet till framgår ur en av den finländske skalden Jakob Freses dikter där han uttrycker förhoppningen för hertigen Karl Fredrik: ”*Gud gifve Carl Fredrick*⁸⁰ *så många god’ da’rSom Skogen har Lunder*”⁸¹ Denna fras tyder på att lunden här betecknar antingen öppna eller halvöppna gläntor i skogen eller ljusa, lövträdsdominerade öar i ett barrdominerat skogsområde. Ytterligare

⁷² Wiwallius 1632, sid. 86.

⁷³ Comenius 1639, sid. 189.

⁷⁴ Stiernhielm 1649, sid. 62.

⁷⁵ Arvidi 1651, sid. 185.

⁷⁶ Lucidor 1688, sid. 7.

⁷⁷ Kingo 1685, sid. 88.

⁷⁸ Bolinus 1913, sid. 71.

⁷⁹ Worsøe 1998, sid. 6.

⁸⁰ Karl Fredrik, 1700-39, hertig av Holstein Gottorp. Son till hertig Fredrik IV och Hedvig Sofia av Sverige, Karl XII:s syster. Var vid Karl XII:s död jämte Ulrika Eleonora närmaste arvinge till Sveriges tron men gjorde ej sina arvsanspråk gällande. Av Peter den store och det av denne stödda holsteinska partiet uppställdes han dock på 1720-talet som kandidat till svenska kronan.

⁸¹ Frese 1726, sid. 130.

en annan förklaring kan vara att om ett stort antal lundar läggs tillsammans så bildar de en enhet av skogsomfång.

2.2.3 Begreppet lund i tidens ordböcker och lexika

Trots att medeltida betydelser av begreppet *lund* inte anges i svenska ordböcker, erbjuder ändå dessa böcker en viss möjlighet till summering av begreppet lunds betydelse och betydelseglidning under den aktuella perioden. Den allra första, *Variorum rerum vocabula cum Sueca interpretatione* (1538) ger bara en rak översättning av det latinska ordet *lucus* till svenskans *lund*.⁸² 1638 utkommer Ericus Johannis Schroderus *Dictionarium quadrilingue*. Som titeln anger är detta ett fyrspråkslexikon gällande svenska, tyska, latin och grekiska. I första hand är det dock ett svenskt lexikon utgörande det första avslutade ordboksarbetet i Sverige.⁸³

Under ”Lundh” finner man ty. *Lustwaldb*, lat. *Lucus*, grek. *τό αλλοζή*. Kopplas de svenska och tyska begreppen samman för det direkt tanken till en rekreativ och estetisk aspekt på lunden som ligger nära park och trädgård och som har mera med den poetiska användningen av begreppet att göra än med den heliga lunden eller med lunden som markslag och markanvändningsbegrepp gränsande till lövängsbegreppet. I verket finns dock det äldsta skriftliga belägget på en specificering av lunden såsom brukad i sammansättningen: *nötlund* (*Nöttelundb*, ty. *Ein Nüßgarte*, lat. *Nucetum*, grek. saknas). Lund kan alltså enligt denna ordbok vara liktydigt med en hasselplantering eller ett hasselänge med nötproduktion som ett viktigt avkastningsmål. Kanske handlar det om hasseldominerade och skottskogsskötta ängar av det slag som först Linné och senare Sjöbeck omnämner som lundar⁸⁴.

⁸² *Variorum rerum vocabula cum Sueca interpretatione* 1538.

⁸³ Schroderus 1929 [1638], sid. 33.

⁸⁴ von Linné 1975 [1751], och Sjöbeck 1973.

Figur 8. En nötlund eller kanske snarare en betad hassellund vid Gislövs Stjärna på Österlen i Skåne. (Foto: Roland Gustavsson, juni 1994).

Ett par år senare, 1640, utkommer *Dictionarium latino-sveco-germanicum*⁸⁵. Här beskrivs lunden som ”*En ort ther många trää stå/ Lund eller dunge*” det vill säga en trädbärande enhet som är mindre än en skog och utan närmare preciserade kvalitativa egenskaper. 100 år senare likställer *Teutsch-schwedisches und schwedisch-teutsches Lexicon oder Wörter-buch* begreppet *skogslund* med tyskans *Forst*, ett begrepp som syftar på planterad skog⁸⁶. Denna koppling är inte unik utan återfinns redan nästan 80 år tidigare hos Johan Risingh⁸⁷. Författaren ger olika råd för plantering av träd och skriver bland annat:

Trän böra nyttjas och sättias i Nedanet effter middagen helst i wästan Wäder/ ty itt Trä som plantas i Nyet/ thet växer frodigare/ men gifwer mindre frucht/ så är bäst planta Trä i Nyet til Skogar och Lundar/ E.g. Booknötter/ Ekträ/ Lind/ Ask/ Asp/ Björk/ Pibl/ Wijde/ Säld/ ther aff monga Nyttor.

Här sammanlänkas en ganska rationell och osentimental syn på lunden utan några som helst helighetssynpunkter med, enligt vår tids sätt att se, folktrosmässiga råd om planteringstidpunkt. Risingh rekommenderar också att på svedjat land kombinera frukt bärande trädgrupper med säd och rovor av olika slag.

Skogen aff Fruchtträän Eeker/ Booker/ Hassel/ gifwa Nötter/ Allen och Mastning för Swijn/ hwarptbaf een stoor Fördel/ så ärå Trän och Lundar för Swedieland/ theraff Sädb och Rofwor wärfwas til uppehällets Förnytring.

⁸⁵ Gothus 1640, under ”arboretum”.

⁸⁶ Lind 1749, under ”Forst”.

⁸⁷ Risingh 1671, sid. 40.

Även hos Johan Schmedeman finns en pragmatisk syn på lunden som produktionsyta. Han slår fast att ”*Landsböfdingen ... skal Hafwa noga uppsickt på alla ... Jägmästare, Heyd-ridare, Skyttare och Skogvaktare, så at hwar och en gör sitt ämbete, och ... Kongl. Mayitz Regalier och Rättigheter öfver alla dess Parker, Jägplatzer, Diurgårdar, Skogar och Lundar i Provincien wäl aktas och wid macht hållas.*”⁸⁸

Skillnaden mellan skog och lund är oklar i dessa ordböcker, men det mest troliga är att det handlar om en skillnad i ytvidd med lunden som den mindre enheten.

⁸⁸ Schmedeman 1706, sid. 1104.

2.3 Den Linnéanska eran fram till den analytiska natur- och kulturlandskapsforskningens framväxt

2.3.1 Linné och lundbegreppet

I den linnéanska och efterlinnéanska tidens syn på lunden som begrepp och landskapselement förenas den folkliga och gångna tidens traditionella betraktelsesätt med romantiskt poetiska föreställningar, exploateringsinriktade ekonomiska förhoppningar samt en naturvetenskaplig iver att benämna och klassificera och förstå naturen inklusive lunden och dess växtvärld. Med ett inifrån-upplevt landskap omkring sig med lång och i vissa avseenden oförändrad hävd, hade man under denna tid betydligt lättare att förstå och någorlunda rätt tolka landskapets ängs- och lundkopplade växtsambällen jämfört med motsvarande försök under tidigt 1900-tal. Särskilt tydligt ser man detta hos Carl von Linné själv med hans länkar till såväl det tidiga 1700-talets småländska bondesamhälle som den vetenskapliga, litterära och finansiella eliten. Den främsta anledningen till att han i vår skrivning får stå som portalfigur för ett nytt skede i lundbegreppets historia, är att han är den förste som ger en naturvetenskaplig samtidsbild av lunden. Han kopplar samman artsammansättning, struktur, markanvändning och historiska uppgifter på ett sätt som ingen annan gjort före honom och få efter.

När Linné på den skånska resan år 1749 nådde Virestad och Kajelund i södra Småland beskriver han till synes hemtamt och utan ironiska kommentarer att folket där på orten menade att en kvinna med namnet Kaja en gång hade begravts i lunden tillsammans med en idisslande son vars far var en tjur. Vid ett stenröse under de ”täcka ekarna” kunde såväl den förre pastorn i Virestad som en spåkvinna framkalla henne när de så önskade.⁸⁹ Denna berättelse är ett exempel på hur folkliga trosföreställningar ännu omgav och kanske skyddade de gamla hedniska lundarna många århundraden efter kristendomens införande. Parallellt med nya meningar fortlevde således betydelsefulla kring lunden med rötter i forntida trosföreställningar, som följande exempel från 1800-talet visar:

Så länge helgelundar i Wärend funnits bibehållna, har och hos folket fortlevat det gamla hedniska föreställningssättet att onda, dvs hedniska gudaväsen och ovättar i dem ha sin boning. De hafva derföre städse varit betraktade med en vidskeplig fruktan, och att skada träden i en sådan helgelund, att der störa friden eller annorledes oskära stället helighet har ända till i sednare tider varit ansedt för "olofligt". Man hade inte ens lof, eller måtte icke gå in i en sådan gammal hednisk lund, och fridstöraren undgick icke sitt välförtjenta straff.

Det är författaren Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som ger oss denna bild av ”helgelundens” status i 1800-talets Småland.⁹⁰ Han nämner sedan ett antal exempel på hur olika personer drabbats som överträtt de skyddande gränser som dessa föreställningar dragit upp kring de traditionstygda lundarna. En möjlig förklaring till de uppkomna fredningsföreskrifterna är att de helt enkelt utgör ett praktiskt sätt att skydda värdefulla

⁸⁹ von Linné 1975 [1751], sid. 71, 72.

⁹⁰ Hyltén-Cavallius 1863, sid. 106-107.

trädbestånd från olovlig eller okontrollerad avverkning. En annan är att det verkligen handlade om traditionella trosföreställningar och vördnadsregler kring lunden, med trolig obruten koppling till förkristen tid som levde kvar ännu under 17- och 1800-talen. Dessa föreställningar ledde rimligtvis till mer tätvuxna, risiga och mörka lundinteriorer än de på ett eller annat sätt brukade och vårdade. De inre bilder av lundarna som växer fram utifrån Hyltén-Cavallius text, skiljer sig hur som helst avsevärt från exempelvis Sjöbecks lundbegrepp som förmedlade den linnéanska betydelsen där lunden oftast ingick i ett betat eller slåttrat område varigenom föryngring och igenväxning hindrades/fördröjdes.

Figur 9. I Oxhagen någon mil norr om Ystad i Skåne, möter besökaren ett böljande och betat landskap med vidkroniga trädsolitärer, trädgrupper och lövrika lundar. Här hade med all säkerhet Carl von Linné trivts. (Foto: Anders Bramme, maj 1999).

Vill vi närma oss och få en tydligare bild av Carl von Linnés lundbegrepp – av kommunekologen Widar Narvelo kallat ”Linnélunden”,⁹¹ – kan det åter vara lämpligt att följa med till Småland men denna gång på den Öländska och Gotländska resan. Där ligger gårdarna:

mitt i ängarna och mitt emellan åkrarna....I ängarna tålas inga andra träd än lövträd, måste alltså fur, gran och enris alltid utbyggas. Däremot göra lövträden ängen behaglig, särskilt där sköna bokträd med ekar växla om. De (byarna) ligga alltså såsom i lundar utan att vara utsatta för särdeles stormväder, vilket alltid oroar dem, som bo på slättbygden.⁹²

⁹¹ Narvelo 1997, sid. 25.

⁹² Sjöbeck 1973, sid. 19.

Av Linnés beskrivning kan man förstå att han främst förknippar lunden med någon typ av relativt öppet men trädbevuxet landskap med lövträd såsom bok och ek. Men också att han associerar lunden med förekomsten av fullkroniga såväl som hamlade träd och rothuggna buskbuketter, frukt bärande träd och blomstrande ängsytor såsom i ett citat från skånska resan där han liknar de småländska ängarna vid *”de täckaste trädgårdar och lundar”*.⁹³ Men i Linnés lundkoncept tolererades också åkrar som här i en sammanfattande text om norra Skåne från Skånska resan:

*Alla ängar voro intet annat än ekelundar, emellan vilka buskar och andra lövträd voro strödda. Här tillstodde lantmannen träden stå jämte åkern eller ock uti själva åkern orörda utan fruktan, att de skulle bortbränna säden.*⁹⁴

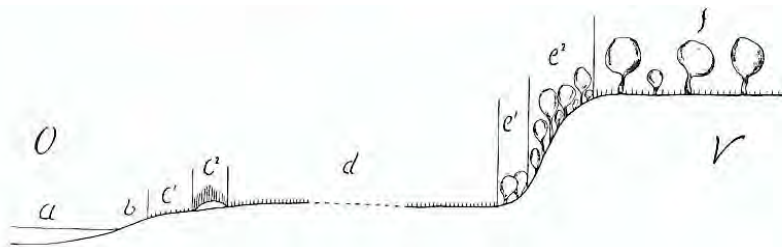
Det som Linné beskriver som lundar var enligt Sjöbeck ett större sammanhängande område av så kallade djuprotade grässvålar i ett i övrigt närmast hedartat område, där den goda gräsväxten och möjligheten att odla säd var beroende av trädens och buskarnas yt-tillförsel av mineraler och näringsämnen från större djup samt av röjgödningseffekten då skottskogen av hassel, al och i viss mån ek skars tillbaka. När Linné kommer till Ravlundalund blir han besviken då: *”lundan var nu så tom på träd att den föga liknade någon lund”*.⁹⁵ Ett stycke söder om Ravlundalund utmed kusten når han Tjörnedalalund vid Stenshovud. När han passerat buskterrängen kommer han högst upp till ett område där buskarna av ek, hassel och skogslind var mera åtskilda och skuggades av ekar i rejäl trädform. Trots att hela området kallas lund är det först här som Linné tycker att vegetationen är verkligt lundartad och sådan som han helst vill se den i en lund. Här växte *”lövbukar med lövträd och de fägraste blomster av de raraste örter gjorde denna lund mer än angenäm.”*⁹⁶

⁹³ von Linné 1977 [1751], sid. 101.

⁹⁴ von Linné 1959 [1751], sid. 69.

⁹⁵ Sjöbeck 1973, sid. 43.

⁹⁶ von Linné 1975 [1751], sid. 166.

Figur 10. Linnés framställning av växtsambällenas fördelning vid Tjörnedala lund, norr om Simrishamn, i *Skåneresan* 1749. a Havet. b Stenig strand med *Erythraea Centaurium*. c1 Vit klar sand med *Halianthus*. c2 d:o med *Elymus*. d Horizontalt fält med *Orchides*, *Silene nutans*, *Veronica spicata*, *Medicago lupulina*. e1 'Roten' (römsnår) med *Cornus sanguinea*, *Rhamnus cathartica*, *Prunus spinosa*, *Rosa*. e2 'Bättre up' (lund) med ek, hassel, lind, *Orobus vernus*, *Galeobdolon*, *Mercurialis*, *Stellaria Holostea*, *Convallaria verticillata*, *Pulmonaria officinalis*. f 'Ekeskog' (löväng) med 'buskarne mer åtskilde' samt *Scorzonera humilis*, *Convallaria multiflora*, *Astragalus glycyphylus*, *Peucedanum Oreoselinum*. (Ur Sernander 1934, sid. 69).

När Linné först 1745 och sedan i utökad version 1755 gav ut en svensk flora placerar han många av dessa "de färgaste blomster" och "de raraste örter" i just lundmiljöer. Som exempel kan nämnas blåsippan som "växer här och där i skogar och enebackar, alltid på lundartade, ej på solöppna ställen"⁹⁷ gulsippan som växer i "lundar i Skåne"⁹⁸, vårärten som växer bland annat i "lundar" och i synnerhet i "hassellundar"⁹⁹, lungörten som växer i "iätare lundar"¹⁰⁰, lundgröe som växer i "skuggiga lundar"¹⁰¹, gullvivan som växer i "lundartade ängar"¹⁰² och så vidare. De olika lundbeteckningarna visar att lunden i Linnés ögon kan vara såväl halvöppen och lövängslig som tät och skuggig och att den kan byggas upp av en dominant buskträdart som hassel. Genomgående handlar det dock om lövträdsbevuxna platser dominerade av ädla lövträd och buskarter med krav på relativt höga pH-värden och näringstal och god vattentillgång. Lunden som biotop, vegetationstyp och växtmiljö har allt sedan Linnés tid använts i de svenska flororna. Detta har dock skett med en trolig fortgående betydelseglidning och insnävning mot rika och ädellövdominerade skogsmiljöer med vandrande skugga där både den fornnordiska mytologin och den vidare landskapsbetydelsen fått stryka på foten.

Går vi vidare till ett av 1800-talets viktigaste floraverk som under titeln *Sveriges fanerogamer* skrevs av Carl Fredrik Nyman och gavs ut 1867-1868, kan vi konstatera att denna begreppsglidning fortsätter. Större buskarter och trädarter såsom ek, lind, hassel, glasbjörk och asp bildar ensamma "lundar eller mindre skogar", vilket innebär att lundbegreppet i detta fall är relativt oberoende av markens status och framför allt betecknar mindre

⁹⁷ von Linné 1986 [1755], sid. 166.

⁹⁸ a.a., sid. 168.

⁹⁹ a.a., sid. 222.

¹⁰⁰ a.a., sid. 52.

¹⁰¹ a.a., sid. 26.

¹⁰² a.a., sid. 54.

skogsenheter med från omgivningen avvikande vegetation. Koncentreras uppmärksamheten till lägre buskarter och örter/gräs är det tydligt att begreppsramen har krympt något mot rikare och troligen skuggigare miljöer med dragning mot ädel-lövskog¹⁰³. Tibasten växer ”på skyddade skogsbackar, skogsängar och i mullrika, något fuktiga lundar”, lundarten i ”lundar och löfskogar”, lundgröet ”i torra, helst klippiga men mullrika lundar och skogar” lundsloken ”i lundar och skogar” aklejan ”i lundar och på buskiga ängar” lundstjärnblomman ”i fuktiga lundar och skogar” och gulsippan ”i lundar och bagar (helst något fuktiga)”. Lundar kan således vara mer eller mindre fuktiga/torra och mer eller mindre mullrika. Ännu har vi således inte landat i den rika lundtyp som vår tids floror refererar till.

Figur 11. Alnarpslundens fältskikt med bland annat svalört (*Ranunculus ficaria*), hálnunneört (*Corydalis cava*) och vårlök (*Gagea lutea*). (Foto: Leif Andersson, maj 2000).

Efter denna floristiska specialvinkling återvänder vi till den skånska resans färdväg och finner ett litet stycke från Tjörnedala ytterligare en lund – nämligen Simrislund. Ännu en gång känner Linné en viss besvikelse när han står inför en lund som bara består av knappt alnshöga buskar av ek, lind, hassel, hagtorn, benved med mera. Märten Sjöbeck som är mera tolerant vad gäller bristande trädförekomst i en lund skriver att:

¹⁰³ Är detta ett tecken på att företeelsen lund redan vid denna tid går mot en ökad träddrikedom eller slutenhet?

områdets brist på utvuxna fröträd icke kom överens med Linnés personliga uppfattning av lundar...Linnés aversion mot trädlösbeten torde också bero därpå, att ordet lund redan vid den tiden hade förändrats till sin betydelse¹⁰⁴

Linné hade åtminstone vid denna tid en relativt lummig och trädräk idealbild av lunden som antingen kan ha varit färgad av en romantiserande samtids park- och landskapsideal, eller kan härledas till ett lantligt och i synnerhet småländskt bondelandskap med slutna helgelundar å lå Hyltén-Cavallius alternativt till de tätare delarna av det mera vardagsbetonade, trädbärande inögonlandskapet. Kanske var det också så att Linné under sin levnad, bevittnade och sörjde en kontinuerlig träduttning i det svenska landskapet med en kulmen under 1800-talets senare del. Man kan tänka sig att han gladdes över platser som ännu hade kvar sin trädrikedom medan han kände sorg över den allmänna trädfattigdomstendens som de trädfattiga lundarna var exempel på.

I motsats till Sjöbeck skulle man därmed kunna hävda att Linné inte är på glid bort från en agrar lövängs/stubbskottsängsbild av lunden till en mera romantisk och lummig sådan. Det kan rent av vara så att Linnés bild av lunden är mera ursprunglig än Sjöbecks. Att han ändå är påverkad av tidens tendenser är helt uppenbart i en beskrivning från skånska resan av Hovs Lund norr om Växjö som ”*var bepryd med många högstammiga, täcka lövträn*”. Denna lund prisar han som en trevlig promenad- och rekreationsplats och drar paralleller till bland annat Djurgårdens betydelse för Stockholmarna som utflyktsplats.

Figur 12. Som många andra lundmiljöer har detta ek-bok-bestånd på Norra Sjælland i Danmark med en utpräglad lundflora enligt Linnés vokabulär, stora rekreativa kvalitéer. (Foto: Roland Gustavsson, maj 1992).

¹⁰⁴ Sjöbeck 1973, sid. 45. Sjöbeck menar här att begreppet *lund* hade betecknat ett relativt öppet-halvöppet vegetations- och odlingssystem, men att begreppet under Linnés tid hade glidit mot mera lövrika och lummiga vegetationsystem.

Linnes rekreativsinriktade lundkommentar är ett exempel på hur lundbegreppet från denna tid allt mera kom att sammanlänkas med rekreativa och skönhetsmässiga ambitioner och kvalitéer. Äldre lundar blev utflyktsmål och promenadplatser och när nya platser etablerades för boende och/eller rekreation under senare delen av 1700-talet och i synnerhet under 1800-talet fick ofta namnkombinationer som inbegriper ordet lund, bidra till platsens trevnad, klang och status. Särskild fart tog denna namnsättning under skiftesreformernas tid då de utskiftade gårdarna skulle namnsättas av sina ägare som under denna tid blev alltmer influerad av stadskulturen och den bildade elitens tankevärld via tidskrifter, böcker med mera.

Figur 13. Infarten till gården Erikslund (vid Tomelilla) går genom en skugggivande allé och lundmiljö. (Foto: Roland Gustavsson, augusti 1997).

Som ytterligare prov på Linnés relativt vida begreppsram kan hans notering om hans bild av Falsterbo tjäna, där mängden av vitpilar som planterats utmed gator och vägar får den lilla staden att likna ”en vacker lund”. Linné uttrycker sig ju här i den poetiskt och föreställningsmässigt färgade liknelsens form, med rötter i en mycket gammal lundinnebörd med lunden som en skuggrik plats under trädkronorna, i kontrast till ett trädfattigare eller öppet landskap utanför. Men man kan ändå spåra en riktning mot en pragmatisk och historielös lundsyn i detta uttalande som innebär att en lund kan vara och se ut nästan vad och hur som helst så länge det finns träd på platsen som ger ett tätare eller glesare lövtak. Ett exempel på en sådan begreppsriktning utgör följande rader ur: *Utdrag utur alle ifrån den 7 dec. 1718 utkomne publique handlingar...*

*De på slättbygden och skoglösa ställen boende Indelningshafwars skola ock, såsom andre hemmans åboer, wara förpliktade när och omkring sine busgårds bagar och utmark i wissa linier eller lundar plantera och nedsätta Pilar eller andra trån såsom Alm, Lind, Ask, Ek, eller sådana trädslag som efter jordmonens beskaffenhet bäst kunna wåra, hwilket af Synne-Rätten pröfwäs bör, der det sig göra låter och plats finnes, somt dem tilwårt freda och hågna, åtminstone tolf stycken på hwart Boställe årligen.*¹⁰⁵

Till en liknande pragmatisk tradition med lunden som betecknande begrepp för nyanlagda trädplanteringar med ekonomiska och estetiska ambitioner, ansluter sig botanikern och nationalekonomen Carl Adolph Agardh och statistikern och politikern Carl Edvard Ljungberg. De propagerar för att ”Hvar landman bör hafwa sin lönnlund, liksom han har sin åker, sin äng, sin betesbåge” för sockerproduktion¹⁰⁶. Lunden är i dessa propagandistiska texter först och främst en beteckning på en större eller mindre trädgrupp, där de kvalitativa aspekterna huvudsakligen är av ekonomisk och estetisk karaktär eller där skönheten kanske ses i nyttan.

Sammanfattningsvis kan sägas att Carl von Linnés lundbegrepp är ganska plastiskt med flera riktningar och glidningar men med ett tydligt centrum i det som Narvelo kallar ”Linnélunden” som ”är ett begrepp som använts för att spegla 1700-talets äng eller båge, en halvöppen miljö med bassel och gles spridda, tuktade lövträd.”¹⁰⁷

Figur 14. Denna löväng från Estland speglar väl det centrala motivet i Carl von Linnés användning av begreppet lund – det vill säga ”Linnélunden” som enligt Widar Narvelo (1997) är ”en halvöppen miljö med bassel och gles spridda, tuktade lövträd.” (Foto: Allan Gunnarsson, augusti 1996).

¹⁰⁵ Modee 1752, 5, sid. 3346.

¹⁰⁶ Agardh och Ljungberg 1859, III, sid. 247.

¹⁰⁷ Narvelo 1997, sid. 25.

2.3.2 Lunden i den romantiska reseskildringen och dikten

Som exempel på en resenär och landskapsskildrare som har ett tydligt romantiskt centrum i sin lundbegrepps användning kan Jonas Carl Linnerhielm tjäna. I de tre resedagböcker, som han publicerade mellan åren 1797 och 1816, präglas framställningen av en fascination för vackra scener och bilder och ett, i jämförelse med Linné, betydligt svalare intresse för dessa sceners och bilders innehåll och bakomliggande processer. Vid Medevi brunn färdas han på en ”...avenue genom en äng, där böga Lundar spegla sig i en liten stilla af konstens danad Sjö.”¹⁰⁸. Utanför Vadstena ligger Starby kungsgård där arrendatorn har ”uppfört ansenliga byggnader och planterat alla de ensama träd eller lundar, som nu gifva täckhet åt detta jämna ställe”¹⁰⁹. I trakten av Ronneby gläds han åt ”kullarnes vördiga Lundar”¹¹⁰ och i Kristinehamnstrakten åt frodiga ängar ”under skyggd af de ansenligaste Lundar”¹¹¹ samt åt en park, där promenadvägar ”ömsom böja till ljufliga Lundar”.¹¹²

Tveklöst färdas Linnerhielm i ett landskap som bär spår såväl av traditionellt nordiskt bruk av åker, äng och hagmark som ett mer eller mindre förädlat parklandskap med troliga engelska och kontinentala förebilder och ‘Capability’ Browns¹¹³ clumpsbeströdda betes/slätterlandskap som det centrala motivet. Att en landskapspark av detta slag verkligen kan ha det svenska pastorala betes- och slätterlandskapet som förebild visar följande citat från *Svenska Trädgårdsföreningens årskrift* 1834:

*Den herrligaste park är skön i sin behet, endast i samma mon som den liknar en själfdanad lund, ett nära eller fjerran återfinneligt landskap*¹¹⁴.

Om vi fortsätter i Linnerhielms spår beskriver han scenerier med såväl skog som lundar och ibland ”Skogslundar” som antingen kan antas vara lite större eller tätare än vanliga lundar. De beskrivna lundarna karaktäriseras då och då av enskilda trädslag som ek, asp, poppel, al och björk. Linnerhielms användning av begreppet antyder att han ser lunden som en större eller mindre trädsmåling med en amplitud från det enstaka trädet till skog. Således särskiljer sig Linnerhielm från Linné och Sjöbeck. En äng med grupper av träd och buskar jämföras inte med en lund enligt Linnerhielm så som Linné och Sjöbeck gör utan den består i så fall av ett antal lundar med mellanliggande öppen ängsmark. Utöver att det uteslutande rör sig om lövträd verkar det inte finnas några kvalitativa aspekter som måste uppfyllas vad gäller artsammansättning samt mark- och vattenförhållanden.

¹⁰⁸ Linnerhielm 1985 [1797], sid. 164.

¹⁰⁹ a.a., 1985 [1797], sid. 166.

¹¹⁰ a.a., 1985 [1797], sid. 123.

¹¹¹ a.a., 1985 [1797], sid. 159.

¹¹² a.a., 1985 [1797], sid. 160.

¹¹³ Andersson 1999, sid. 29, 31-32 och Blennow 2002, sid. 215-218.

¹¹⁴ af Pontin 1834, sid. 104.

Figur 15. ”Men – Gränden öppnades till en äng – och på en gång fick allt ett förändradt utseende. Här emotogo sköna Björklundar, och ju närmare vi bunno fram till Elfstorp, desto mera tilltog det vackra”. (ur: Linnerhielm 1985 [1797], sid. 142).

Den Linnerhielmska lunden ger en osökt koppling över till skönlitteraturens lundar som även under denna tidsepok följer balladens och folkvisans romantiserande linje. Kanske är det till och med så att upplysningstidens poeter i än högre grad än tidigare generationer framhäver naturens och kulturlandskapets företräden framför stadens. Skogen, ängen, lunden och ett romantiskt parklandskap representerar en fri, ren och lycklig värld som skalden drömmer och längtar sig bort till. Lundbegreppet frigörs här från den konkreta företeelsen lund och svävar ut mot den fria och idealiserade föreställningsvärld som är poetens och drömmarens. Ofta blir lunden i detta sammanhang en inkarnation av det jordiska paradiset – ett lantligt Eden eller åtminstone en lövrik, rofylld och harmonisk plats att drömma sig bort till. Historikern och författaren Olof von Dahlin är en av dessa drömmare som blickar ut över ett pastoralt landskap där dimman lägrar sig i landskapets lågpunkter så att ”berg och lunder simma” utan synbar jordisk förankring¹¹⁵. I skalden Gustaf Philip Creutz herdedikt ”*Atis och Camilla*” från 1761 ropar Atis – ”*han som fällt och lunder gläder, Som fredar skogens lugn, och Jägarpilen styr*” - på Diana¹¹⁶. Ytterligare ett prov på lundens plats och betydelse i tidens ideala landskap ger skalden Gustaf Fredrik Gyllenborg som låter herden och sånggudinnans ”*lena ljud.....fägna våra lunder*”¹¹⁷ och

¹¹⁵ von Dahlin 1751, II, sid. 100.

¹¹⁶ Creutz 1795, sid. 16.

¹¹⁷ Gyllenborg 1795, I, sid. 129.

Gudmund Jöran Adlerbeth som ger oss bilden av ett sårat djur som ”.....flyr med vingade fjät från lunder till lunder”¹¹⁸.

I skalden Per Daniel Amadeus Atterboms diktning symboliserar lunden den goda platsen dit tanken flyr från nuets tristess och möda. Atterbom drömmer sig till ett sydligt ideallandskap med ”*orangelundar*”¹¹⁹, ”*palmundar*”¹²⁰ och ”*myrtenlundar*”¹²¹. Han talar om det sydliga Europas ”*lustgård*” som han hoppas skall bjuda på ”*vida skönare citronlundar*” än de han mött något längre norrut¹²².

Figur 16. Den gamla och lätt förfallna mullbärsplanteringen på Visingsö i Småland kan via sitt växtval beskrivas som en sydländsk paradislund under en nordisk himmel. (Foto: Roland Gustavsson, juli 1997).

Lunden att drömma sig hän till kan också ligga i barndomens minneslandskap där de lundar finns ”*som skyddat min vaggga och som ännu beskugga din moders boning*”¹²³ och i en tillvaro bortom döden – en plats, ett paradys med ”*ehyseiska lundar*”. Dessa båda riktningar för begreppet särskilt tydligt och långt bort från företeelsens materialiserade värld mot föreställningens vaga minnesbilder och fromma förhoppningar. Atterbom kan också inlemma lunden i ett idealt och gestaltat parklandskap:

¹¹⁸ Adlerbeth 1804, sid. 8.

¹¹⁹ Atterbom 1811a, sid. 46.

¹²⁰ Atterbom 1811b, sid. XIII.

¹²¹ Atterbom 1811c, sid. XXIX.

¹²² Atterbom 1859, II, sid. 345.

¹²³ Atterbom 1824-1827, II, sid. 365.

...Bergets hjässor skina genom vitblå, violetta och rosenfärgade dimmor och utföre klippväggarne, ömsom terrasformiga, ömsom brådbranta, störta oräkneliga bäckar och vattenfall, större och mindre, som än här, än där mellan lunderna samlar sig i små sjöar och därifrån genom dolda ledningar åter uppstiga i tävlande springbrunnar...¹²⁴

Figur 17...”Ängelska Parken, som börjas med en klar men skuggrik Al-lund... förer till Dianas Holme, midt på båtken man ser en vacker Bild af Diana. Den blyga Månen kröner hennes hjessa, som Guddomligt lyser i denna förtjusande lund af Popplar...” (Vid Drottningholm 1791 ur: Linnerhielm 1985 [1797], sid. 194).

Det är dock inte alltid som lunden ses som den ideala platsen för kärlek. I författaren August Blanches känslotopografi lokaliseras kärleken till högre höjd än vänskapen som kan nås efter en färd ”...ner till vänskapens svala lunder...”¹²⁵. När psalmdiktaren Johan Olof Wallin undrar ”var är den vän, som överallt jag söker?” kan han snart i diktens form berätta att: ”Jag hör hans röst, där aftonvinden susar, där lunden sjunger och där floden brusar.”¹²⁶ Även diktaren Erik Johan Stagnelius och skalden Frans Michael Franzén ser lunden som en övervägande ljus och melodisk plats, åtminstone i följande dikter där Stagnelius hör hur lunderna ”...klinga av njutning och bopp”¹²⁷ och Franzén ”hur lunden hviskade om nöjen”

¹²⁴ Atterbom 1824-1827, sid. 40.

¹²⁵ Blanche 1847, sid. 533.

¹²⁶ *Wersar wid begrafningar samt bön å predikstolen* 1819.

¹²⁷ Stagnelius 1867-1868, I, sid. 183.

medan däremot ”*skogen suckade om qual*”.¹²⁸ Här är det tydligt hur lunden framstår som särskilt ljus och livsbejakande mot skogens mörka fond. 1800-talets författares flitiga, mer eller mindre metaforiska bruk av begreppet lund förflyttar och vidgar i hög grad begreppsramen. Lunden kan inte bara byggas av så pass enkelt växtmaterial som rönn och fläder¹²⁹, utan kan till och med placeras i havet ”*i korallernas skog – perlsnäckornas lunder*”¹³⁰. Lunden kan också flyttas in i kyrkorummet där valv och pelare för tankarna till svala och heliga lundmiljöer i såväl Viktor Rydbergs¹³¹ som Fredrika Bremers¹³² författarskap. Att dra paralleller mellan lund och kyrkorum är knappast unikt och sällan så relevant som när arkitekten Sven-Ingvar Andersson kallar Cordobas till katedral omvända moské för pelarskog, stiliserad oas och lund¹³³. Detta bildspråk sammanbinder inte bara kyrkorummet med den heliga lunden såsom variationer på samma kultplatstema, utan säger också något om författarnas lundbegrepp med klara strukturer, tydliga stammar och höga kronvalv som viktiga ingredienser.

Figur 18. Pelarsalen och valven i moskén i Cordoba i Spanien och en svensk lönnlund i höstskrud har samma principiella arkitektur. (ur: internetkällan: www.exploitiz.com, 2005, tv, Foto: Allan Gunnarsson, oktober 1989, th).

¹²⁸ Brusewitz 1986, sid. 47.

¹²⁹ Snoilsky 1869-97, 4, sid. 62.

¹³⁰ Säterberg 1879, sid. 92.

¹³¹ ”*en byggnadskonstens trädgård, ur hvars spegelblanka mark höjer sig/en lund af smärta granitpelare*”, om Paulskyrkan vid Rom. Rydberg 1874, sid. 69.

¹³² ”*Choret liknar en helig lund af höga pelare, under hvars hvalf det gör godt att vandra, att sitta, att tänka, och att upplyfta sina tankar.*” Bremer 1860, 11, sid. 120.

¹³³ Andersson 1999, sid. 28.

2.3.3 Begreppet lund i tidens ordböcker

Innan vi lämnar den linnéanska och efter-linnéanska erans lundbegrepp, kan det vara befogat att vända sig till lexika och ordböcker från den aktuella tiden. Tyvärr är dessa få och inte särskilt uttömmande. Från periodens början stammar det tidigare nämnda *Teutsch-schwedisches und schwedisch-teutsches Lexicon oder Wörter-buch*¹³⁴ som likställer *skogslund* med tyskans *Forst* – det vill säga att lund här är un-gefärligen det samma som en anlagd/planterad (mindre) skogsenhet utan närmare kvalitetskrav vad gäller historia eller trädslagssammansättning. I *Svenskt Diplomatarium* från 1829 respektive 1837 anges bara att begreppet förekommer i ortnamn som till exempel *lundby*. En betydligt fylligare definition från 1800-talets mitt återfinns i *Läsebok i naturläran* (1852)¹³⁵ varifrån följande rader är hämtade:

Wissa trädslag wexa helst många tillsamman i skogar; dessa träd kallas skogsträd och äro i vårt land tall, gran, ek, bok, björk och al. Tall och gran äro barrträd, men de andra äro lövträd. Andra träd, såsom asp, ask och alm wexa här och der, men alldrig så många ihop, att deraf blir en skog, knappt en liten lund.

Knappt 25 år senare uppvisar texten en betydligt mera allmän karaktär, men fortfarande är det i första hand omfattningen som skiljer lunden från skogen:

*De träd som wexa af sig sjelfwa i våra skogar och lundar, kallas wilda träd. De äro antingen barrträd eller löfträd. Wissa slag af wilda träd wexa helst många tillsamman i skogar och kallas derföre skogsträd; sådana äro tall, gran, björk, bok med flera. Andra wilda träd wexa här och der, antingen ensamma eller blandade med andra; sådana äro asp, rön, alm, lönn o.s.w.*¹³⁶

Även i arkeologen och kulturhistorikern Hans Olof Hildebrands omfattande verk *Sveriges Medeltid* (1879-1903) betonas lundens begränsade mått men också begreppets religiösa laddning:

*Lund eller Lunda kan naturligtvis hafva olika betydelser. Lund ingår ju i språket som benämning för en större grupp af träd, men då ordet förekommer i ortnamn samman med gudanamn och då det af andra omständigheter framgår, att lundar voro gudstjänstplatser, synes det troligt, att vi åtminstone i många ortnamn af denne grupp böra åt namnet tillerkänna den senare betydelsen.*¹³⁷

Av någon anledning särskiljer Hildebrand de två betydelserna som om ordet lund i betydelsen gudstjänstplats inte nödvändigtvis behöver ha med trädförekomst att göra. Kanske finns det en koppling mellan Hildebrands religiösa lundbegrepp och Elof Hellquists etymologiska utveckling av isländskans ”lundr” som han menar skulle ”stå i afsljuds-förhållande till germ. Land” och där ”Betydelsen `lund` utgår närmast från den af `freier platz, eingefriedigtes land`”¹³⁸ som betyder ”öppen plats, inhägnad mark”. Möjligen är det forntidens

¹³⁴ Lind 1749, under ”Forst”.

¹³⁵ Berlin 1852, sid. 159.

¹³⁶ Berlin 1876, sid. 75.

¹³⁷ Hildebrand 1879-1903, III, sid. 7.

¹³⁸ Hellquist 1904, XX, 1, sid. 287.

heliga, fredade och kanske till och med hägnade glänta och kultplats som dessa härledningar anspelar på. Eller så syftade de på att (löv)ängarna var instängslade (betesfredade). Varken i 1892 års utgåva av *Nordisk Familjeboks konversationslexikon och realencyklopedi* eller i dess nya och reviderade upplaga från 1912 finns begreppet lund upptaget. Det nämns inte heller i samband med begreppet löväng.

2.4 Den klassiska landskapsvårdens och trädgårdsarkitekturens guldålder från sekelskiftet 1800-1900 fram till 1970-talet

Under 1800-talets senare del och 1900-talets första hälft tunnas en levande och i handling praktiserad folktrö allt mera ut. Denna process innefattar även trosföreställningarna kring lunden som en plats med särskild status och laddning. Under samma skede ökar intresset i samhället för de bruk och föreställningar som i rask takt försvinner. Folkets liv och sedvänjor undersöks och dokumenteras av upptecknare knutna till såväl hembygdsrörelsen som folklivsarkiven och universiteten. Folktron går förlorad men folklivsskildringen lever som forskningsämne och litterär genre. Få eller ingen vandrar längre till lunden för att möta gudomar och övernaturliga kraftfält, men i mängder av uppteckningar, artiklar och skrifter kan vi läsa om hur detta praktiserades i gångna tider.

2.4.1 Naturvården och den landskapsinriktade forskningens syn på lund- och lövängsbegreppen

Det är inte bara synen på landskapet och dess status som gudomligt kraftfält som förändras utan också landskapet självt och dess bruk. De sista resterna av lövängen och den så kallade Linnélunden¹³⁹ odlas upp, övergår till betesmark eller växer igen alternativt skogsplanteras. Jämsides därmed får växtbiologer, landskapsskildrare och landskapshistoriker tillsammans med natur-, kulturvårdens och turistföreningens företrädare, bråttom att skildra resterna av ett försvinnande kulturlandskap och dess bruk. Forskarna med övervägande botanisk inriktning försöker utifrån ett naturvetenskapligt betraktelsesätt förklara kulturlandskapets rumsliga strukturer och artsammansättning. Inledningsvis är dessa därmed inte helt medvetna om vilken betydelse hävden har för formgivningen och upprätthållandet av lövängens mosaikartade struktur. Så skriver till exempel skogsmannen Henrik Hesselman (1905) att:

Bevarandet och skyddandet af löfängarne måste ligga hvarje naturvän om hjärtat, ty det finns inga andra växtformationer, hvilka i samma grad såsom de förmå skänka omväxling och behag åt vårt af barskogarnes mer enformiga växtskara eröfrade land¹⁴⁰

Så som de allvarligaste hoten mot lövängen anger Hesselman beteshävd, att de ädla lövträden konkurreras ut av granen och att ängen ”*förfuskas genom löftäkt*”. Hesselman vill se träden i fri och obeskuren utveckling och han tror att lövängens växlingar mellan *gläntor* och *lundar* skall bestå även sedan bondens hävd har upphört. När Hesselman beskriver lövängens struktur använder han således begreppet lund för de tätare partierna och gläntor för de öppna och skiljer sig därigenom från Rutger Sernander¹⁴¹ som före-

¹³⁹ Narvelo 1997, sid. 25.

¹⁴⁰ Hesselmann 1905, sid. 23.

¹⁴¹ Sernander 1934, sid. 55-75.

drar begreppen runnor respektive gläntor och från Mårten Sjöbeck¹⁴² som vacklar mellan att kalla hela den igenväxta lövängen respektive hela den hävdade lövängen för lund. Efter att ett antal lövängar fridlysts och därefter växt igen, förstod inte bara Hesselman utan även professorn i växtbiologi och tillika Svenska Naturskyddsföreningens ordförande Rutger Sernander sammanhangen mellan hävd och lövängsstruktur:

I hägn av en lundartad, naturligt slutet lövskog slogo våra förfäder allt ifrån stenålderns dagar med en viss förkärlek ner sina bopålar. Och härmed börja de stora förändringarna i den ursprungliga vegetationen. Denna tages i människans tjänst såsom springande punkt i en busbällning, vilken först 1800-talet skulle upplösa och avveckla.....lövängen skattades på allt och fick härigenom sina stympade och härledda särdrag, nämligen runnorna med starkt beskurna träd och buskar: gläntornas utbildning reglerades av slätter, röjning och betning. Men hur gick det, då det nu skildrade busbällningssättet uppbörde eller mildrades? Utvecklingen i en löväng, som lämnas åt sig själv, går genom att runnorna taga överhand och närma sig varandra allt mer mot en l u n d, lövskogen med det täta kronvalvet över en örtflora, som till våren och försommaren koncentrerar sin blomprakt.¹⁴³

Figur 19. Friväxande lundartad miljö med avenbok och bok i Stenshuvuds Nationalpark i Skåne. Kulturhävden ligger emellertid inte långt borta tidsmässigt; cirka 20 – 30 år. (Foto: Roland Gustavsson, mars 1997).

¹⁴² Från en första uppfattning att lunden är ett resultat av lövängens igenväxning, tenderar Sjöbeck att efterhand i allt högre grad likställa begreppen löväng/stubbskottsäng med inslag av tillfälliga åkrar och lund.

¹⁴³ Sernander 1934, sid. 56 - 57.

Kanske var det amatörforskaren och skriftställaren Märten Sjöbeck som allra tydligast klargjorde vad alla bönder visste – nämligen att slätter och beskärning, hamling och röjning var en förutsättning för lövängens existens:

Som jag förut framhållit avhänger lövängskulturen främst av röjningar, vilka, sedan de en gång påbörjats icke få avstanna. Sker detta inträffar vanhävd, som kan få katastrofala verkningar för samhället och den enskilde. Under inverkan av självutveckling sluta sig nämligen träd- och buskskikten. Detta visar utvecklingen när naturskyddsrörelsen genom fridlysning tagit hand om lövängsfragmenten. Lövängen övergår med andra ord till lund, då samtidigt den eftersträvade gräsväxten försvinner tillsammans med många äldre nyttigväxter. Märk huru redan under förhistorisk tid fridlysning skapade lundar på åt kulturen belgade områden.¹⁴⁴

Såväl Sernander som Sjöbeck är således tydliga när de beskriver hur den lundartade skogen kultiveras till löväng och när hävden upphör åter tätnar till lund. Det är också intressant att Sjöbeck drar paralleller till den heliga lunden och kultplatsen som han menar fick sin lundstruktur via fredning precis som de av naturskyddsrörelsen fredade lövängarna. Går vi vidare i Sjöbecks produktion till samlingsvolymen *Det sydsvenska landskapets historia och vård* (1973), hävdar han dock utan minsta tvekan en tydligt annorlunda uppfattning som innebär att lunden sedan förkristen tid i första hand betecknar ett skottskogsområde som efter avröjning och odling åter växer till och tätnar inför nästa avverkningsfas:

Att ordet lund länge varit svårt att historiskt uppfatta och sakligt begränsa beror otvivelaktigt därpå, att åkerjord, som låg inordnad i ett system med vandrande åkrar, oavlåttligt skiftande karaktär under omloppstiden från röjning och sådd till nästa röjning och sådd.....När åkern låg i träda, betraktades den därför allt efter omständigheterna som åker, betesmark (tjudermark) eller slätteräng.¹⁴⁵

I *Nusvensk ordbok* (1934), citeras Sernander med följande rader: ”En lund är..... en skog av älla lövträd, tät och skuggrik, gärna med bassel och hagtorn samt örtrik (särskilt vårväxter). Lövängen har ofta uppstått ur lunden genom röjning”. Som exempel på lundar av olika slag nämns ”björk-, ek-, bok-, asp-, gran, körsbärs-, plommon-, och bassel-lundar”¹⁴⁶. Särskilt noterbart i Sernander-citatet är att han ligger fjärran från senare tiders Sjöbeck i synen på lunden och att lundens exteriör, omfattning och eventuella bruk inte nämns, medan de floristiska egenskaperna betonas. Denna förskjutning i intresse från landskapets kulturhistoria, fysiologi och struktur till särskilda och generella vegetationstyper och växtsamhällen, är antagligen färgad av den framväxande växtsociologin inom vetenskapsvärlden. Visserligen nämns inte vilka örter som karaktäriserar fältskiktet i lunden men att det ändå är detta skiktets kvalitativa egenskaper som är i fokus visar den vida amplituden av möjliga trädslag inkluderande gran. Det är markens och lignosernas potential att bereda plats och goda livsvillkor för ett krävande fältskikt som avgör om begreppet lund är relevant eller inte i sammanhanget.

¹⁴⁴ Sjöbeck 1932, sid 148.

¹⁴⁵ Sjöbeck 1973, sid. 49. Trots att Sjöbeck inte tydligt anger några geografiska gränser för skottskogen, lär den dock ha haft störst utbredning och betydelse i sydvästra Sverige.

¹⁴⁶ Östergren 1934, sid. 232.

Figur 20. Lundens praktfulla vårfior med vitsippa (*Anemone nemorosa*) respektive snölocka (*Leucojum vernum*). (Foto: Mårten Hammer, april respektive mars 1988).

Att begreppsramen också kan vara vid vad gäller lundens trädslag på den sydsvenska landsbygden framgår av några sedeslappar från Dialekt och ortnamnsarkivet i Lund (DAL Lund), där en från Onsjö härad i Skåne (1926-30) nämner *ferrelong* (furulund) och *bögelong* (boklund) och en annan från Fjäre härad i Halland (1929) innehåller meningen: ”Vi tar en ek här borta i lunden”¹⁴⁷. Uppteckningarna visar inte bara en öppenhet i förhållande till trädslagen utan troligen också att det inte handlar om hävdade löv- och stubbskottsängar utan om igenväxande ängar på väg till mera slutna skogsbestånd. Troligen har heller aldrig det folkliga lundbegreppet varit så nogräknat vad gäller artsammanställningen utan mera utgått från struktur, ytvidd samt den historiska och innevarande markanvändningen. Att lunden dock ännu vid denna tid kunde ha en med löv-

¹⁴⁷ DAL Lund, excerpter.

ängen relativt jämförbar betydelse, visar en uppteckning från Blekinge (1932-34) där ”slan i länarna” det vill säga rothugga unga träd- eller buskindivider eller slå gräs, antyder en ganska gles, busk- och gräsrik lund/lövängs/skottskogsvariant.

En i förhållande till Sernander ganska likartad bild av lunden och dess relation till lövängen förmedlas av poeten och botanisten Sten Selander. I boken *Det levande landskapet i Sverige* låter han *Lundar och lövängar* breda ut sig över nästan 40 sidor¹⁴⁸. Selanders lundbegrepp är framför allt växtekologens och botanistens och utgår i hög grad från mark- och ljusförhållanden, trädslag samt fältskiktets artsammansättning, medan lundens form, omfång och möte med omgivningen inte tycks ha någon betydelse. Den Selanderska lunden handlar således mera om interiör än om exteriör, kan jämföras med lundartad skog och utgår i betydligt högre grad från lundens lövängsursprung som degenererat brukningssystem än från lunden som exteriört framhävd och betonad kultplats. Det hindrar dock inte att framställningen är starkt influerad av mytologiska och romantiska underströmmar:

Ifall naturen får sköta sig själv, utan hårdhänta ingrepp i den rationella skogsskötselns intresse, är få syner vackrare än en löväng som håller på att växa igen till lund. I stort kan man få se det skådespelet i Österskog, det milsvida lövskogsområdet mitt på Öland mellan Lenstad och Abbantorp. Lövängsprägeln har nog tydligast dröjt sig kvar på sina håll i de södra skogarna, kring Tvetå och Appelrum. Där kan man få en aning om den rika växlingen mellan slättermarker, lundpartier och insprängda plockåkrar, som gav den gamla allmogekulturens landskap dess oförläppliga, mångskiftande behag, där erinras man alljämt om att den vänliga, leende skönbeten, som är idyll och inte hjältedikt, oftast har växt fram ur en lycklig, nu försvunnen harmoni mellan natur och kultur.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Selander 1955, sid 305-344.

¹⁴⁹ a.a., sid. 328.

Figur 21. Igenväxande lövängsrest i Blanksjömarken i Sjöarp, Blekinge. (Foto: Roland Gustavsson, maj 1984).

När Selander klargör för läsaren vilka trädslag som bildar lundmiljöer utgår han från vilka skogssystem som ger förutsättningar och plats för en typisk lundflora med arter som nunneört, blåsippa, vitsippa, ramslök, vårlök, vårärt, lungört, underviol, lundstjärnblomma, buskstjärnblomma, gulplister, skogsbingel, hässleclocka, trolldruva, hässlebrodd, lundlosta, lundslok, lundgröe med flera. De träd/buskslag som han tydligast kopplar till lundmiljön är ek, hassel, ask, alm och al. Dessa bildar själva eller i blandbestånd lundar. Mera diffust knyter han även arter som lind, lönn och asp till lunden, medan trädslag som bok, avenbok och björk visserligen kan vara beståndsbildande men bara undantagsvis ger förutsättningar för en typisk lundflora. Dessa senare arter kopplar Selander nästan uteslutande till begreppet skog och till lund endast som inslag.

Selanders indelning sammanfaller ganska väl med tidens florer med Krok-Almquists *Svensk Flora* (1967) i spetsen. Här verkar begrepps användningen vara så gott som densamma som i 1800-talets florer och lunden anges som växtplats för en lång rad krävande skogs- och brynväxter. Florans kortfattade arttexter har troligtvis inneburit att begreppet lund/lundmark inte kombineras med en rad andra beskrivande termer utan bara någon gång med ordet *fuktig*. De begrepp som lunden ställs mot är till exempel *skog*, *skogsbäckar*, *buskmarker*, *strandsnår*, *lövängar*, *ängsbäckar* med lunden som ett troligt samlingsnamn för slutna skogssamhällen på rik mark med god vattentillgång. Likaså bär ett tiotal av dessa örter och gräs vid denna tid lundepitetet i det svenska namnets förled såsom:

”lundbräsmå¹⁵⁰, lunddraba¹⁵¹, lundelm¹⁵², lundgröe¹⁵³, lundkoval¹⁵⁴, lundlosta¹⁵⁵, lundslok¹⁵⁶, lundstarr¹⁵⁷, lundarv¹⁵⁸, lundtrav¹⁵⁹, lundviol¹⁶⁰, lundviva¹⁶¹ och lundvårlok¹⁶².”¹⁶³

Carl Fries är ytterligare en i raden av det svenska kulturlandskapets uttolkare. I sina mest kända landskapsböcker tar han, jämfört med Sjöbeck och Selander, sin utgångspunkt i en något senare tids allt tätare och igenväxningspräglade landskap. Med en stark koppling till i första hand kulturhistorien men också till naturen och växtvärlden står han ett gott stycke från Selanders starka floristiska lundkoppling och närmare Märten Sjöbeck vad gäller synen på landskapet, dess historia och hävd. Men han tycks sakna Sjöbecks vittomfattande inblick i det historiska källmaterialet och använder därför inte ordet lund så ofta och hävdrelaterat som Sjöbeck gör. Lund och löväng/skottskog jämföras aldrig och när Fries beskriver hur ängshävden upphör, tätar den med hans vokabulär nästan aldrig till lund utan till skog. De gånger han skriver om lunden handlar det merendels om utläggningar kring Linnés landskapskildringar, kopplingar till den heliga lunden som offer- och kultplats samt om avgränsade trädgrupper underställda människans vård såsom ”körsbärlunden” på gården Kvälleberg vid Helgasjön i Småland¹⁶⁴. Lunden är alltså här en del av ett gårdsnära landskap eller kanske rent av en del av trädgården. I boken *Gammalsverige* finns dock en passage som visar att Carl Fries ansåg att det fanns både hävdade lundar och sådana som sköttes mera sporadiskt eller inte alls. Han talar först om hur man vid seklets början trodde att ängar, hagmarker, ljunghedar och andra kulturstyrda växtmiljöer kunde bevaras genom fridlysning därför att man trodde att de representerade så kallad ursprunglig natur. Sedan säger han att:

Detsamma skedde med vissa lövskogs- och lundområden av kulturbetingad typ. Det kan vara nog att här nämna Dalby Hage i Skåne, Borge Hage på Öland, Ängsön i Upplands skärgård och Garphyttans inägor av äng och lövträdsvegetation på Kilsbergen i Närke. Dessa skyddsområden, som jämlikt fridlysningens förfelade bestämmelser blev lämnade fullständigt orörda av människohand, visade ganska snart en oroande utveckling: de växte igen och förvandlades till något som varken var odling eller

¹⁵⁰ Krok och Almquist 1967, sid. 137.

¹⁵¹ a.a., sid. 145.

¹⁵² a.a., sid. 319.

¹⁵³ a.a., sid. 327.

¹⁵⁴ a.a., sid. 98.

¹⁵⁵ a.a., sid. 321.

¹⁵⁶ a.a., sid. 330.

¹⁵⁷ a.a., sid. 304.

¹⁵⁸ a.a., sid. 223.

¹⁵⁹ a.a., sid. 135.

¹⁶⁰ a.a., sid. 148.

¹⁶¹ a.a., sid. 103.

¹⁶² a.a., sid. 273.

¹⁶³ Dessa benämningar är 1900-talets florornas benämningar på en rad lundväxter. Tidigare kan annan namnsättning ha gällt.

¹⁶⁴ Fries 1963, sid. 77.

*natur, med andra ord till obävdade marker av föga tilltalande karaktär. De avslöjade därmed sin art av humaniserad natur, som för sitt vidmaktbällande fordrar den mänskliga bandens vård och ans.*¹⁶⁵

Figur 22. Denna ”till hälften igenvuxna plommonbage invid manbyggnaden” på ön Käcklingen, Kalvsviks socken i Småland är ett fint exempel på en fruktlund och på lunden som boplats. (Foto: Märten Sjöbeck, 1942).

Det är tydligt att Fries menar att lunden kan vara en medvetet formad kulturprodukt som är mera tätvuxen än en löväng men kanske inte så tät som en vanlig lövskog. Upphör bruket och vården, degenererar inte bara lövängen utan också lunden till något betydligt tristare – kanske under en övergångsperiod - innan den i bästa fall åter stabiliseras. Carl Fries har en tydlig, linnéansk förkärlek för det pastoralt lummiga landskapet med stora, vidkroniga träd, men det är lika klart att han sörjer de genomskinliga och solrika hagmarkernas, lövängarnas och lundarnas igenväxning och förtätning.

2.4.2 Lundbegreppets användning inom trädgårdsarkitekturen och parkvården

I beskrivningar av löväng och lund liknas, allt sedan Linnés dagar, många lundmiljöer vid trädgårdar och parker. Rutger Sernander anknyter till just Linné när han talar om lövängens ”*park- och trädgårdsstruktur*”¹⁶⁶. Det är mot denna bakgrund inte särskilt märkligt att de svenska trädgårds- och parkgestaltarna ofta och mer eller mindre uttalat har låtit sig inspireras inte bara av landskapets hagmarker och lövängar utan också av dess lundar. Särskilt tydligt är detta under tider då den fria och naturnära formen har hyllats som under landskapsparkens era och inom den så kallade Stockholmsskolan under 1920 - 40-talen (Bucht 1997). Betänker man hur olika ett fåtal refererade landskapskildrare under

¹⁶⁵ Fries 1965, sid. 44-45.

¹⁶⁶ Sernander 1934, sid. 62.

denna tid använder sig av lundbegreppet, är det troligt att de inspirationsbilder som trädgårdsgestaltarna bar på och omsatte i sina förslag också hade en stor spridning vad gäller omfång, struktur och artsammansättning.

Med bland annat Stockholms parker som exempel skriver etnografen Sven Lovén om hur man kan låta sig inspireras av naturens och kulturlandskapets trädsolitärer, dungar, lundar, skogar och skogsbryn vid gestaltning av nya parker och utveckling av befintliga. Vill man skapa platser som ger skugga och samtidigt ger skydd mot regn och blåst kan man ha lunden som förebild menar Lovén. Förebilden hittar han såväl i lövängar med mer naturligt ursprung, där ”*skogsträden stå på avstånd hand i hand och slå vakt om underverket*”, som i Sydeuropas tempellundar och i Nordens heliga lundar med Gamla Uppsala-lunden i centrum. ”*Denna tempellund var väl den första parken i Norden*” menar Lovén som ser klosterträdgården och de trädbärande kyrkogårdarna som direkta arvtagare till hednatidens heliga lundar. Lovén uttrycker en stark känsla för att använda inhemska växter och en naturinfluerad utformning, något som kommer tydligt till uttryck när han hävdar att ett av naturen själv ordnat parklandskap inte bör förfuskas med konstlade gångar och planteringar.

*Varför anlägga engelska parker som konstlade naturparksanläggningar då man har tillgång till planterade lunder där naturen bjuder lövängar och dungar, som genom skydd mot bete, genom galtring och inplantering t. ex. av vildapel kunna göras till paradisiska nejder.*¹⁶⁷

En lång rad samtida trädgårdsgestaltare menade liksom Lovén att den som hade lyckan att bo och bygga mitt i en leende ängs- och lövskogsnatur, inte borde radera ut utan utgå från och inspireras av denna.

*Sverige är så rikt på landskapstyper och växtsambällen, att det inbjuder till en starkt nyanserad trädgårdskonst.....Även om den goda myllan inbjuder till trädgårdsodling, är både lövängen och lunden så ädla växtsambällen att de helst bevaras i örört skick – på sin böjd kompletterade med sådana växter, som kunde finnas men likväl saknas – guckosko, brudborste, tibast m. fl. Byggenskap och trädgårdsodling lägges helst i brynet.*¹⁶⁸

¹⁶⁷ Lovén 1939, sid. 84.

¹⁶⁸ Hermelin 1948, sid. 212-213.

Figur 23. Apellundens dansande träd är en trädgårdskonst i sig. (Foto: Allan Gunnarsson, november 1991).

Så skrev trädgårdsarkitekten Sven Hermelin i bokverket *Trädgårdskonst, trädgårdens och parkens form* (1948). Tio år tidigare gav han goda råd om *Trädgården på ången och i lövskogen* (1938) och visar att han har god kännedom om landskapshistorikernas och botanisternas relativt nyfunna förståelse för hur den ohävdade lövängen tättnar till lund utan människans vårdande hand. Hermelin sätter i princip likhetstecken mellan lövskog och lund, men det framgår ganska tydligt när han talar om ört- och buskskiktet att han syftar på lövskog av ädellövstyp på relativt rik mark. Samtidigt skrev Magnus Johnson om *Växtvalet för tomter på ängsmark, i lövskog och lund* (1938). Johnson skiljer inte tydligt på lövskog och lund, men anser något överraskande att krontaket är mera slutet i lunden än i lövskogen. Det är emellertid högst tänkbart att många av Johnsons självupplevda platser som benämns lund, efter upphörd slätter, stubbskotts- och hamlingshävd faktiskt nu

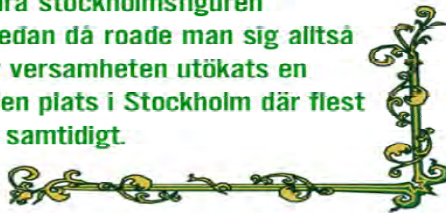
blivit mer slutna än en ”normal skog” under samma tid. I uppräknigen av fältskiktsarter tycks han placera de mest krävande arterna i lunden vad det gäller markens bördighet. Har man en lund- eller ängsartad tomt bör man så långt möjligt bevara denna karaktär och inte spolia miljön till exempel genom inplantering av silvergranar och jättepopplar.

Kanske kunde en sådan lundartad del av tomten förädlas till en så kallad ”toddylund” omnämnd bland annat av journalisten Else Kleen i *Kvinnor och kläder* (1910). Här skriver författaren om tiden då ”*rokokon återuppstod*”. I trädgårdarna anlades bersåer och små paviljonger i antik, medeltida och egyptisk stil. Den så kallade ”toddylundens” urbild sades det antika Minervatemplet eller en borg vid Rhen vara. ”*Eller en romantisk skogsbydda med torftak och små stolar på tre ben*.”¹⁶⁹ Här handlar det alltså om ett litet lusthus; en trädgårdspaviljong med fördel placerad under eller i lummiga trädkronor att avnjuta ett litet glas sherry eller toddy i. Från toddylunden är sedan steget inte särskilt långt till alla de nöjesplatser med ”Gröna Lund” i spetsen som under sent 1800-tal och 1900-talets första hälft etablerades i lundar och lundinspirerade miljöer.

GRÖNA LUND – EN KÄRLEKSHISTORIA

Det var en gång en krog som hette Gröna Lund. Den låg på Djurgården och tjänade som stamlokal för bland andra stockholmfiguren Carl Michael Bellman. Redan då roade man sig alltså här, och sedan dess har versamheten utökats en smula. Idag är Grönan den plats i Stockholm där flest människor kan ha roligt samtidigt.

Figur 24. En kort kärlekshistoria om Gröna Lund i Stockholm. (www.gronalund.com, 2005).

De ovan omtalade frontfigurerna inom 1900-talets trädgårdskonst hämtade också inspiration från den nordiska naturen och det svenska kulturlandskapet vid gestaltning av miljöer utan befintlig, styrande vegetation. De får stöd av en tongivande gestalt inom svensk trädgårdsarkitektur, Emma Lundberg, som i boken *Trädgården: en länk mellan hemmet och naturen* (1936) talar om naturen och kulturlandskapet som en stark och aldrig sinande inspirationskälla för allt trädgårdsskapande, gärna i kontrast till mera formella

¹⁶⁹ Kleen 1910, sid. 119.

trädgårdselement och rum. Den enda tydliga kopplingen till lunden i boken är en bild av en ängsfruktodlingsliknande miljö med bildtexten: ”utgallrad fruktträdslund”¹⁷⁰. Det är visserligen ingen skiktad lund bilden visar utan en klart enskiktad med uppstammade träd, men inte heller en radplanterad odling. Uttrycket är relativt naturligt då trädmönstret är mycket oregelbundet och stammarna vridna och lavrika som i en fjällbjörkskog. På ett annat ställe i boken citerar Emma Lundberg sonen Erik som i verket *Svensk Trädgårdskonst* förklarar hur olika miljöer och element genom trädgårdshistorien långsamt har glidit över i nya former och karaktärer. Som ett exempel på dylika transformeringar menar Erik Lundberg något förvånande att fruktträdsallén, gräsmattan och pergolan har sitt ursprung i den medeltida lunden, ängen och spaljén¹⁷¹. Enligt mor och son Lundberg är således lunden inte bara en förebild i samtidens trädgårdskonst utan också källan till tidens radplanterade fruktträd åtminstone då de kantar vägar och trädgårdsgångar.

Figur 25. ”Utgallrad fruktträdslund” kallar Emma Lundberg denna fria samling av fruktträd som kan tänkas bestå av rotäktad plommonträd med rotskottsbakgrund. Kanske kan man ur bildtexten utläsa att en lund egentligen borde vara lite tätare än vad bilden visar eftersom den är ”utgallrad” och inte ”framgallrad”. Emma Lundberg har alltså en syn på lunden och lundbegreppet som åtminstone delvis sammanfaller med C. Th. Sørensens. (ur: Lundberg 1936, fig. 25)

I boken *Svensk trädgård – dess förutsättningar i tradition och natur* – som Emma och Erik Lundberg skrev tillsammans, knyter de an till uppfattningen om lunden som något ursprungligt även eller kanske särskilt om den byggs av fruktträd: ”...en körsbärslund eller en

¹⁷⁰ Lundberg 1936, sid. 65.

¹⁷¹ a.a., sid. 11.

*lund av plommonträd – drar inte den synen tankarna till något stämmingsmättat förflutet?*¹⁷² Kanske är det bland annat den känslan som eftersträvades i Hallunda herrgårdspark som i samma bok beskrivs såhär:

*...Samtidigt togs ett stycke åkergräde in i anläggningen och planterades med äppelträd i perspektivistisk anordning mot och från det lilla templet... ..högt vilande på en mossig gråbergsklippa och kringväxt med snår av förvildade trädgårdsväxter... ..Nere på den släta botten ordnade sig äppellunden till ett sammanhang med detta tempel i sin regelbundna gruppering liksom disciplinerande naturen för ett ögonblick.*¹⁷³

Här ställs alltså den ordnade fruktlunden som en kontrast mot det vildvuxna och oregerliga och som en lämplig yttre ram kring templet – den sakrala byggnaden. Kopplingen till den hedniska tempellunden är lika tydlig som till samtidens stiliserade minilundar.

Vid en granskning av några andra svenska trädgårdsauktoriteter i tiden som till exempel Gösta Reuterswärd (1946) och Gunnar Martinsson (1957), har inte lunden någon framträdande plats vare sig som inspirationskälla eller som uttalat trädgårdsmotiv. I den lilla boken *Det gröna växtåret* (1949) visar dock trädgårdsarkitekten Walter Bauer att han är väl förtrogen med det svenska kulturlandskapet och dess lundar, inte minst som växtplats för florornas så kallade lundväxter. Bauer skiljer mellan "lund" och "lunddäld" med lunden som en frisk växtlokal och lunddälden som en mera fuktig¹⁷⁴. När Bauer tar steget in i trädgården, får dock inte lunden följa med som gestaltningsmotiv. Att de små grupper och dungar med buskar och träd som ingår i de Bauerska trädgårdsrummen, inte kallas lundar, beror kanske på att han har en tydlig bas i florornas och naturskildrarnas lundvokabulär. Steget från landsbygdens fullödiga lundmiljöer med en rik och varierad flora till trädgårdens blygsamma och oftast stiliserade träd/buskplanteringar kan vara för långt i hans ögon för att lundnamnet skall få följa med in genom trädgårdsgrinden.

En som dock tog fasta på natur- och kulturlandskapet och dess lundar som inspirationskälla, och vågade begagna sig av lundepitetet, var stadsingenjören, parkplaneraren och trädgårdsgestaltaren Erik Bülow-Hübe. I hans trädgård i Malmö kontrasterade den organiskt formade "Lunden" mot ett tuktat och formklippt buxbomrum. Professorn i trädgårdskonst Steen Eiler Rasmussen menar att han "aldrig set en mere poetisk have end lunden ved Bülow-Hübes villa..."¹⁷⁵. Själv menade Bülow-Hübe att hela trädgården vid övertagandet 1921 kunde liknas vid "...en lund, en trädömgiven löväng".

Efterhand som modernismen med en relativt långt driven symmetri och stilisering utvecklades under årtiondena närmast före och efter 1900-talets mittpunkt, minskade kulturlandskapets betydelse som inspirationskälla. I de fall lunden nämns handlar det uteslutande om relativt formella och enkla trädgrupper som har relativt lite att göra med de botaniskt och formmässigt rika lundar Sernander, Selander, Sjöbeck med flera tolkare av det svenska kulturlandskapet skrivit om. Ett exempel på detta är trädgårdsarkitekten

¹⁷² Lundberg och Lundberg 1941, sid. 134.

¹⁷³ a.a., sid. 179.

¹⁷⁴ Bauer 1949, sid. 62-63.

¹⁷⁵ Rasmussen 1963, sid. 50.

Carl Theodor Sørensens bok *39 haveplaner: typiske haver til et typehus* från 1966. För tre av dessa trädgårdar står lunden som förebild eller åtminstone som inspirationskälla. I planen nummer 2 som han kallar ”Lund och lysning” – det vill säga lund och glänta – omges huset på tre sidor av ljusgenomsläppliga träd som antingen står i en matta av skogsörter alternativt en stabil marktäckare eller i grus¹⁷⁶.

*Hvad valget af træart til lunden angår, er det forståeligt, at mange ønsker, der skal være mange arter. Men virkningen bliver så absolut bedre, om der kun plantes en art.*¹⁷⁷

Figur 26. En av C.Th Sørensens 39 trädgårdsplaner som kallas ”lund och lysning” (lund och glänta). ”Aralet indtil husets sydflygt tænkes som en lund af lette træer, bedst om det kun er én art.... Bunden kan være grus, men det er ligetil at opelske en skovbundsflora eller et ensartet dække af en lav plante.... Forbindelsen fra lund til rum lægges bedst fjernet fra huset, måske som ber vist.... Lidt vækster op ad husets sydvæg.... Her syd for huset er kun et stort, stærkt rum, bund af fint plejet græs og væg af bøg. Hækken mod vest er udgangspunktet. Der regnes med, at den får lov at blive, og at den kan behandles, som den skal af hensynt il dette rum. Mod øst plantes bøg inden for raftebegnet og ligeledes mod syd inden for tjernebegnet. Rummet kan gøres levende ved et enkelt træ, der placeres efter hensynt il forhold i nabobaverne, for eksempel således at noget ønsket eller ubødigt dækkes. Men det er tankeligt, at et træ i en nabohave kan give den virkning, der er ønskelig i rummet.” Sørensen är nogga med att poängtera att en enkelhet är att föredra såväl strukturellt som artmässigt, vilket också inspirationsbilden understryker. Här tar företeelsen lund sats i ett lundbegrepp med en sparsmakad och modernistiskt präglad begrepps- och tolkningsram. Haveplan 2 med tillhörande inspirations- och förklaringsbild: (ur Sørensen 1984, plan Nr. 2)

Sørensen förespråkar således en ganska enkel lundmodell vad gäller struktur och artinnehåll, även om skogsörtsförslaget för växtsambihället närmre botanisternas och landskapskildrarnas lundbilder. Samma enkelhet anser han vara att rekommendera i den trädgård som omnämns som ”Skov eller lund” där en cirkelrund gräsbevuxen glänta öppnar sig på en i övrigt tätt och regelmässigt planterad tomt. Lunden kan visserligen vara den art-

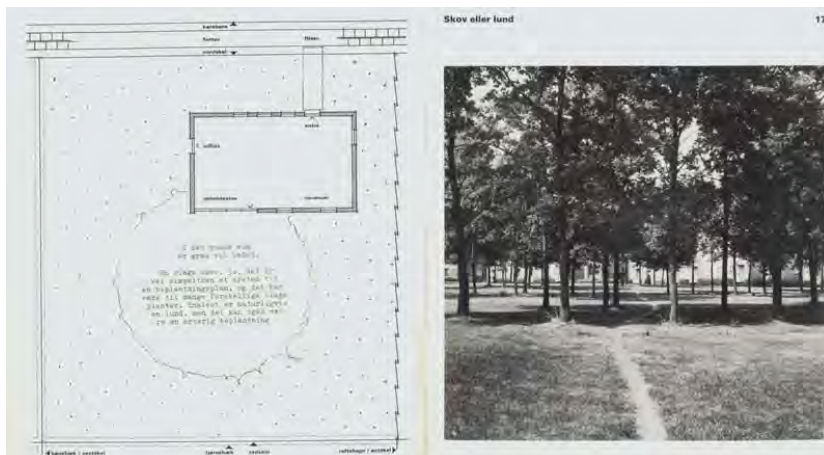
¹⁷⁶ Danskans *lysning* som beteckning för den slutna lundens öppna motsats och komplement, understryker hela lundbegreppets spännande och motsägelsefulla etymologiska historia.

¹⁷⁷ Sørensen 1984 [1966], sid. 2.

inriktade trädgårdsägarens samling, men ”denne have kan også blive rent æstetisk bestemt, en plantning af ensartede, stammede træer”¹⁷⁸ såsom fruktträd, granar eller varför inte bambu. I anslutning till ytterligare ett trädgårdsförslag med lunden som inspirationskälla ”En lund og et rum” gör Sørensen följande reflektion:

*En havearkitekt må efter sine erfaringer, sin bele skolning, stille sig meget forbeholdent over for de almindelige, alt for almindelige ønsker om, at en have skal være natur. I en lille villahave er dette noget meget tvivlsomt, men lunden er i hvert fald en form, som ikke er helt urimelig, eller rettere som kan give et acceptabelt resultat. Bedst lykkes det med en træart, birk, eg, fyr, robinia og andre. Helst huse tæer, fordi det er rimeligt at sigte mod en skovbundsvegetation. Lunden kan også være et hasselkrat, som fornyes med års mellemrum.*¹⁷⁹

Sørensen är som den modernist han är tveksam till att släppa in naturen i trädgården, men lunden är, så som han ser den, en så pass enkel, tydlig, kontrollerad och kultur-betonad naturrepresentant att den kan anses som ’rumsren’.

Figur 27. En av C.Th Sørensens 39 trädgårdsplaner som bygger på lundtemat med trädtaget som öppnas upp i en cirkelformad, solbelyst glänta. ”I det runde rum er græs vel bedst.... En slags skov, ja, der er vel simpelthen et system til en beplantningsplan, og det kan være til mange forskellige slags planter. Enklest er naturligvis en lund, men det kan også være en artsrig beplantning.” Haveplan 17 med tillhörande inspirations- och förklaringsbild: (ur: Sørensen 1984, plan Nr. 17)

Samtidigt och som en motriktad kraft, ökade intresset för och behovet av informella och anonyma begravningsplatser som i gestaltad form ofta fick ett naturinspirerat uttryck utgående från de naturliga förutsättningarna och platsens befintliga vegetation. Begreppet lund med sin koppling till det poetiska, heliga och paradiska, kombinerades

¹⁷⁸ Sørensen 1984 [1966], sid. 17.

¹⁷⁹ a.a., sid. 26.

först med begreppet urna (urnlund sedan 20-talets slut) och senare med begreppet minne. Så gott som varje aktivt nyttjad kyrkogård har sedan slutet av 60-talet försetts med en sådan minneslund, oftast med men ibland utan träd¹⁸⁰. Den senare kategorin av minneslundar kontrasterar mot omgivande trädbevuxna delar av en kyrkogård på samma sätt som en del historieskrivare menar att lunden såsom den heliga platsen och gläntan i skogshavet ursprungligen kan ha gjorts¹⁸¹. Följande citat belyser väl den av många delade bilden av minneslunden som en meditativ plats nära naturen:

*Minneslund är ett vackert ord som i sig rymmer något av den idé som det nya gravskicket innefattar. Den närhet till naturen och känsla av lugn och harmoni som förknippas med en lund bör vara vägledande för val av område för minneslunden och även komma till uttryck i utformningen.*¹⁸²

Figur 28. Ingemo källa i Västergötland är med sina resta stenar och kors redovisad som sinnebild för lunden som vilorum efter döden. (Kopparstick signerat ”J.v.d.Aveelen sc. Holmiae 1705” i ”Svecia Antiqua et Hodierna”, plansch III. 72. Förlaga av Erik Dahlberg 1625-1703).

¹⁸⁰ Klintborg Ahlklö 2001, sid. 23-35.

¹⁸¹ Fries 1970, sid. 14 och Tillhagen 1995, sid. 24.

¹⁸² Ur en informationsbroschyr citerad i Klintborg Ahlklö 2001, sid. 35.

2.4.3 Den skönlitterära lunden

Från skönlitterärt influerade landskapsskildringar och poetiska trädgårds- och kyrkogårdsrum är steget inte långt till skönlitteratur, poesi och naturlyrik. Liksom under tidigare århundraden är lunden under 1900-talet en inspirationskälla och ett motiv för dik-
taren om än i något minskande grad då romantik och rimrad vers byts mot ökad realism och friare versformer. För Erik Axel Karlfeldt såsom representant för det sena 1800-
talets skönlitterära och poetiska ideal var det dock fullt legitimt att sväva ut i natur-
romantiska ordlekar där lund rimmar fint på ”*Färjestadens kund och sund*”¹⁸³ och lundar på
den ”*palmsöndag som stundar*”¹⁸⁴. Som centrala lundmotiv i Karlfeldts diktning kan nog den
heliga lunden, den medeltida paradis-, rosen- och kärlekslundens samt botanisternas lund,
räknas. I dikten ”Helig lund” närmar vi oss lunden ”*på stigar ljuvligt gamla*”, medan vi ”I
Jupiters stund” kommer så nära att vi ser att ”*det skimrar som guld bland det gröna i fädernas
heliga lund*”.¹⁸⁵

”I Kungalunden” kan beskrivas som en dikt inom vars rader det heliga och det profana
såväl som kungligheter, krigare och den väna jungfrun och möts under ”*lind och ek bland
fur*” vid den brunn som finns i ”*kungalundens midt*”.¹⁸⁶

¹⁸³ Karlfeldt 1979d [1918], sid. 71.

¹⁸⁴ a.a., sid. 163.

¹⁸⁵ a.a., sid. 42-43 & Karlfeldt 1979c [1906], sid. 90-93.

¹⁸⁶ Karlfeldt 1979b [1901], sid. 32-37.

De fick ta i för kung och fosterland

Majestätiskt jobb när nya kungalönnen planterade

Jag kommer tillbaka om ett eller något år för att kontrollera trädets hälsa.

Det sa kung Carl XVI Gustaf när han på fredagen planterade den sjunde lönnen i **Kungalunden** på Gustav Adolfs torg i Malmö. Inför över 3.000 Malmöbor fjärrstyrde kungen en kran som lyfte lönnen på plats. Utefter kortgevägen till Rådhuset kantades Södergatan av flera tusen Malmöbor.

AN 1/ sid 8

Kungen hanterade spaden proffsigt när han satte den sjunde lönnen på plats.

Foto: DRAGO PRIVULOVIC

Figur 29. Kung Carl XVI Gustaf i färd med att plantera ett av träden i "Kungalunden" på Gustav Adolfs torg i Malmö. (Sydsvenska Dagbladet, juni 1997, markering författarna).

Banden till den medeltida balladen är än tydligare i den första av en serie midsommarvisor där en äldre adelsman möter en "blomstrande kvinnsperson" i sommardagens svala lund och i "Sagan om Rosalind" där diktaren vandrar genom blomsterlundens följd av "liten Rosalind" som lockar honom med löften om kärleksläger och kärlekssång.¹⁸⁷ I dikten "Till en diakon" förvandlas fruktträdgården till ett Eden. Kvinnan blir en Eva och diakonen får spela ormens fruktfrestande gestalt i en tidlös kärlek i "paradislunder".¹⁸⁸ Men oftast är dock Karlfeldts lund när den inte blir scenen för arketypiska kärleksmöten eller tjänar som rimbar utfyllnad, en skuggrik, lövrik plats i gränslandet mellan skog, äng

¹⁸⁷ Karlfeldt 1979a [1895], sid. 47-48 och 118-119.

¹⁸⁸ Karlfeldt 1979d [1918], sid. 116-118.

och trädgård, med botaniskt träffsäkra artangivelser som ek, lind, lönn, hägg, frukträd, hassel, olvon, slån, vild tulpan, lilja och akleja. När tisteln blir lundens karaktärsväxt i dikten ”Tecknens tid”, är den ett av många tecken på att tiden är ur led och att domens dag står för dörren.¹⁸⁹

Erik Axel Karlfeldts lundbegrepp såsom han nyttjar det som poetisk kuliss, stämningsskapare och metafor är alltså i hög grad knutet till det småskaliga, ömt vårdade, brukade och människonära landskapet, fjärran från ”*ödelunderna, mil från folk och bus*” där Dan Anderssons kolvaktare vakar i den frusna nattens ensamhet.¹⁹⁰

Flera av 1900-talets andra naturkunniga poeter med mängder av diktmotiv från svensk landsbygd använder sig förvånande lite av lunden som interiör, kuliss och stämningsskapare. Det gäller inte bara mera fritt och experimentellt skapande poeter som Edith Södergran, Gunnar Ekelöv, Artur Lundkvist och Werner Aspenström utan också de med en mera klassiskt, rimmad strofuppbyggnad som Sten Selander och Anders Österling. Kanske är det en rädsla att fastna i en allt för mjuk och intetsägande idyll som fick poeten Selander att säga så mycket mindre om lunden än landskapsskildraren och botanisten Selander. Evert Taube som inte hörde till finkulturen på samma sätt som de tidigare nämnda, hade antagligen inga motiv för att runda lunden i sökandet efter lämpliga scenerier. Det är väl snarare så att lunden utgjorde en mycket lämplig bakgrund för mänskliga möten på såväl sydliga som nordliga breddgrader i Taubes oftast folkliga och trivsamma diktvärld. Därför finner vi inte bara ”*Sjösala lund*” och ”*Calle Schevens lund*” utan också ”*Liguriens lundar*” i Taubes visor och dikter.¹⁹¹

Evert Taube visar i prosastycket ”Kuling från Skagerack” att han inte använder begreppet lund bara som poetisk utfyllnad utan att han har en tydligt landskaps- och företeelseanknuten begreppsram:

*När solen står över havet och havets ljus återkastas på atmosfärens dis får östsidan av bergen i Bobuslän egendomliga mörka, nästan indigosvarta skuggor, alldeles som på göteborgskoloristernas tavlor. Det är i lä av dessa östbranter som lundarna söker sitt skydd för västanvinden. De växer bara där, skulpturalt anslutna till berget så att träd och berg blir kompositionellt en enda massa för ögat. Men mot indigoskuggan byser höstbjörkens och lönnarnas ljusa kolorit.*¹⁹²

Återigen får vi ett tydligt prov på skalans och troligen lövrikedomens betydelse för lundbegreppets användning. Det är bestånd av så ringa utsträckning och med som i detta fall inslag av lönn, björk, ek och lind som gör att begreppet skog känns för stort, trubbigt och näringsfattigt.

Harry Martinson, som enligt folkloristen och poeten Bengt af Klintberg tillsammans med Gunnar Ekelöv och Werner Aspenström givit oss några decennier av guldålderskaraktär i svensk naturlyrik, är kanske den poet som framför andra på djupet kände och lyckades

¹⁸⁹ Karlfeldt 1979b [1901], sid. 130-132.

¹⁹⁰ Andersson 1977, sid. 17.

¹⁹¹ Taube 1979, sid. 79, 89 och 27.

¹⁹² a.a., sid. 270.

återge essensen av det svenska kulturlandskapet¹⁹³. Han förenar bland annat en ”*sinnlig bildfantasi*” med ”*ett linnéanskt drag en vilja till botanisk och zoologisk exaktitet, förenad med vördnad och ödmjukhet inför naturens rikedom. Genom hela hans diktning löper också en bundenhet till det gamla bondesverige, vars materiella nöd han själv upplevt, men som han trots det aldrig upphört att återkalla i förtätade bilder.*”¹⁹⁴

Martinson beskrivs som en bärare av det linnéanska arvet med en kunskap om och förståelse kring landskapets växtlighet och kulturhistoria som ligger nära Selander, Sjöbeck, Sernander med flera. Trots det är han som skönlitterär författare och poet relativt fri och okonventionell i sitt sätt att bruka begreppet som återkommer här och var men aldrig särskilt frekvent i hans litterära produktion.

I prosastycket *I gröna riken* (1937) beskriver Harry Martinson en lund som i hänseende till vegetationstyp väl ryms inom Sten Selanders definitionsgränser. Han vandrar först genom granarnas rike. Så tar granskogen slut och avlöses av lövträd samtidigt som stigen för nedåt mot en ”*vattenhållande däld*”, ett ”*grönkärr*” med arter som ormbär, gullpudra och kabbeleka i fältskiktet. Med ”*grönkärr*” skriver Martinson, ”*menar jag fuktig och besipprad däld i lund. Under al, under ask flyter bäcken sävligt i sin flata grop och dör redan tidigt på sommaren.*”¹⁹⁵ Längre fram i texten menar han att varje kärr och varje lund har sin alldeles egna karaktär: ”*Den ena fuktiga lunden har sin betingade ton och den andra någon helt annan.*”

Figur 30. Halltorps hage på Öland. (Foto: Roland Gustavsson, maj 1994).

¹⁹³ af Klintberg 1972, sid. 13.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Martinson 2000a [1937], sid. 11-15.

Så långt kan såväl landskapshistorikern som växtekologen känna sig relativt hemmastadd i beskrivningen. Men så nämner Martinson de träd som växer i dällden – asp och björk – och då börjar åtminstone Sten Selander se tveksam ut. Dessa två och i synnerhet björken är nämligen enligt Selanders klassificering inte några typiska lundträddarter. Han skulle säkert ha lättare att acceptera ”konvaljelunden” som dyker upp i naturessän *Sommarens lek* (1963)¹⁹⁶. Över konvaljemattan är det ju lätt att frammana ekar, lindar eller andra typiska lundträdslag. Men när Martinson i prosastycket *Vinden på marken* (1938) för läsaren in i ”björklunden med kovallsmattor”¹⁹⁷, det vill säga en ganska trivial och näringsfattig björkskogstyp eller som i en dikt i ”*enarnas lund*” - börjar vi fjärma oss mycket tydligt från den rådande lundbegreppsanvändningen bland tidens botanister. Ett ytterligare exempel på hur Martinson kan använda ordet är i dikten *Leva flugsnapparlivet* (1973)¹⁹⁸, där detta fågelliv levs i ”*flugsnapparlundar*”.

På åsens trappa (1938)¹⁹⁹ vandrar Martinson upp mot krönet där han finner ”*snårlunden*” som består av måbärsbuskar, olvon, små rönнар och annat kratt som väl inte formar någon klassiskt ståtlig lund, men som genom sin artsammansättning tyder på goda och lundtypiska markförhållanden. 25 år senare befinner han sig i tanken åter i ett fuktigt och yppigt landskap. Där finns det små lundar omgivna av öppen ängsmark. Kanske skulle han lika gärna ha kunnat använda begreppet dunge, men i dikten *Björkminne* (1973) får läsaren en antydning om en storleksskillnad då björkarna ”*bildade en lund och två små dungar*”.²⁰⁰

*I en lång och daldrik sluttning ner mot insjön utbreder sig en vidsträckt bagmark som här och där övergår i öppna ängar och små slutna lundar. När solen lyser i den vandrar ljuset och trädens skuggor vinkar i gräset.*²⁰¹

Harry Martinson kan vid sidan om Sten Selander, ganska säkert betecknas som en av 1900-talets mest naturkunniga skaldar. De refererade vers- och prosaraderna visar dock att han med ordkonstnärens rätt använder begreppet lund ganska fritt och obundet i förhållande till den samtida botaniska expertisen.

2.4.4 Begreppet lund i tidens ordböcker

Som en avslutning på detta avsnitt om den svenska landskapsvårdens och trädgårdsarkitekturens guldålder, vänder vi oss åter till några av de samtida uppslagsverken och ordböckerna för att se hur de definierar begreppet.

I *Nordisk Familjebok Encyklopedi och Konversationslexikons* nya upplaga (1930) återfinns begreppet lund tillsammans med begreppet löväng. Lövängens naturliga utveckling sågs gå mot tätare vegetationstyper, som här benämns lundar eller lunddälder. En intressant

¹⁹⁶ Martinson 2000b [1963], sid. 333.

¹⁹⁷ Martinson 2000c, [1938], sid. 161.

¹⁹⁸ Martinson 1998 [1973], sid. 288.

¹⁹⁹ Martinson 2000d [1938], sid. 109-114.

²⁰⁰ Martinson 1998 [1973], sid. 300-301.

²⁰¹ Martinson 2000e [1963], sid. 335.

begreppsglidning kan härmed konstateras från att lunden varit ett utpräglat kultur-
begrepp till att det närmar sig sin motpol naturskogen och vildmarken, där det är naturen
själv som styr processerna. Men kanske ändå inte; lunden kan kanske ses som ett viktigt
mellansteg, karakteriserande ett stadium med en viktig kulturbakgrund som lyser igenom.
Begreppet lunddäld får i boken *Sveriges skogar och huru vi utnyttja dem* (1928) av Anders
Wahlgren och Gunnar Schotte sin förklaring:

*Växtsambällen, vilka hänförs till denna kategori, äro i främsta rummet topografiskt betingade. De
förekomma i mer eller mindre djupa dalgångar och raviner, framför allt i sådana, som föra strida
vattendrag i sin botten. Dylika lokala förutsättningar föreligga som bekant här och var i hela landet, och
lunddäldvegetationen är också företrädd från Skåne till längst upp i Norrland. Utmärkande för detta
växtsambälle är ett slutet, stundom bögvuxet bestånd av lövträd, av vilka i södra Sverige de ädla alltid
äro företrädda i rik blandning, vidare en rikedom av bredbladiga gräs och delvis storruxna örter, samt
understundom även ett på buskarter rikt snårskikt. Humuslagret är alltid en lucker mull, i vilken
salpeterbildning konstant försiggår; härav förklaras också vegetationens frodigbet. Till sin
artsammansättning förete lunddälderna betydande växlingar, och särskilt påfallande blir naturligtvis
skillnaden mellan den sydsvenska och den nordsvenska typen. Den senares trädbestånd är artfattigare,
och detsamma gäller här om örterna och gräsen.²⁰²*

Figur 31. Lundartade trädgrupper i öppet åkerlandskap som sänker sig mot ett fuktstråk av lunddäldskaraktär. Öveds kloster, Skåne. (Foto: Roland Gustavsson, september 1997).

Begreppet visar att det har funnits ett behov att skilja långsträckta, smala dal-
och vattendragsanknutna lundartade bestånd från lundvegetation av annan form. Möjligen
kan en annan skillnad ligga i att lunddälden generellt kännetecknas av högre markfuktig-

²⁰² Wahlgren och Schotte 1928, sid. 286-288.

het än lunden. Även denna referens verkar bortse helt från människans inblandning och bruk. Lundepitetet grundas uteslutande på en naturgiven markstatus som i sin tur genererar en viss vegetationstyp vars långsträckta och konkava form motiverar kombinationen av orden lund och dal/däld.

Svensk uppslagsbok (1933) hänvisar under uppslagsordet ”lund, bot.”, till ”löväng”. Där sägs lunden utgöra ”en tät och skuggrik, av ädla lövträd (*ek, ask, alm, lind, lönn m.fl.*) bildad skog med högvuxna buskar och särsk. vårblomande örter.” Skog som begrepp måste här skärskådas. Lövängen menas i uppslagsboken ha uppstått ur lunden genom röjning; i båda skogstyperna sägs ädla lövträd ingå i betydande antal. Skall sådana egenskaper som tydlig skiktning och rik flora kunna bibehållas, fordras på flertalet marktyper en hävd, där ljusluckor och en relativ gleshet i krontaket är viktiga tillsammans med gynnande av buskar. Detta är således något helt annat än vanlig skogsskötsel eller fri utveckling och kan jämföras med Mårten Sjöbecks diskussion om en interdynamik inom lövängen. För att ’återhämta sig’ fick den över en period bli mer träd- och buskrik eller skuggig och ’lundartad’.

I Olof Östergrens *Nusvensk Ordbok* (1934) finns de tidigare citerade raderna av Rutger Sernander som jämför lunden med ”...en skog av ädla lövträd, tät och skuggrik, gärna med bassel och bagtorn samt örtrik (särskilt vårväxter).” Här anges bland annat ”löväng” (= gles lund med ängsbitar) i Sjöbecks anda som ett till lunden synonymt begrepp liksom ”dunge” (jämför med Harry Martinsons syn på lund respektive dunge), ”liten (skogs)park” och mera överraskande ”hage”.

Den 1942 av Svenska akademien utgivna *Ordbok över svenska språket* ger den allmänna definitionen av ”lund”: ”mindre (i allm. icke planterad) trädsamling, liten (tät) skog, dunge, skogsdunge.” Fyra specifika betydelse betonas: a) ”i hednisk religion, om lund som tros vara boning för ngn gudomlighet, lund som betraktas ss. helig o. vari kulthandlingar försiggå”. b) ”bot, om (tät) lövskog där trädens kronor bilda ett sammanhängande, tätt lövverk o. där vårblomande örter växa”. c) ”mer a), mindre bildl.[igt]” och d) ”oeg.[entligt] o.[ch] bildl.[igt], om ngt som liknar en trädsamling”.

1951 utges den andra, omarbetade och utvidgade upplagan av *Svensk Uppslagsbok*. Liksom i upplagan från 1933 hänvisas till begreppet löväng där definitionen av begreppet lund visar sig vara identisk. *Bonniers Lexikon* (1965) definierar lund enligt följande: ”Benämning på örtrik, sluten lövskog”²⁰³ och uppmärksammar under sökordet ”löväng”, lunden som ett resultat av igenväxta lövängar:

*Löväng, ängsmark med gruppvis uppträdande lövträd, buskar och blomsterrik markvegetation. L., en av våra vackraste landskapstyper, är en kulturprodukt, uppkommen genom röjning, slätter och lövtäkt. Överlämnad åt sig själv växer den ihop till lund e. skog; betas den övergår den till hage med utarmad flora.*²⁰⁴

²⁰³ *Bonniers Lexikon* 1965, sid. 480.

²⁰⁴ a.a., sid. 634.

2.5 *Mot vår egen tid - den precisa naturvetenskapens och rumsligt orienterade landskapsforskningens ökade inflytande under 1900-talets sista årtionden*

Under de senaste 30 åren har troligen inte lundbegreppet och dess betydelse förändrats särskilt mycket utifrån ett folkligt perspektiv. Lunden tycks åtminstone bland medelålders och äldre människor behålla sin ställning som benämning på en vacker, trädrik plats med poetiska eller mytiska förtecken – en plats dit man längtar speciellt om våren när träden knoppas och marken blommar. Rimligtvis lär det dock vara färre och färre som aktivt använder begreppet annat än som en diffus benämning på orter, stadsdelar och nöjesfält, i takt med att allt fler växer upp och lever sina liv utan någon mera djupgående kontakt med landsbygden och dess kulturlandskap. Dessutom är det förmodligen ganska få som kommer i kontakt med den romantiskt färgade och lundälskande 17- och 1800-talslyriken, annat än via något litteraturpass i skolan eller vid skolavslutningen då ”lundens sus”²⁰⁵ och ”gröna träd” fortfarande ”förekunnar sommartiden”²⁰⁶. Ser man till de senaste årtiondenas lyriska användning av begreppet lund kan man nog konstatera att den poetiska lunden inte har samma självklara plats som under tidigare generationer.

2.5.1 *Lunden och lundbegreppet inom naturvård och ekologi*

Inom naturvården och den ekologiskt inriktade biologin har lundbegreppet utan tvekan marginaliserats. Detta har säkert givit en precisare naturvetenskapligt orienterad nomenklatur utan besvärande missuppfattningar. Samtidigt har emellertid det kulturhistoriska siktdjup och poetiska skimmer som detta begrepp bär på, förlorats. Den rika och mångfacetterade lunden har förvandlats till ett visserligen artrikt men ganska platt ädellövskogssystem. Arvtagarna till Sernander, Selander med flera inom växtekologins område har skjutit begreppet åt sidan såsom allt för mångtydigt och romantiskt färgat till förmån för mera precisa vegetationstypsbeskrivande benämningar.

I Hugo Sjörs lärobok *Ekologisk botanik* (1971) delas lövskogen in i olika typer utifrån klimat, markstatus och artsammansättning utan att begreppet lund kommer till användning annat än i en bisats om ”lundväxten gulplister”²⁰⁷. Även i avsnittet om lövängar lyser lunden med sin frånvaro. Går man tillbaka 15 år i tiden publicerade Sjörs en föregångare till *Ekologisk botanik* under namnet *Nordisk växtgeografi* (1956). Här finner man under rubriken ”ängsseriens vegetation”²⁰⁸ såväl ”ängslövskogar” det vill säga lundartade lövskogstyper, som ”ängssnår och lövängar”²⁰⁹ utan att lundbegreppet omnämns överhuvud taget. När lövängens strukturella egenskaper beskrivs kallas visserligen gläntorna för gläntor, medan ängens runnor eller lundartade lövskogspartier benämns ”rundade holmar” eller

²⁰⁵ Psalmen *Den blomstertid nu kommer* av Israel Kolmodin 1694.

²⁰⁶ Psalmen *En vänlig grönskas rika dräkt* av Carl David af Wirsén 1896.

²⁰⁷ Sjörs 1971, sid. 134.

²⁰⁸ Sjörs 1956, sid. 138.

²⁰⁹ a.a., sid. 142.

”skogsholmar”²¹⁰. När ängen lämnas för igenväxning bildas enligt Sjörs en ”ängsskog” och inte en lund så som hans äldre och mindre växtekologiskt orienterade kolleger uttryckte det²¹¹. När ängs- och hedserien skulle introduceras av Sjörs passade troligen inte lund in i klassificeringen.

I klassificeringsverket *Vegetationstyper i Norden* (1998) av Lars Pålsson som i ny och utökad form gavs ut 1998, beskrivs olika ängs- och lövskogstyper, men ingen av dem kallas lund. Detta är inte särskilt förvånande då huvuddelen av den växtekologiskt inriktade forskningen under 1970- och 1980-talen orienterade sig allt mera mot en naturvetenskaplig linje med matematik och kemi som viktiga hjälpvetenskaper. Har man största möjliga klarhet, ordning och generalitet som mål undviker man nog helst det vida och poetiskt laddade begreppet lund till förmån för en typologi som definieras av de dominerande trädskikts-, buskskikts- och fältskiktsarterna. Det är effektivt men kanske alltför reduktionistiskt. En sådan tendens är också synlig i skildringen av *Det skånska kulturlandskapet* (2002), där författarna (tre växtekologer, en ornitolog och en kulturgeograf)²¹² går igenom landskapets utveckling från förhistorisk tid fram till idag, med fördjupningar kring de olika skogs- och ängssystemen, utan att så vitt vi har kunnat se, nyttja begreppet lund en enda gång.

En mera positiv inställning till användningen av lunden verkar återfinnas i flororna, där även senare upplagor av Thorgny Ossian Bolivar Napoleon Krok & Sigfrid Almquists *Svensk flora*, såsom den från 1985, placerar många krävande lövskogsväxter i lundmiljö. Detsamma gör Bo Mossberg och Lennart Stenberg i *Den nordiska floran* (1992), där många växter anges såsom hemmahörande i ”lundar”. Samma växt kan också placeras i biotoper som ”lövängar, skogar, lövskogar, ädellövskogar och/eller frodiga skogar”, vilket borde betyda att lunden skiljer sig på ett eller annat sätt från dessa miljöer. Mossberg & Stenberg ger dock ingen tolkningshjälp i detta fall. Kanske är det så att nästan synonyma begrepp används för att täcka in allmänhetens olika benämningar på ur ståndorts- och vegetationstypssynpunkt ganska likvärdiga platser. Samma författarpär berättar under rubriker som ”Ädellövskogar och lundar” och ”Hassellundar och barrskogar” om de vårblommande växternas livsmiljöer i boken *Vårfloran* (1999). Återigen tycks det som om begreppet lund inte är detsamma som ädellövskog, men inte heller denna skrift ger något svar om vad som skiljer och överlappar. Andra begrepp som används i denna flora är ”ekbult, lövdungar och gårdsdungar”, vilka kan ses som med lunden nära besläktade begrepp.

²¹⁰ a.a., sid. 143.

²¹¹ a.a., sid. 146.

²¹² Urban Emanuelsson (växtekolog), Claes Bergendorff (växtekolog), Magnus Billqvist (ornitolog), Bengt Carlsson (växtekolog) och Nils Lewan (kulturgeograf) 2002.

2.5.2 *Lunden och lundbegreppet inom landskapsvård, landskapsarkitektur och trädgårdsgestaltning*

Tar vi steget från naturvårdarnas, botanisternas och ekologernas utsiktsplats över det svenska/nordiska landskapet till landskapsvårdens och landskapsarkitekturens, blir lunden ett avsevärt mera använt begrepp. Detta kan åtminstone delvis förklaras med att steget innebär en förflyttning från en analytisk och primärt undersökande och utredande position och tradition till en mera holistisk, förståelseinriktad och intentionell dito, där visionära målbilder och förädlade produkter är viktigare än ett stringent klassificerande och mätbara resultat. Landskapsvården är nämligen i hög grad länkad till landskapsarkitekturen och hör liksom denna till det som Sven-Eric Liedman valt att kalla ”*design-traditionen*”, inspirerad av bland annat byggnadsarkitekturen, den fria konsten och ”*den poetiska kulturen*”.²¹³ Kanske kan man härigenom förklara landskapsvårdens något annorlunda perspektiv med en stark betoning av den enskilda platsens identitet och utveckling jämfört med dagens natur- och kulturmiljövård som har ett tydligare fokus mot generella riktlinjer och en mera uttalad bevarandestrategi.

Emellertid är det inget tvivel om att landskapsvården under de senaste decennierna har anammats inslag också från den andra grundläggande kunskapskulturen, nämligen den idag helt dominerande logiska analytiska kulturen med dess kopplingar till en naturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig syn. Detta har för landskapsvården inneburit vissa svårigheter att hävda estetiska, mytiska eller andra upplevelse- och identitetsskapande aspekter under de senaste årtiondena. Denna problematik och delvisa ambivalens är tydlig inte minst i Roland Gustavssons forskargärning och författarskap i gränslandet mellan landskapsarkitektur och landskapsvård.²¹⁴ Samtidigt som Gustavssons landskaps- och vegetationsinriktade forskning vilar på en tydligt analytisk och systematiserande grund med länkar till ekologin, visar hans samlade författarskap och konkreta avtryck i landskapet på ett förhållningssätt till landskapet och inte minst till lunden, som rymmer allt från folkligt färgade karaktäriseringar med poetiska undertoner till distinkta definitioner. Medan de förra fäster begränsat avseende vid lundens artsammansättning och morfologi och mera betonar dess betydelsebärande roll, riktas de senare mot lundens fysiska gestalt och ringar in ett antal egenskaper som karaktäriserar densamma. Läses dessa egenskapsdefinitioner utan kontextuell koppling, kan det resultera i ett mycket snävt och exkluderande lundbegrepp.

Såsom landets kanske viktigaste landskapsvårdsföreträdare och envisaste hävdare av den till kulturlandskapet kopplade begreppsfloras betydelse vid vården och förnyelsen av såväl det rurala som urbana landskapet, vill vi spegla Gustavssons och därmed förhoppningsvis landskapsvårdens syn på lunden som begrepp och fysiskt landskapselement.

²¹³ Liedman 2001 menar att designtraditionen är en av de två dominerande kunskapstraditionerna.

²¹⁴ Roland Gustavsson innehar sedan mer än 10 år en professur vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU, med inriktning mot Vegetationsbyggnad och Landskapsvård.

Inledningsvis låter vi Roland Gustavsson fastslå lundarnas kultur- och naturhistoriska betydelse. De är, menar han, de sista fragmentariska resterna av:

de rika markernas ädellövskogar med obruten kontinuitet till värmetidens urskogar. Under lövängs- och bagmarksbruk öppnades de, men där fanns alltid plats för träd och buskar varigenom många krävande växt- och djurarter kunde fortleva. Såsom en värmerelikt tillhör lunden främst Sydsverige, men även Mellansverige... ..Lunden förknippas med små områden i direkt närhet till gamla kulturbygder. Få andra naturtyper kan sägas ha så stark koppling till byn och gården... ..En lund kännetecknas av stor artrikedom... ..Vårfloran är praktfull. Även djurlivet är påfallande rikt i en lund. För många är den intensiva fågelsången det som mest av allt kännetecknar lunden. Ett stort antal fågelarter, däribland stenknäck, grönsångare och svarthätta, trivs här.

Framträdande i en lunds uppbyggnad är storkroniga, grovstammiga träd med gott om plats för sin utveckling. Skiktningen är påfallande välutvecklad. Kraftiga buskgrupper och särpräglade småträd i underbeståndet ger frodighet och en stark karaktär. Inslag av gläntor kännetecknar åtskilliga lundar. Slutligen återfinns ofta välutvecklade skogsbryn just kring lundområden.²¹⁵

Förutom den starka betoningen av lundens morfologiska och artmässiga kvalitéer framhäver Gustavsson lundens starka koppling till människan och mänsklig kultur. För att inte dessa värden skall marginaliseras och i värsta fall gå förlorade, rekommenderar han förutom återupptagen hävd att de gamla lundmiljöerna tillåts att växa ut över omgivande mark och att nya lundar planteras.

Gustavssons första dokumenterade möte med lunden som företeelse återfinns som en central del i doktorsavhandlingen *Struktur i lövskogslandskap* (1986). Där blandar han poetiskt återgivna upplevelsemässiga och kulturella aspekter med betydligt mer strama beskrivningar och analyser baserade på historiska undersökningar, studier av vegetationens struktur och pH-mätningar för de två lundarna *Gulsippsslunden* och *Almlunden*, belägna precis nedanför gårdsbyggnaderna i blekingska Sjöarp:

Gulsippsslunden och Sörsjöskogen (en naturskog som varit friväxande från 1860-talet) förknippas båda säkert av många med något av idealskog för upplevelser eller för fauna och flora. Ändå är de i mycket varandras motsatser. Gulsippsslunden har som namnet anknyter en mycket rik flora. Inte minst på vårsidan. Under många år var det tradition att man på Sjöarp firade vårens ankomst genom vårkaffe just i Gulsippsslunden. Båda förknippas nog med naturskogen. Ingen av dem är heller styrd av virkesproduktion. Emellertid är Gulsippsslunden långt ifrån någon friväxande naturskog. Den är en liten lund i omedelbar närhet till gårdsmiljön som sköts för att vara mest möjligt mångformig och artrik. Gulsippsslunden idag är inte bara vårens och försommarens fågelsång, den ymniga mattan av vårens sippor eller atmosfären kring den porlande bäcken som ringlar sig igenom. Sommarens frodighet och höstens färgspel, där de många lövträdarterna framträder distinkt igen, den rasslande och intensivt gula höstmattan av skogslönnens löv gör Gulsippsslunden till ett uppskattat utflyktsmål under större delen av året.²¹⁶

²¹⁵ Gustavsson och Ingelög 1994, sid. 221.

²¹⁶ Gustavsson 1986, sid. 99.

Figur 32. Gulsippslunden i Sjöarp, Blekinge. (Foto: Roland Gustavsson, maj 1991).

Almlunden ligger omedelbart nedanför mangårdsbyggnaden och den östra flygeln... Det är ett litet område... Speciellt vintertid känns dess litenhet... Under sommaren ger Almlundens frodighet en illusion av att den är av en helt annan storlek. Carl Fries (1957) beskrev hur begreppet lund hytte betydelse då de svenska lövängarna övergavs och lämnades obävdade. Lunden blev symbol för frodighet istället för den genomskinlighet som kännetecknade lövängarna och de tidiga lundarna. Almlunden illustrerar denna förvandling på ett påtagligt sätt och spåren efter slättertytor och bamlade träd är ovanligt många... I sin buvuduppbyggnad... skiljer den sig markant från andra skogar och lundar på Sjöarp... Floran är mycket attraktiv... Det är emellertid inte bara vårfloret och odlingspåren som gör att många besökare med förtjusning stannar till i Almlunden. Under vår och försommar är fågellivet

Gustavssons uppgift varit att speciellt fokusera vegetationens uppbyggnad, hävdberoende och artsammansättning, men mera perifert återfinns även etnologiskt och poetiskt färgade lundbilder.

Figur 34. Nedre Lunden i Sjöarp, Blekinge. (Foto: Roland Gustavsson, oktober 1982).

I *De försvinnande lundarna* (1991) har Gustavsson gjort ännu ett försök att sammanfatta de egenskaper som i allmänhet kännetecknar en lund. Dessa handlar om kulturanknytning, läge, storlek, artmångfald samt strukturella och åldersmässiga egenskaper och är ganska samstämmiga med den citerade texten ur *Det nya landskapet* (1994). De ligger nog närmare botanisternas och växtekologernas än landskapshistorikernas begreppsanvändning då de topografiska, kulturbetonade, rekreativa och poetiska aspekterna är ganska otidligt uttryckta eller saknas. Gustavssons syfte har i detta sammanhang inte varit att betona dessa egenskaper vilka andra författare och forskare har ägnat desto större uppmärksamhet. Gustavssons bidrag är snarare att han på ett fördjupat sätt belyst den skiktade lundens arkitektoniska, artmässiga och dynamiska egenskaper och hävdberoende. Det innovativa och begreppsfröskjutande i karaktäristiken ligger främst i de tydliga kraven på formmässig och strukturell komplexitet uttryckt såhär under rubriken "Frodighet" i den ovannämnda artikeln:

Detta är den kanske mest centrala lundegenskapen. Härunder ingår egenskaper som närvaro av storkroniga, grovstammiga träd. En närvaro av flera välutvecklade skikt är också viktigt för intrycket av frodighet, inte minst närvaron av välutvecklade grupper och individer i underbeståndet. Inslaget av

*flerstammiga träd och buskträd bör också räknas till en karaktäristisk lundegenskap. Däremot bör knappast ett stort shyinslag ihop med lundbegreppet.*²¹⁹

Det är en arkitektoniskt, rumsligt, interiört, växtekologiskt och förvaltningsmässigt inriktad fackmans definition med ett drygt 100-årigt, historiskt siktdjup. Kanske har Gustavsson ibland alltför ensidigt framhävt den formmässigt komplexa lunden som idealtyp, skildrande en plats som rymmer stora träd, välutvecklade buskage, gläntor och vackra sippmattor i ett spel mellan skugga, halvskugga och kanske fullständigt ljus. Skulle alla de egenskaper som beskrivs i artikeln krävas för att en lund skulle kallas en lund skulle knappast någon plats som idag benämns lund passera utan anmärkning. Gustavsson menar inte heller att det är nödvändigt. Listan skall snarare ses som den sammantagna bilden av lunden som fenomen än som en egenskapsbeskrivning för varje enskild lund. Ändå är det tydligt att hans lundbegreppscentrum motsvaras av strukturellt komplexa, ädellövsdominerade miljöer på rik mark särskilt då han talar om landsbygdens kultur- och naturlandskap.

Att det också finns sidoordnade teman i Gustavssons begreppsarsenal vittnar dock de lundmiljöer om som han själv har utformat. Samtliga finns inom det så kallade Alnarps landskapslaboratorium och visar på en stor begreppsspännvidd kopplad till nyanläggning i ett delvis urbant landskap. Lundarna i detta kännetecknas inte främst av komplexitet utan snarare av ett sökande efter identitetsstarka karaktärer och platser som genom sina uttryck och lägen ska bli något som besökare lockas till i en inte alltför avlägsen framtid. Förhoppningen är att de skall bli till miljöer för rekreation och avkoppling, att slå sig ned i och komma ihåg.

Två av dem, Äppellunden och Magnolialunden, ligger som glest be vuxna gläntor i utkanten av en sluten skogsplantering. Särskilt Äppellunden kännetecknas av en enkelhet i uppbyggnaden och en symmetri vad gäller planteringsmodellen som för tanken till Carl Theodor Sørensens, Emma Lundbergs och Ulla Molins fruktundar i mer eller mindre modernistisk anda. Den tredje av dem, Lilla Alnarpslunden, är en del av Alnarps Väster-skog, och växlar mellan öppna, slåttrade ängspartier, småvatten och artrika, flerskiktade partier i ett mosaikkomplex, som utformats med referens direkt till den äldre lund som utgör stommen i Alnarpsparken. Här befinner vi oss mera tydligt inom ramen för Gustavssons centrala lundbegrepp.

²¹⁹ Gustavsson 1991, sid. 63.

Figur 35. Landskapslaboratorium Alnarp med Äppellunden (1), Magnolialunden (2) och Lilla Alnarpslunden (3). (Foto: Anders Bramme, maj 1999)

Figur 36. I det amerikanska skogsbeståndet i Tor Nitzelius park i Alnarp, frodas och blommar en örtmatta med amerikanska rötter och bildar tillsammans med träden och buskarna ett så kallat woodland eller en trädgårdslund. (Foto: Roland Gustavsson, maj 2003).

Roland Gustavssons lundmodell har troligen haft störst genomslag bland landskapsvårds- och växtinriktade landskapsarkitekter och skogsvetare medan växtekologer med denna inriktning likt Urban Emanuelsson med flera hellre rör sig med de begrepp som redovisas i Nordiska Ministerrådets *Vegetationstyper i Norden* (1998)²²⁰. De landskapsarkitekter och trädgårdsskapare som först och främst är gestaltningsinriktade och i mindre grad landskapsvårdsinriktade har inte influerats särskilt starkt av Gustavssons strukturellt komplexa lundbegrepp. Det gäller såväl i Sverige som i Danmark där man tydligt kan avläsa Sørensens och hans samtids fortsatta inflytande över landskapsarkitekturen, bland annat uttryckt i Ib Asger Olsens lärobok i växtanvändning *Planter i miljøet: lærebog i plante-anvendelse* (1999). I boken som används som kurslitteratur för landskapsingenjörer och landskapsarkitekter i Alnarp, finns ett avsnitt om ”Skov og lunde” som han inleder såhär:

Skove er sammensatte, naturprægede vegetationsformer bestående av træer, buske og urter. Skove er robuste, tilgængelige vegetationstyper der fremtræder med stor volumen i landskabet. Lunde defineres her som mindre træplantninger der danner løvtag over et tilgængeligt rum. Bunden kan være naturpræget skovbund, græsbevokset eller befæstet med grus og fliser, f.eks. som en parkeringslund.²²¹

²²⁰ Pahlsson 1998.

²²¹ Olsen 1999, sid. 112.

Lunden i Olsens här deklarerade tappning är således ett vertikalstrukturellt ganska enkelt växtsamhälle, utan eller åtminstone så gott som utan busk- eller mellanskikt. Eftersom marken kan kläs med i princip vad som helst, är det egentligen bara omfånget, träden (trädtaket) och det rum som bildas under träden som definierar densamma. En lund tycks kunna ha vilken funktion som helst, inklusive som parkeringsplats för bilar och andra fordon. Steget är långt från Gustavssons centrala lundbegrepp liksom från romantikens och kultens stämningsmättade och laddade lundar.

Men kanske är det så att bilarna snarare helgar än vanhelgar lunden. De hör ju i många fall till nutidsmänniskans käraste och mest statusfyllda ägodelar och motsvarar egentligen de riddjur som i sedan länge flydda tider säkerligen stod bundna i lundens utkant under rådslag, kärleksmöten och offerfester. Kanske har bilens förare lämnat den där för ett besök i något varuhus som åtminstone i den Småländska orten Ryd går under namnet ”Köplunden” eller för några timmars arbete i ett kontorslandskap av pelarsalsmodell som professorn och landskapsarkitekten Sven-Ingvar Andersson i en artikel om ”Landskapsarkitekturens åbne rum” (1999) associerar till lunden och pelarskogen åtminstone som inspirationskälla.²²² I vår sekulariserade tid är det alltså inte bara katedraler, moskéer och andra sakrala byggnader, som bärs upp av pelare och valv på samma sätt som den heliga lunden byggs av sina stammar och sitt gren- och lövverk.

²²² Andersson 1999, sid. 29. Exemplet handlar om arkitekten Ludwig Mies van der Rohes kontorslandskap i New York.

Figur 37. "Art Grove". Installation på Floriaden i Haarlem 2002. (Foto: Roland Gustavsson, maj 2002).

Några sidor framåt i *Planter i miljöet: lärebog i planteanvendelse* berör Olsen skillnaden mellan den "tætte", det vill säga skiktade, och den "åbne højskov". I samband med beskrivningen av den skiktade höjskogen och dess varianter och tillämpningar nämns inte lund-

den. Däremot i anslutning till den öppna, enskiktade modellen. Så länge den har en naturlig eller produktionsinriktad skepnad föredrar Olsen att kalla den skog, men:

*Typen kan udvikles till parkprægede lund med græs eller grus i bunden, som den geometrisk plantede quinconce fra renaissance- og barokhaven eller de fritstående 'clumps' i den engelske landskabspark*²²³

I Ib Asger Olsens nomenklatur för trädbevuxen mark blir skogen lund först när ytvidden är begränsad, skiktningssmodellen enkel och pelarsalslik, gärna med täta bryn, lundens inre utgör ett tydligt rum i det stora landskapsrummet och mark och fältskikt är vårdat och kontrollerat. En engelsk clump kan antagligen stå som idealmodell både för honom och Sven-Ingvar Andersson som kallar clumps för ”*lunde af tæt plantede træer*”. Dessa lundar: ”*gör Blennheims store åbne græsflader til artikulerede landskabsrum. Hver lund er selv et rum, som man kan bryde ind i gennem skovbrynet og opleve som en søljeal.*”²²⁴

Man kan nog våga påstå att samma lundbild har en stark spridning i Sverige, både bland allmänheten och bland utövande landskapsarkitekter och andra utformare av trädrika platser i trädgård, park och landskap. När staden Lund, vars namn enligt Mårten Sjöbeck hänger samman med de genom buskar och träd djuprotade grässvålarna (lundarna) som omgav staden vid tiden för dess grundläggning troddes fylla 1000 år planterades en lund (1990).²²⁵ Den kallas Tusenårslunden, ligger precis öster om stadsranden och planterades som en ganska artrik och skiktad skog med 1000 ekar som huvudträdsdrag. I utgångsläget har den alltså en nära koppling till Gustavssons centrala lundmodell men har genom sitt koncentrerade skogsuttryck ganska lite att göra med äldre tiders skånska, skottskogspräglade lundar med undantag för artsammansättningen. Senhösten 2003 öppnades lunden upp genom att underväxten röjdes bort från merparten av ytan. Kvar står de radplanterade ekarna som en ännu ganska klen pelarsal krönt av ett halvöppet lövtak, fränsett en spård, tät brynzon runt omkring med skiktad vegetation. ”*I vår kommer eklunden att vara ett utmärkt utflyktsmål för stadsborna*” – skriver Ingrid Nathell i *Sydsvenska Dagbladet* den 15 november 2003. När denna lund skall ta form på allvar gör den således det i tydlig linje med Ib Asger Olsens och Sven-Ingvar Anderssons lundideal.

²²³ Olsen 1999, sid. 116.

²²⁴ Andersson 1999, sid. 29.

²²⁵ Sjöbeck 1973, sid. 78-79. ”*Staden Lunds omgivningar torde omkring år 1000 ha varit hedbundna, slätter- och betesbetingade, vanligen med nedskuren ek-hassel djuprotade grässvålar. Dessa präglades av ett ännu på 1500-talet praktiserat rörligt åkerbruk... ... Lunds förhistoria börjar på hedarna. Detta betyder således icke, att staden grundades i en övergiven landsända utan tvärtom i ett mycket aktivt hedniskt landskap, där åkern på det förhistoriska sättet alljämt knöts till lundar. Dessa böra enligt Linnés uppfattning ha sammanfallit med företrädesvis av hassel djuprotade grässvålar, där spridda fröekar tillätos gå upp som överståndare.*”

Figur 38. Minnessten vid "Tusenårslunden" i Lund. (Foto: Ulf Olsson, april 2004).

Figur 39. Den lundensiska Tusenårslunden efter underröjning 2003. (Foto: Ulf Olsson, mars 2004).

Lunden är också ett tema och ett ideal för trädgården under det sena 1900-talet och det tidiga 2000-talet. Den kan förekomma både i en stiliserad variant med tydligt modernistisk enkelhet i uppbyggnaden, och i woodlandets frodiga och skepnad. Så här porträtteras det exotiskt prunkande woodlandet av dendrologen och forskningsledaren Kenneth Lorentzon:

Den lilla stigen liksom rinner in mellan träden och slinker runt ett par frodiga rododendron. Plötsligt slås man av förändringen, stillbeten, frodigbeten och variationen. Man står i en nordisk djungel och överväldigas av en oväntad rikedom. Om man drar ett djupt andetag känns den fuktmettade luften som fyller ens lungor. De stora bladen och yppigbeten bidrar till den exotiska atmosfären. Stillbeten som även en blåsig dag bara noteras som ett sus i trädkronorna och längre ned bara som en ilning är starkt påtaglig. Detta är ett woodland.Ett bra alternativ är trädgårdslund även om det inte för mig fångar woodlandets hela själ.²²⁶

Lorentzon väljer att använda begreppet woodland som huvudbenämning på detta trädgårdstema och trädgårdslund som ett relativt synonymt och alternativt begrepp. Den växtvärld och de växtsamhällen som beskrivs under rubriken ”Woodland – en djungel i din trädgård” i *Perennboken* (1989) har en tydlig släktskap med den äldre botanist- och ekologgenerationens och Roland Gustavssons karaktärisering av lunden som en rik ädel-lövmiljö med skiktad, mångformig vegetation och rik flora. De förutsättningar som karaktäriserar lunddälden vad gäller topografi, vattentillgång, markstatus med mera är egentligen den mest ideala woodlandmiljön. Woodlandet eller trädgårdslunden är helt enkelt lunden i koncentrerad och exotisk form. Det nordiskt bleka och genomsläppliga har möjligen med trädskiktet som undantag bytts mot vintergröna, frodiga, färgstarka och doftrika florainslag hämtade i öster- och västerled och söder ifrån.

I trädgårdslitteraturen och trädgårdstidskrifterna används de två begreppen omväxlande, men frågan är om inte begreppet trädgårdslund med sin rika associationsbakgrund slår bäst an hos en svensk trädgårdsläsekrets. Men då föreligger en klar sammanblandningsrisk med ett enklare lundkoncept i modernistisk anda, där träden står på rad eller i fri formering i gräsytor, ängsvegetation eller relativt ensartade örtmattor. Så använder till exempel trädgårdsgestaltaren och trädgårdsskribenten Ulla Molin begreppet lund för en trädgårdsmiljö som ligger ganska nära woodlandet. När hon under 1970-talet formade den sista egna trädgården blev lunden ett tema för den från bostaden räknat, bortre delen av trädgården. Så här skriver hon själv om denna lilla lund vars syfte bland annat var att skydda resten av trädgården mot vind och insyn:

Att förstärka vindskyddet är nödvändigt. Vad är då bättre än vildplommon, Prunus cerasifera... ..trettio flerförgrenade buskexemplar kom snabbt i jorden – sanden – den första våren. Två meter mellan varje planta. En plommonlund som i en kinesisk trädgård. Inte så dum! På kort tid hade beller inget kunnat bli bättre – det växte snabbt och lummigt och vackert blev det

²²⁶ Lorentzon 1989, sid. 91.

Men det var inte snår jag ville ha utan just en lund. Ganska snart började jag gallra i buskarna till två-tre stammar och böja kronorna vartefter. Redan tredje sommaren kunde jag på en slingrande stig ta en promenad i lunden.

*...Marken blev täckt med revade smultron, blåstjärnor, *Chinodoxa luciliae*, tidigt om våren, och en sådd av förgätmigej gav senare ett blått täcke... ... Och den gång träden blir för grova eller för böga – ja, då är det till att börja om på nytt, gallra och skära ner och på nytt släppa rotskott att bilda buskar och småningom nya träd.²²⁷*

Efter några år kompletterades lunden med ett lusthus för stilla stunder av vila och kontemplation. Den Molinska lunden så tidstypisk och ändå så tidlös – en lund för glädje och allvar, lust och nytta, som alltid ett rum för den lilla människans möte med skapelstens storhet och livgivande krafter.

²²⁷ Molin 1986, sid. 56-61.

2.5.3 Begreppet lund i tidens ordböcker

1979 lyfter *Bra Böckers Lexikon* bland annat fram förekomsten av ädellövträddarter: ”tät, skuggrik skog av ädla lövträd, högvuxna buskar och rik flora särskilt av vårbloomster.”

Jämför man exempelvis de ord som får ringa in begreppet lund i *Svenska språkets synonymer* från 1980 återfinns:

*Lund - liten skogspark med lövträd. Dunge - liten enstaka samling av tätt stående träd. Skog - vidsträckt mark bevuxen med träd. Hult - mindre jord bevuxen med lövskog, skogsbacke. Park - inbägnad skogsmark el. med allebanda träd planterad mark till jakt el. promenadplats.*²²⁸

Skillnaderna mellan de olika begreppen verkar hårfina - onekligen bär de på något gemensamt. Tillsammans vill de täcka in olika aspekter, men även förmedla en känsla av likheter och överlappningar. Flera syftar på små enheter i ett odlingslandskap, andra på närheten till bopplatsen och betydelsen för människan, som går utanför den renodlade nyttan och in mot förnöjelsen. De ger också utrymme för ett spel mellan det under lång tid tillblivna och det mer nyligen planterade. De vill ge oss möjligheter att välja och kanske också kombinera.

Media betecknar 1981 lunden som ett stadium av igenväxning och som en synonym till ”ängslövskogar”. I *Ord för ord: svenska synonymer och uttryck* (1982) finns definitionen ”dunge, park, (i högre stil) hult, (ib.) bage, jfr. skog.” Jämförelsen ger bland annat ”(skogs)dunge, lund, (i högre stil) (skogs)hult.” Nigel Rollison gör en mycket intressant distinktion i *Svensk-engelsk ordlista för lantbruk* (1984): han skiljer mellan lund (broadleaved forest), lundkärr (rich swampy forest) och lundskog (grass-herb forest). Här måste man dock fråga sig, om det förelåg ett behov att finna svenska översättningar på i engelskan föreliggande begrepp (och företeelser) eller tvärtom. Men hursomhelst är det kanske högst relevant, att urskilja både den frodiga, skuggiga och den mer glesa lövängslika lunden. Språkdata vid Göteborgs universitet utgav 1986 *Svensk Ordbok*. I denna finner vi definitionen: ”mindre, slutet lövskog vanl. ej planterad, men ändå med ngt parkliknande karaktär (jfr dunge). Ofta i rel. sammanhang: minneslund; offerlund; en belig lund”. *Nationalencyklopedin* (1989-1996), definierar:

Mindre lövskog, ädla lövträd, rikt buskskikt, ofta igenväxt löväng eller beteshage, ibland dock naturlig på blockrik, näringsrik mark som varit omöjlig att bruka. Viktig egenskap: trädkontinuitet. Lunden kan vara naturlig om markbördigheten är tillräckligt hög. Granen kan bli ett stort problem om man vill bevara lundarna för framtiden.

²²⁸ Dalin 1980.

Jämför man dessa ordboks- och lexikautdrag med den vegetationsinriktade litteraturens definitioner, blir det tydligt att de förra lägger betydligt större vikt vid formen, storleken och de kulturella aspekterna av såväl rekreativ som religiös karaktär. Visst intresse för de arkitektoniska aspekterna kan skönjas så som i *Nationalencyklopedin*, medan de floristiska egenskaperna är ganska nertonade även i förhållande till ordboks- och lexikadefinitionerna från 1900-talets förra hälft. Lundbegreppet är alltså när det presenteras för och når en större och bredare allmänhet, ganska allmänt och oprecist.

3 Diskussion

3.1 *Allmänt om begreppsanvändning*

Det är en spännande men också svår uppgift att försöka få grepp om lundbegreppet. För trots att nästan alla svenskar möter lunden då och då i skönlitterära texter, platsbegrepp, ortnamn och efternamn, så är mötet oftast oreflekterat och begreppet kontextuellt neutraliserat och kanske mera dött än levande. Riktigt levande och viktigt är det antagligen bara för en förhållandevis liten skara: natur- och trädgårdsvänner, landskapsvårdare, landskaps- och trädgårdsarkitekter och kulturhistoriker.

Men blickar man bakåt så som vi har gjort i detta arbete är det uppenbart att lunden har varit ett synnerligen viktigt, levande och brukat begrepp med stark symbolladdning. Det har också en kulturhistorisk, symbolisk och emotionell laddning och ett potential som väl motiverar en fortsatt och vidgad användning och en renässans. Mot denna bakgrund antar vi utmaningen att genom att belysa dess användning i olika sammanhang och under olika tider, försöka återerövra lundens olika valörer av mening. Att genom ett idogt grävande och tolkande försöka få begreppet lund att lysa igen, precis som man behöver putsa silvret för att få det att skina igen för att försöka uttrycka och förmedla en känsla om vad det handlar om.²²⁹ Om vi inledningsvis hade förväntat oss ett stelnat begrepp som kunde förklaras eller definieras enkelt och en gång för alla så skulle vi ha blivit besvikna. Snarare än att möta ett exakt, stelnat och kompakt begrepp så har lundbegreppet under vårt arbete blivit än mer levande. Det blir en ny praktisk utmaning att fortsättningsvis i aktuella och nya sammanhang försöka utnyttja denna för oss ofta nya kunskap om dess olika meningar.

I ett språk finns det endast få ord som i strängaste mening är synonyma. Betydelsebesläktade eller begreppsbesläktade ord betraktas ofta som synonymer men exakt samma betydelse uppnås i regel endast genom definitioner. Vissa ord som har bestämts till att vara inbördes utbytbara skiljer sig från varandra genom stilvalören. Är det detta som är fallet då lund ersätts med begreppen skogsdunge eller liten skog? Innebär det att vi tänker precis eller i stora drag på samma sak om vi använder lund, skogsdunge eller liten skog? Eller är det snarare så att det just nu är storleken vi koncentrerar oss på och därmed får ett större släktskap mellan dessa tre, medan andra aspekter, som platsens symboliska eller känslomässiga betydelse tonas ned? Beror vår möjlighet att ersätta det ena med det andra på att vi inte längre har behov av en nyansrikedom?

Man kan jämföra med äldre tids skogsbruk, där man arbetade mer precis på grupp- och individuell trädnivå och där man hade en terminologi, som på motsvarande sätt med indelningen enskilt träd-grupp-dunge-litet bestånd-bestånd-liten skog-stor skog kunde

²²⁹ En metafor som José Ramírez använt i åtskilliga seminarier på Institutionen för landskapsplanering, Alnarp, 1997.

fånga in det man ville tala om (Wahlgren 1914). Idag är skogsbruket normalt sett mer storskaligt och grovkornigt och man har släppt en förfinad terminologi. På ett liknande sätt är det en stor risk att den allt mera urbaniserade människan släpper sin mångfasetterade och nära relation till landskapet, vilket självklart också inverkar på språket. Men också vice versa, så att med en förflockning i språket minskar vår förmåga att se och uttolka. Här gäller anpassning till den tid vi lever i, men också en vilja att inför framtiden försöka få andra att inse vinster men också svårigheter och utmaningar med ett nyansrikt språk.

Hur som helst blir förändringen inte alltid till det bättre. Begrepp kan förlora sina djup eller sin nyanstrikedom genom att de används mer sällan eller utan eftertanke. Begreppen kan också urholkas och tappa sin användbarhet. De kan också tränga sig in på områden där de inte passar och de kan få nya innebörder i jämförelse med de ursprungligare. Ibland kan dessa nya innebörder vara högst rimliga men andra gånger kan de snarare skapa förvirring. Mycket av detta gäller i hög grad lundbegreppet. Det har för många kvar en kärnbetydelse som kan ledas långt tillbaka i tid men har samtidigt också glidit och undan för undan berikats eller utvidgats i betydelse. Detta har lett till att begreppet idag å ena sidan är rikt på valörer och därmed mångfunktionellt och i högsta grad användbart i flera skilda betydelser och sammanhang. Men å andra sidan är det också mångtydigt och mer krävande om vi ska förstå varandra över disciplin- och kulturgränserna. Mångtydigheten ställer krav på språklig bildning och träning och stor omsorg vad gäller ordval och begreppsdefinitioner om kommunikationen skall fungera då det är viktigt att avsändare och mottagare (lyssnarna/läsarna) har en någorlunda likartad föreställning om begreppet och i detta fall lundbegreppet betydelse. I de fall koncensus eftersträvas, räcker det därför inte att tala eller skriva om lund i allmänhet, utan en inringande precisering blir nödvändig att bifoga som komplement till själva begreppet.

”Varje icke trivialt forskningsprojekt bör inledas med en genomgång av de för projektet centrala begreppen - hur de används i olika sammanhang, och hur de kan definieras” skriver Jerker Lundequist, professor och forskare i arkitektur på Tekniska högskolan i Stockholm²³⁰. Kanske vi ser på språket som mer centralt än så, och tolkar gärna Lundequist som att han inser att begreppen fortsätter att formas och utvecklas under hela forskningsarbetet, men att inläsningen av traditionen, sökandet efter hur olika nyckelbegrepp används där, är en viktig avstämning i början. En annan Wittgenstein-inspirerad forskare, som på ett påtagligt sätt vill få oss att inse språkets betydelse nästan oavsett vad man arbetar med är Allan Janik. Han har uttryckt följande: *”..ty vi måste lära oss, eller snarare som filosofer få oss att förstå att se landskapet (läs lunden) från många nya synvinklar som förut varit okända för oss, innan vi uppfattar det (läs den) i hela dess komplexitet”*²³¹

²³⁰ Lundequist 1995, sid. 25.

²³¹ Janik 1995, sid. 103.

3.2 En översikt över lundbegreppets hypotetiska respektive dokumenterade betydelseglidning och amplitudförändring

Sammantaget visar våra studier att begreppet lund har varit med om en tydlig begreppsglidning över tiden. Troligen är det riktigt att påstå att flertalet av de begreppsglidningar som begreppet genomgått kan betecknas som logiska i förhållande till de stora religiösa, ideologiska, ekonomiska och tekniska paradigmskiften och samhällsförändringar som har passerat under tiden fram till idag. Inte minst har religiösa omvärderingar och slåtterns och lövängsbrukets expansion och tillbakagång haft stor betydelse för begreppets utveckling. Åtskilliga gånger har vi tolkat begreppsglidningen utifrån de stora landskapsförändringarna och de nya eller nygamla landskapselement, karaktärer och vegetations-system som de har lett till och givit människan anledning att benämna.

Vi vill också peka på hur olika discipliner och föregångspersoner varit med om att forma begreppet och ibland orsakat en förändring eller en reducering av meningsinnehållet, som gjort att parallella betydelser utan tydliga gemensamma nämnare har uppstått. Detta är säkert inget ovanligt utan ganska typiskt för många av de begrepp som fortsätter att användas aktivt. Det ställer emellertid ökade krav på en förståelse av begreppets innebörder i olika sammanhang och discipliner. Det ställer också frågan om några av de tidigare betydelserna alltför mycket tonats ner och eventuellt igen bör ges en ökad uppmärksamhet och styrka inför framtiden.

Lundbegreppets ursprung är höljt i dunkel. Författarna Carl Fries och Carl-Herman Tillhagen presenterar en hypotes om en omvälvande, forntida förändring från en beteckning för den öppna eller relativt öppna gläntan, boplatsen och kultplatsen i ett skogslandskap till en beteckning för en relativt trädsluten plats i ett öppnare landskap.²³² En sådan glidning kan te sig logisk och kastar i så fall ett visst förklarande ljus över det latinska begreppet *lucus* som ju i sin grundbetydelse har med ljus och lysa att göra men sedan också har kommit att beteckna en relativt skuggig plats.²³³ Kanske har denna begreppsglidning bara försiggått i det latinska språket och aldrig i det nordiska språkområdet gällande ordet lund. Helt uteslutet är det inte eftersom lundbegreppet under 17-, 18- och 1900-talen har genomgått en liknande glidning i takt med ett avklingande lövängsbruk och en under det sena 1800-talet och hela 1900-talet fortgående skogsförtätning och igenväxning.

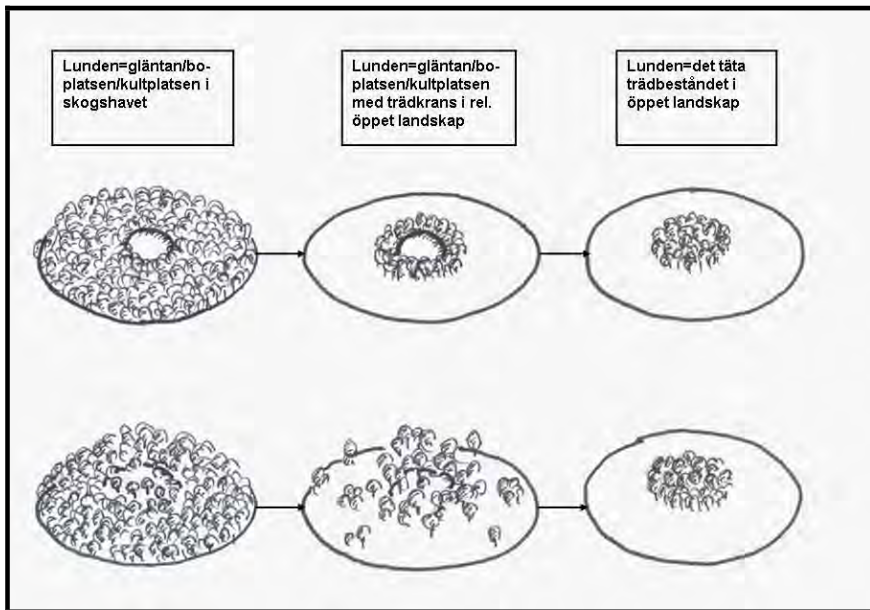
Accepterar vi hypotesen såsom giltig även för begreppet *lund*, kan begreppsglidningen och dess koppling till den fysiska företeelsen lund illustreras såsom i figuren nedan. Den visar hur begreppet har tagit sin utgångspunkt i, följt och varit stabilt i förhållande till bruket som bo- och kultplats, men visat sig vara synnerligen plastiskt i förhållande till den fysiska formen och landskapskaraktären. Det skulle kunna tyda på att människorna vid denna tid framför allt kopplade begreppet till bruk och handling, och i liten grad till en fysisk landskapsform ungefär så som vi i vår tid använder begreppet i sammanhanget

²³² Fries 1970, sid 14 & Tillhagen 1995, sid. 24.

²³³ Quintilianus 1890, I, 6.34.

minneslund. Men det kan också handla om en långsam landskapsförändring med åtföljande begreppsglidning, som samtidigt är ouppmärksam på och relativt omedveten om, i en tid långt före kamerabilder och återfotograferingsmöjligheter.

I den presenterade begreppsglidningsserien (fig. 40) flyttas begreppsramen men vidgas inte i den mån den äldre begreppsanvändningen för öppen/relativt öppen mark inte lever kvar parallellt.

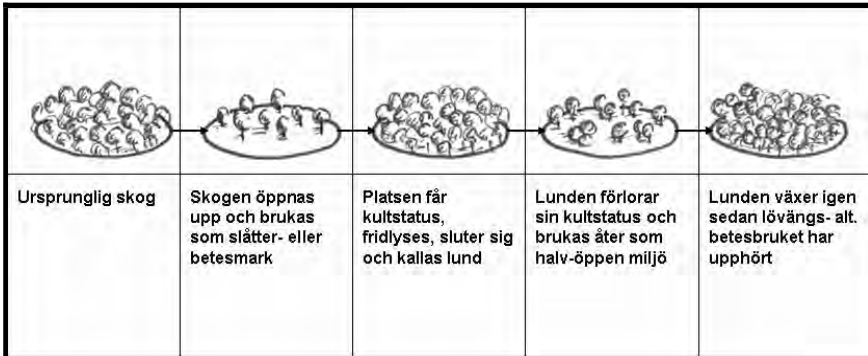
Figur 40. Bland andra Carl Fries och Carl-Herman Tillhagen refererar till en lundbegreppsutveckling där det först är gläntan/öppningen – boplatsen, odlingsplatsen och den helgade platsen i skogshavet som benämns *lucus/lund*. Den övre figurserien illustrerar ett sådant förlopp med ett landskapsutsnitt som i mitten bilden öppnas allt mera genom människans bruk men där träden kring gläntan skonas därför att de bär på samma helighet som själva gläntan. Med tiden växer gläntan igen och lunden blir den slutna (men fortsatt heliga) delen av landskapet. I den undre figurserien visas en liknande situation som ovan, men skillnaderna mellan öppet och slutet, glänta och skog är inte så skarpa. Lunden är aldrig det helt öppna landskapet utan det halv-öppna-slutna. Kanske är detta senare ett mera troligt förlopp. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

I modellen förutsätts att gläntans kultplatsstatus inbegriper gläntans träd och brynartade trädkransar. När landskapet runt om öppnas upp är det inte längre den öppna platsen i mitten som är betydelsebärande utan de kvarstående träden inom 'fridlysningsområdet' som nu är den trädrikaste ytan i närområdet. Träden blir efterhand de viktigaste bärarna av lundens laddning och fruktbarhetssymbolik och tillåts eller kanske rent av hjälper till

att sluta platsen. Begreppet lund knyts därmed allt starkare till en trädbärande landskapskaraktär.

Om man förlänger tanke- och illustrationskedjan i båda ändar med den relativt slutna skog som kan ha föregått den heliga lunden, respektive in i lövängsbrukets era och vidare till sentida igenväxningsfaser, erhålles en delvis hypotetisk och delvis belagd begreppsglidningssekvens enligt illustrationen i figur 41. Den utgår från Sjöbecks hypotes om hur värmetidens skogar blir halvöppen och brukad mark som sedan fridlyses som kultplats och därmed tättnar igen. När den religiösa betydelsen klingar av, öppnas platsen åter för ett bruk som betes- slätter- och/eller vedtäktsplats för att åter slutas när brukningsmodellen ändras av främst rationalitetsskäl.

Man kan även tänka sig en alternativ modell av figur 41 där den andra landskapskaraktären hoppas över och lunden går från ett skogstillstånd till ett annat som framför allt består i att platsen helig-förklaras, kringgärdas med vissa regler och börjar kallas för lund. Det är inte heller uteslutet att många lundar kan ha brukats via till exempel bete, slätter och eventuellt löv- och vedtäkt riktat mot i första hand nya träd/buskgenerationer, samtidigt som de har tjänat som kultplatser och därför inte övergått i ett slutet/överslutet stadium via ett fridlysningsinriktat helighållande. Här är begreppet relativt plastiskt, men det är inte givet att begreppsramen vidgas över tiden annat än temporärt i övergångssnitten då förmodligen såväl täta skogssystem som halvöppna skogs/ängs/-hagmarkssystem kan ha kallats lund (Sjöbeck 1973).

Figur 41. I denna figurserie som illustrerar ett mycket långt tidsförlopp, kan man tänka sig att platsen benämndes lund i bild två på grund av användning, struktur och innehåll. Trots förändringar i markanvändning, struktur och uppbyggnad över tiden behåller platsen sitt lundnamn (kanske tillsammans med ett person- eller platsnamnsprefix) trots att den bytt karaktär, därför att lundbegreppet har en stark och identitetsskapande laddning som kan överleva förändringar i markanvändning, struktur och innehåll. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

Det är uppenbart att begreppet lund har använts för olika markslag och landskapskaraktärer såväl parallellt som förskjutet i tiden. Ovanstående figur 41 är ett sätt att

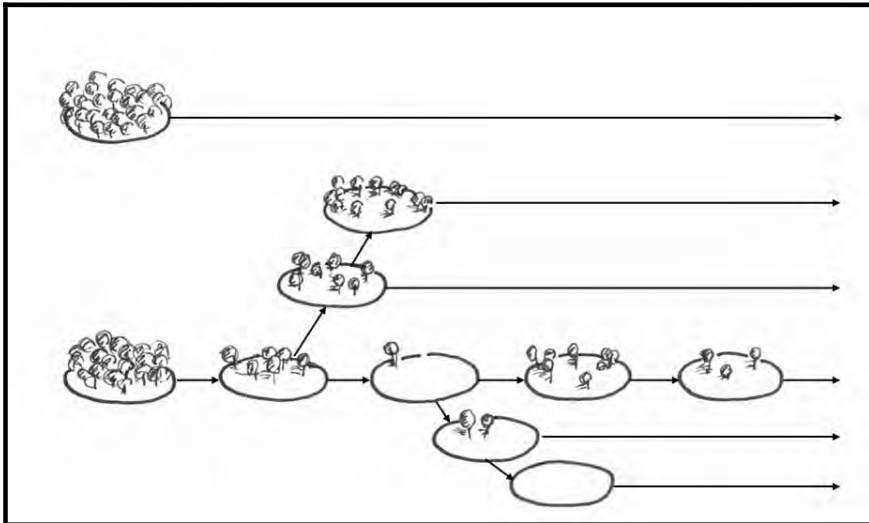
förklara denna språkliga förbistring kopplat till samma markyta. En trolig förutsättning för att lundbegreppet skall bibehållas som benämning på platsen kanske till och med under en period då alla träd är borta, är att det används i kombination med ett person- eller platsnamnsprefix eller att lunden har en status som helig eller på annat sätt speciellt laddad plats. Ett exempel på detta skeende är när Ravlunda lund i Skåne vid tiden för Carl von Linnés besök, fick behålla sitt lundepitet trots en fortlöpande och enligt Linné drastisk träd/buskreducering.²³⁴

Lunden som geografiskt platsnamn är i detta fall statiskt, men som landskapskaraktärsbeskrivande begrepp är det plastiskt och dynamiskt i förhållande till så väl markanvändning som artinnehåll och struktur. Begreppsramen vidgas i den mån en del lundar bibehåller sin slutenhet alternativt öppenhet samtidigt som andra passerar successioner som den ovan illustrerade. Likaså vidgas begreppsramen om förändringarna går i olika takt och riktning med bibehållen lundbenämning.

Ytterligare en variant på temat visas i figur 42 nedan där en enskild lund med tydlig status blir begreppsnormgivande med en överföring av lundepitetet till andra platser med liknande artinnehåll, struktur eller markanvändning som följd. Dessa kan i sin tur låna lundnamnet till andra platser med liknande men ej identisk struktur. Detta leder till en gradvis vidgning av begreppsramen eftersom inga platser och bestånd är identiskt lika. Ju fler platser som börjar kallas lund samtidigt desto större är chansen att begreppsramen tänjs ut. Så småningom kan begreppsramen bli så uttänjd att i stort sett vilka platser, strukturer och markslag som helst kan kallas lund. Följden blir att begreppet blir så intetsägande och allomfattande att det tappar sin mening och så småningom sin användning. Lundbegreppet ligger idag nära en sådan för stor förflackning. Till följderna hör att en precisionsinriktad vetenskapsgren som ekologin har slutat använda sig av lundbegreppet medan andra skolor såsom den Roland Gustavsson representerar, har prövat möjligheten att skala av begreppet för att få det att passa innanför en trängre begreppsram och låta det enskilda sammanhanget avgöra den mer exakta betydelsen.²³⁵

²³⁴ von Linné 1959, sid. 124.

²³⁵ Sjös 1971, Pålsson 1998, Gustavsson 1991 och Gustavsson & Ingelög 1994.

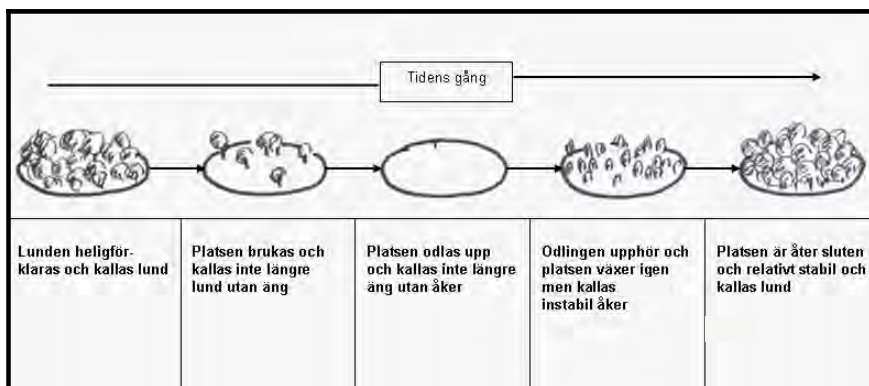
Figur 42. Figuren visar hur en enskild lund med tydlig status blir begreppsnormgivande med en överföring av lundepitetet till andra platser med liknande artinnehåll, struktur eller markanvändning som följd. Dessa kan i sin tur låna lundnamnet till andra platser med liknande men ej identisk struktur. Detta leder till en gradvis vidgning av begreppsramen eftersom inga platser och bestånd är identiskt lika. Ju fler platser som börjar kallas lund samtidigt desto större är risken att begreppsramen tänjs ut. Så småningom kan begreppsramen bli så uttänjd att i stort sett vilka platser, strukturer och markslag som helst kan kallas lund. Särskilt stor är risken om tidigare trädslutna platser öppnas upp men trots detta behåller sin lundbenämning och lånar ut den till andra halvöppna eller så gott som helt öppna platser. Följden blir i så fall att begreppet blir så intetsägande och allomfattande att det tappar sin mening och så småningom sin användning. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

Slutligen kan ytterligare en princip för begreppets företeelsebundna användning vara värd att diskutera (fig. 43). Den kan kopplas till den tankemodell som kan skönjas hos bland andra Rutger Sernander, Sten Selander och den unge Märten Sjöbeck.²³⁶ Enligt de ovannämnda författarna är det till exempel tveksamt om lund som öppnas för lövängsbruk längre kan kallas lund. I så fall är det de enskilda och kanske större runnorna som bibehåller sin lundstatus. När lövängen under 18- och 1900-talens rationalitetsbaserade landskapsförändringar åter sluts, kommer lundbeteckningen till heders igen. Troligtvis har inte begreppsutvecklingen över tiden i allmänhet sett ut så utan varit mera platsstatisk och struktur/markslagsdynamisk. I backspegeln och från en bestämd utsiktsplats och värderingsposition kan dock begreppsanvändningen ges ett mönster som överensstämmer med nedanstående figur.

Begreppsinnebörden är i detta fall mycket stabil utan tolerans för betydande avsteg vad gäller markanvändning, struktur och innehåll. Man kan faktiskt tänka sig en kombination

²³⁶ Sernander 1934, Selander 1955 och Sjöbeck 1932.

av två modeller som innebär att ordet lund fanns med i namnsättningen under hela tiden – till exempel som ”Carls lund” medan det begrepp som användes fristående från personnamnsuffixet för att beskriva platsens bruk och fysionomi skiftade över tiden.

Figur 43. En serie illustrationer av hur en plats kan förändras över tiden. Platsen får i första illustrationen benämningen lund, men tappar denna benämning då bruk och fysionomi förändras. Det är först när platsen återfår ganska mycket av sin tidigare uppbyggnad som lundbenämningen tas upp igen. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

3.3 *Vilken betydelse har begreppet lund haft under de senaste hundra åren med särskild betoning på den professionella användningen inom botanik, ekologi, landskapsvård samt landskaps- och trädgårdsarkitektur?*

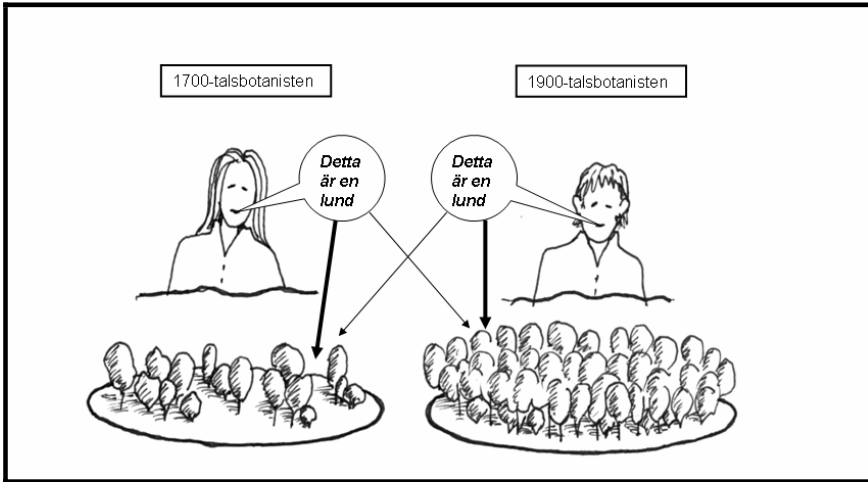
3.3.1 *Lundbegreppet inom botaniken*

Inom den systematiska botaniken så som den kommer till uttryck i landets fältflora-utgåvor, har begreppet lund allt sedan Linnés tid använts som benämning på habitat²³⁷ kopplade till enskilda arter eller växtsamhällen. Under denna period kan man skönja en viss begreppsinsnävning vad gäller markens status mot lokaler med relativt högt pH samt god eller mycket god närings- och vattentillgång. Det betyder att det är marker vars potentiellt naturliga vegetation i relativt sena successionsstadier och syd-mellansvenska lägen är ädellövskogsdominerad med betoning på alm, ask, lind, lönn, ek (och bok) samt buskarter som hassel, skogstry, skogskornell med flera.

Mera tydligt är att begreppet i 1900-talets florer såsom Krok-Almquists och Mossbergs florausgåvor har ett begreppsfokus mot mera slutna skogssamhällen än 1800-talets florer och i all synnerhet Carl von Linnés 1700-talsflora. Medan Linnés flora i lundbegreppet inbegriper eller rent av har sitt fokus i halvöppen slättermark med en växling mellan skuggiga och strukturellt skogsbetonade runnor och öppna, alternativt glest träd/buskebevuxna gläntor, är det uppenbart att 1900-talets floraförfattare står inför tätare och mera skogsbetonade bestånd när lundbegreppet används.

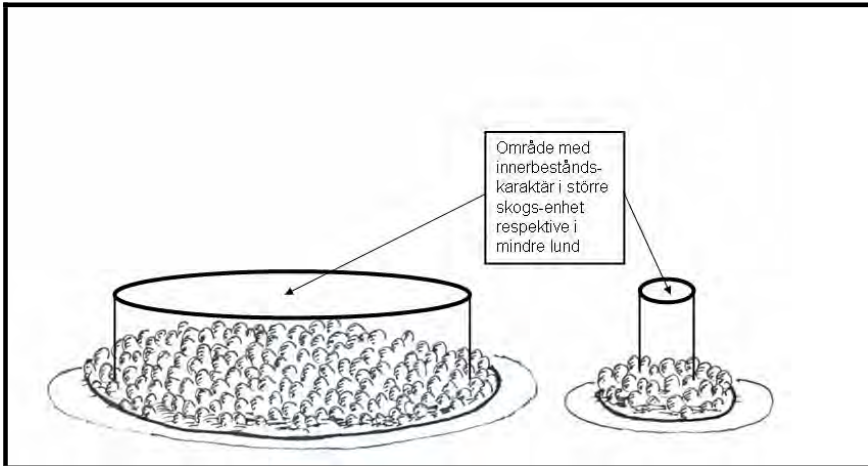
Förklaringen kan mycket väl ligga i den markanvändningsförändring som tog ordentlig fart i samband med och efter 1800-talets skiftesreformer och som bland annat fick som konsekvens att de stora halvöppna slätterarealerna på relativt god mark antingen omfördes till öppen åker eller växte igen till skog, eventuellt efter ett mellanspel som betesmark. I ungefär samma takt som den brukade, halvöppna och ofta lövängsbetonade lunden tätnade, kan man tänka sig att begreppsanvändningen anpassades till de rådande omständigheterna och gled allt längre in i skuggan under de fullödade kronorna.

²³⁷ Habitat = miljö i vilken en viss art lever. Ofta innefattar termen biotop också begreppet habitat. *Skogscyklopedin* 2000.

Figur 44. Kopplingen mellan begrepp och företeelse har förändrats över tiden. De halvöppna marker som 1700-talsbotanisten kallade lund är med den `moderne` botanistens vokabulär en löväng eller hagmark. Lunden har blivit en mycket mera skogssluten plats än 1700-talets Linné-lund. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

Skillnaden mellan en lövskog/ädellövskog och en lund i 1900-talsflororna är utsagd och därmed dunkel. Det ligger dock nära till hands att tro att det handlar om en ytviddskillnad som innebär att lundarna är mindre skogsenheter med mera uttalade bryn- kant-effekter. I en lund blir därmed den yta som är en brynbetonad övergångszon mellan öppet och slutet, procentuellt mycket större i förhållande till totala ytan än i en skog. Det betyder i så fall att florornas lundbegrepp visserligen har rört sig mot mera slutna system, men att dessa system ändå bär en tydligare prägel av den öppna/halvöppna markens ljus- och floraförhållande än de system som kallas skog.

Figur 45. Lunden är nog oftast ett mindre skogsbestånd med mera uttalade bryn- och kanteffekter än i ett större skogsområde. I en lund blir därmed den yta som är en brynbetonad övergångszon mellan öppet och slutet, procentuellt mycket större i förhållande till totala ytan än i det som brukar kallas en skog. Florornas lundbeskrivningar har tydligt rört sig mot mera slutna system, men dessa bär ändå en tydligare prägel av den öppna/halvöppna markens ljus- och floraförhållande än de system som vanligen kallas skog. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

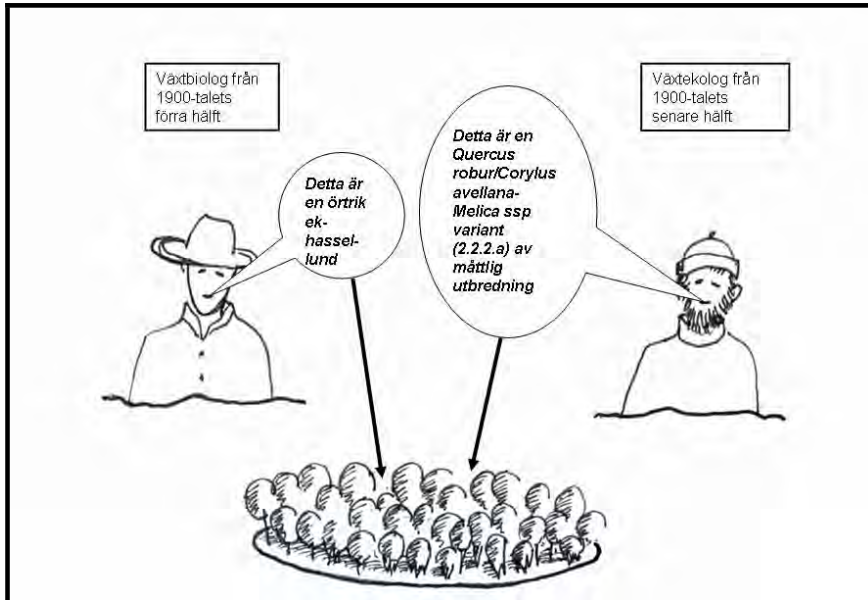
Det är också fullt möjligt att användningen av begreppen skog och lund är ganska intuitiv och ofullständigt genomtänkt, bär på ett visst mått av garderingstänkande och är ett sätt att möta läsekretsens varierande begreppsapparat. Att en sådan relativ slapphet förekommer i den växtplats- och vegetationssysteminriktade i begreppsanvändningen, kan bero på en stark linnéansk tradition och att den systematiska botanikens vetenskapstradition har dominerat inom detta fält. Precisionen i de växtmorfologiska begreppen är troligtvis viktigare än precisionen i de växtekologiska dito.

3.3.2 *Lundbegreppet inom ekologin*

Med ett mera holistiskt vetenskapsperspektiv på natur och växtlighet kom behovet av att mera precist benämna inte bara växtarterna och deras fysiologi/morfologi utan också systemen som dessa växter förekommer i. Det tidiga 1900-talets växtekologer eller snarare växtbiologer med frontfiguren Rutger Sernander i spetsen, lutade sig uppenbarligen i hög grad på den linnéanska traditionen och begreppsfloran vari lunden ingick om än med en något förtätd betydelse.

Efterhand som naturvetenskapens metoder och perspektiv renodlades inom detta fält och en uttalat ekologisk inriktning växte fram, kom lunden som begrepp att betraktas som alltför diffust och glidande. Från 1960-talet och framåt lyser därför lunden så gott som helt med sin frånvaro. Den har ersatts med mera distinkta vegetationssociologiska begrepp utan en lång kulturhistorias 'barlast' av folkliga föreställningar, symbolik och

tyngande traditioner. Med utgångspunkt i ett antal idealiserade vegetationstyper kan ett växtsamhälle definieras relativt precist. Den inomvetenskapliga precisionsambitionen har tyvärr inneburit att såväl banden bakåt som utåt har klippts av. Likaså har den rumsliga aspekten vad gäller struktur och ytomfång tunnats ut och ersatts av tabeller och tvådimensionella täckningskartor.

Figur 46. Ett ökande behov av entydigt definierande och internationellt accepterade begrepp har inneburit att lundbegreppet knappast används längre inom växtekologin. Den art- och växtsamhällesinriktade beskrivningen har därigenom förtydligats medan den strukturella snarare har fördunklats. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

3.3.3 Lundbegreppet inom landskapsvården

Inom den landskapsvårdsgren som brukar benämnas naturvård, med artbevarande och biologisk mångfald som utgångspunkter, har utvecklingen till stora delar följt den inom växtekologin – åtminstone inom den vetenskapligt förankrade naturvården. Men ju mer landskapsvården vrider över mot kulturhistoriska, rumsliga och sociala aspekter, desto mera använt och relevant är begreppet lund som landskapsbeskrivande term. Merparten av den laddning som begreppet bär med sig är då en tillgång inte minst i kommunikationen mellan landskapsvårdens företrädare och allmänheten. Här är alltså kopplingen bakåt till det tidiga 1900-talets växtbiologer, botanister och landskapskildrare tydlig liksom till den linnéanska traditionen. Det utesluter emellertid inte att lund-epitetet även

kan kompletteras med en växtekologisk terminologi när en ökad precision i denna riktning är motiverad.

Till den rumsligt och kulturhistoriskt inriktade landskapsvårdsfåran hör såväl den skogliga landskapsvården med företrädare som Lars Kardell och Dan Rydberg som den mera rumsligt och landskapsarkitekturinriktade med Roland Gustavsson som sin främsta förespråkare. Den under år 2003 utgivna boken om *Våra ädla lövträd* genomsyras av ett mångbruksperspektiv och beskriver lunden som växtplats för de ädla lövträden, kulturfenomen och som ett viktigt landskapselement.²³⁸ Länken mellan de skogligt och rumsligt/landskapsarkitektoniskt inriktade landskapsbruks- och landskapsvårdstraditionerna är tydligt starkare än mellan de skogligt respektive växtekologiskt inriktade traditionerna, åtminstone i begrepps användningen.

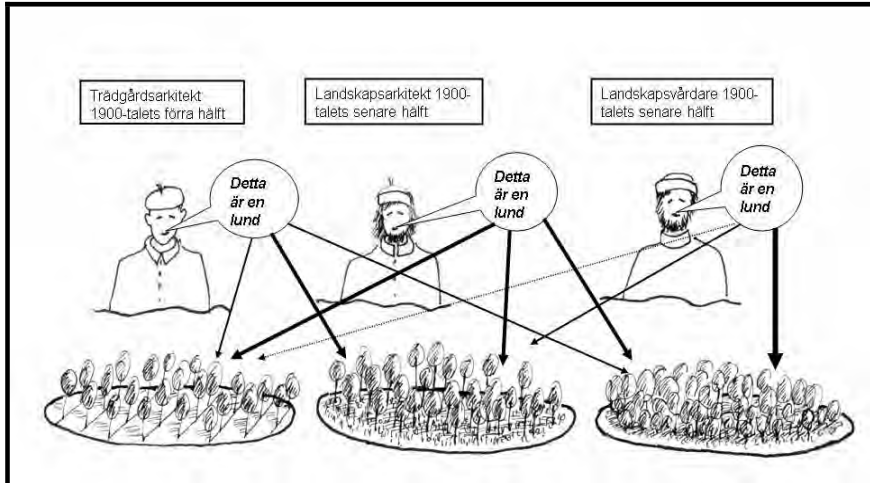
3.3.4 Lundbegreppet inom trädgårds- och landskapsarkitekturen

Inom trädgårdsarkitekturen har lunden under stora delar av 1900-talet varit ett flitigt använt begrepp både i beskrivningar av kulturlandskapets referens- och inspirationsmiljöer och som benämning på gestaltade trädgårdskaraktärer. Trädgårdsskapare som Valter Bauer och Sven Hermelin har gett litterära prov på en god förtrogenhet med den nordiska naturens markslag och vegetationstyper, och ligger här nära Sernander och Selander i lundbeskrivningarna. Däremot är det tveksamt om de anläggningar de skapade syftade till och nådde samma höga komplexitetsgrad och artmångfald som kulturlandskapets förebilder. Flertalet trädgårdsgestaltare och särskilt de som anammade modernismens förenklingsprinciper, har använt begreppet lund för relativt okomplexa system med särskild dragning mot enarts- eller fåartsbestånd av stamträd i gräsmatta, äng eller med underplantering av örter. I synnerhet är det fruktträdslunden som har inspirerat till rad- eller friplanterade, relativt glesa bestånd av äppel-, päron-, plommon- eller körsbärsträd. För dessa kompositioner har säkert poesin och bildkonsten haft ett lika stort inflytande som kulturlandskapets lundar.

Inom landskapsarkitekturen, som i Sverige bara har en drygt 30-årig historia så som universitetsutbildning, har undervisningen i floristik, växtekologi och landskapsvård gett yrkeskåren en orientering kring botanikernas, de äldre växtekologernas och den strukturellt inriktade vegetationsbyggnadsskolans lundbegrepp. I landskapsvårdande och landskapsrestaurerande projekt används också begreppet lund som benämning på artrika och strukturellt komplexa miljöer, medan lunden i mera urbana respektive småskaliga sammanhang oftast är en strukturellt och artmässigt enklare komposition med fruktträden som favoriter. Störst enkelhet har praktiserats vid gestaltningen av minneslundar där lundbegreppet varit tätare knutet till funktionen än till strukturen.

För många trädgårdsskapare inkluderande landskapsarkitekter har det artrika woodlandet eller trädgårdslunden, blivit ett intressant trädgårdstema under senare år. Det kan vara mer eller mindre stiliserat, och ligger i sin mest komplexa form nära Roland Gustavssons definition av den svenska lunden även om växtmaterialet oftast är exotiskt.

²³⁸ Almgren, Jarnemo, Rydberg 2003, sid. 222-225.

Figur 47. Ett försök att visa hur trädgårdsarkitekter från det tidiga 1900-talet fram till cirka 1970 respektive landskapsarkitekter och landskapsvärdare från 1900-talets senare del och fram till idag har definierat och använt begreppet lunda som yrkesverksamma. Ju grövre pilen är desto starkare är begreppskopplingen till den illustrerade företeelsen. (Figur: Allan Gunnarsson, september 2004).

Sammanfattningsvis har 1900- och 2000-talets trädgårds- och landskapsarkitekter varit flitiga nyttjare av lundbegreppet såsom laddat med många positiva föreställningar. Men de har haft en ganska vid begreppsram, framför allt betraktat som yrkeskårer men ofta också som enskilda. Någon form av trädskikt har dock i regel varit en förutsättning med undantag för minneslundan.

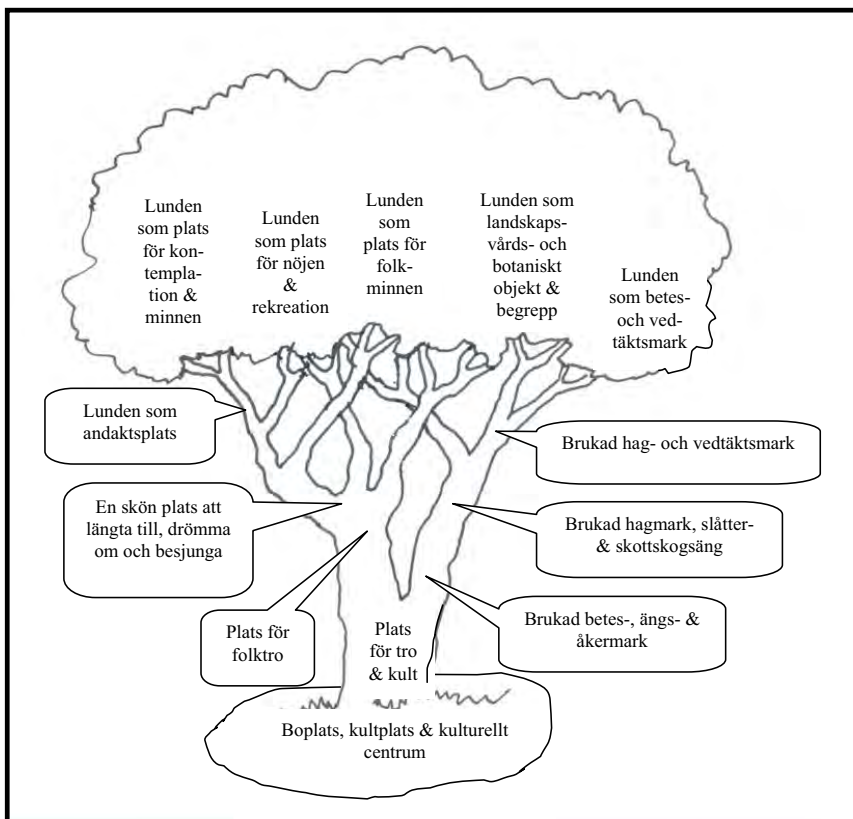
4 Summering av lundbegreppets användning och framtidspotential

4.1 *Sammanfattande begreppsanvändnings- och begreppsglidningsöversikt*

För att ge en sammanfattande bild av lundbegreppets förändrade och parallella innebörder över tiden kan det vara motiverat att skilja mellan vilka funktioner respektive vilka morfologiska drag lunden har haft över tiden. I en sådan bild rör vi oss från en i stora stycken okänd värld och oklar begreppsanvändning mot en nutid som vi åtminstone tror oss känna och kunna bedöma ganska väl. Det innebär att det träd som lundbegreppets funktionella betydelse illustreras med, stiger ur en dimhöljd historia (fig. 48). Figuren är ett försök att sammanfatta de allra viktigaste dragen. Vi vill emellertid samtidigt understryka vanskligheterna med att göra en sådan sammanställning. I ett flertal fall är angivna funktioner relativt hypotetiska och grundade på enstaka belägg.

Figur 48 är således en förenkling av något som är mycket mera subtilt och svåröverskådligt. Ändå tror vi att den sammanfattar de viktigaste grunddragen i lundens skilda och ibland överlappande funktioner över tiden. Efterhand som prägel av lunden som kultplats har försvagats tycks funktionerna ha breddats, antingen inom en plats som kallats lund eller så att lundar har förekommit sida vid sida med olika funktioner och olika bruk samt kringvävda med olika traditioner och föreställningsvärldar kanske till och med utan att de benämnts lund/lundar. Det är också tänkbart att kultens utövande och trosföreställningar redan och kanske särskilt från början, varit förknippade med produktion av nyttigheter, eftersom det i första hand är det oundgängligt nyttiga som har betraktats som heligt.²³⁹

²³⁹ Segerstedt 1906, sid. 343.

Figur 48. Betydelseglidningen och betydelsevidgningen över tiden inom begreppet lund illustrerat i form av ett lund- och vådräd. (Figur: Anna Peterson och Swantje Oostra, maj 2004).

Man kan också tänka sig att den äldre andemeningen i det heligförklarade var mer komplex än vad ordet helig uttrycker idag. En helig lund var säkert inte bara helig i atmosfärisk bemärkelse utan den var i hög grad fysiskt och praktiskt helig via religionens utövande och troslivets handlingar och påbud. Ett helighetsbegrepp som säkert många omfattar idag ligger nog ganska nära det poetiska vad det gäller förhållandet till lunden och naturen över huvud taget. Under en 'övergångstid' mellan dessa betraktelsesätt fyllde folktron en funktion som sammanbindningsmedel mellan de två föreställningsvärldarna. Genom att det förkristna blev mytologiserat och romantiserat, fick lunden som begrepp även en roll inom visdiktning, poesi och skönlitteratur. Av romantiska skäl fick då också ursprungsbetydelsen leva kvar och anas mellan raderna.

Utgår man i stället från de morfologiska egenskaperna hos de platser som har kallats lund, är det troligt att dessa har blivit betydligt mera betydelsefulla under de allra senaste århundradena och inte minst under de senaste hundra åren. Särskilt gäller det de egenskaper som utgår från vegetationen. De äldsta källorna och senare tiders uppteckningar och tolkningar, tyder på att lunden kunde bestå av allt från något/några träd till en mindre skog eller en del av en löväng. I undantagsfall påträffar man dessutom lundbenämningar som gäller mycket vittomfattande skog eller löväng.

För att på något sätt klargöra de olika tidsskiktens lundbegrepp avseende dess morfologiska och innehållsliga amplitud, har vi sammanfattat dessa aspekter i Tabell 1.

Sammanställningen visar en betydande rörlighet inom begreppet. Tolkningsramen har med all säkerhet vidgats under de två första tidsskedena. Därefter kan den kanske rent av ha krympt eftersom förändringarna framför allt handlat om att äldre betydelsefält har sjunkit undan eller tappat sin laddning - först de religiöst kopplade, sedan de som har med ängsbruk att göra, och ytterligare senare, de som har med all kulturanknytning att göra. Vidare, att de nya definitionerna som tillkommit handlat om preciseringar inom den äldre begreppsramen, men att detta skett längs två alltmör separerade utvecklingslinjer, understrykande antingen naturliga faktorer eller mer kulturella aspekter. Lundbegreppets poetiska liv, kopplat till litteratur, film, musik och konst finns främst att söka utanför tabellen, men också som inspirationskälla och impulsgivare för den samtida och kommande landskapsarkitekturen och kanske landskapsvärden.

Beträffande den morfologiska amplituden verkar det vara så att den tydliga fokuseringen på lundens funktion och betydelsevärde under förkristen och troligen tidigkristen tid, innebar att denna var mycket vid. En lund kunde troligen innefatta allt från ett enda till ett stort antal träd. Men vi vet i princip inget om hävden av träd under denna tid, och dess tillämpning specifikt i offerlundar. Minst lika viktigt som träden och deras antal var antagligen terrängläge, vattenkontakt, relationen till bebyggelse och andra kontextuella förhållanden. Från det att helgelundarna började tappa sin betydelse efter kristendomens inträde har nog inte den morfologiska amplituden ändrats mer än marginellt. Särskilt gäller det trädantal och ytvidd. Det är först och främst tyngdpunkten som har förskjutits från relativ öppenhet till ökad slutenhet och skiktning. De ingående trädens arttillhörighet har säkert alltid varit viktig. I alla tider tycks de ädla lövträden och andra indikatorer på rik mark ha varit centrala, medan den totala amplituden av arternas tolerans har varit ganska stor under samtliga tidsskedena.

Tabell 1. Sammanfattning av de olika tidsskiktens lundbegrepp avseende dess morfologiska och innehållsliga amplitud.

TIDS- SKEDE	BEGREPPSFÖR- ÄNDRANDE ASPEKT	DE VERKLIGA LUNDARNAS MORFOLOGI	DE VERKLIGA LUNDARNAS ART- SPEKTRA	DE FIKTIVA LUNDARNAS EGENSKAPER
<i>Fortiden fram till medeltiden</i>		Från glest trädbevuxen glänta eller kanske t o m helt öppen glänta till trädkrans/trädsamling som kan omfatta något eller ett fåtal träd ev. till en stor skogsenhet.	Trolig dominans av ädla, grovgreniga lövträd (ek, lind, bok m.fl.) samt bärande träd och buskar som slån, hassel och hagtorn.	
<i>Kristna tiden fram till Linné</i>	Lunden tycks kopplas till den kristna paradistanken och får en poetisk dimension såväl som en prosaisk genom de tidigaste belägen som brukad enhet.	Från halvöppna fodermarker till relativt slutna skogsbestånd av ofrösta liten till måttlig utbredning.	Alla slags träd/buskar men oftast lövträd och örter.	Mindre, parklik eller paradisisk, lövrik, gärna blommande och kulturpräglad plats med skuggivande träd samt blommor. Artmässigt oklar med undantag för rosor.
<i>Linné fram till sekelskiftet 18-1900</i>	Floristiskt inriktade lundbeskrivningar för första gången liksom tydligt rekreativa och parklika aspekter. Lunden tappar merparten av sin religiösa status.	Från halvöppna fodermarker via skiktade (troligen tuktrade och glesa) skogsmiljöer på rik mark till ytbegränsade trädsamlingar och mindre skogsenheter.	Alla typer av lövträd och ibland barrträd med företräde för de ädla lövträden samt buskar, gräs och örter tillhörande den s.k. ängs-seriens ängs- och skogstyper.	Parklik eller paradisisk, lövrik, gärna blommande och ibland exotisk plats för lustfyllda och rekreativa upplevelser. Som metafor även för inomhus- och havsmiljöer.
<i>Sekelskiftet 18-1900 fram till vår egen tid (ca 1970)</i>	Förlorad fodermarks-anknnytning och oftast benämning på igen-växande löväng. Används som begrepp inom växtekologin och inspirationskälla inom trädgårdsarkitekturen.	Från mindre trädsamling till skiktad, frodig skogsvegetation med vandrande skugga på övervägande rik mark. Kan täcka allt från små ytor till stora områden. Inom trädgårdsarkitekturen även enkla strukturer med högt eller lågt trädtag över gräs-, ängs- och örtmattor.	Framförallt ädla lövträd, lövbuskar och örter/gräs tillhörande den så kallade ängsserien med betoning på dess skogstyper. I trädgårds-sammanhang även exotiskt växtmaterial.	Ett brett urval av platser från hemvävda barndomsmiljöer till exotiska drömlandskap. (i vår studie har vi främst riktat in oss mot det nordiskt-inspirerade).
<i>Vår egen tid från cirka 1970</i>	Lunden som vegetations-typ preciseras inom landskapsvärden framför allt gällande de morfologiska och rumsliga aspekterna såsom trädens kronuppbyggnad och vegetationens skiktning och gruppering. Tappar mark som växtekologiskt begrepp.	Från mindre, struktu-rellt okomplexa träd-samlingar i kontrast till omgivande öppen mark, till mer frodiga och strukturellt komplexa miljöer med spår från tidigare lövängslika fa-ser. Skiljer sig från vanlig skog genom läge, omfång, mer fullkroniga träd och det ymniga värfloret. Ängslika gläntor är ett viktigt kännetecken.	Framförallt ädla lövträd krävande buskarter och rikt vårbloppande fält-skikt. I rurala sammanhang anknnytning till lövängens arter i en gradient från öppna till helt skuggiga partier. I urbana sammanhang ofta stilsierat med gräs eller grus under för att understryka trädarkitekturen och öka tillgäng-ligheten alt. frodig och exotisk woodlandsflora.	(Ingen djupare analys har genomförts).

4.2 Möjligheter och begränsningar inför framtiden

Vilka möjligheter och begränsningar kan det ligga i att använda begreppet lund idag? Ser man till en alldaglig och icke-professionell användning av ordet liksom till en poetiskt professionell dito, kan vi inte se några större begränsningar och faror. En återerövrad större kännedom om begreppets historia och olika valörer skulle dock kunna berika den litterära språkdräkten. Inte heller i kommunikationen från person till person ser vi några större problem. Åtminstone inte så länge det inte har någon större betydelse att föreställningen om vad en lund är och kan vara skiftar från person till person.

Vid en professionell användning inom fält som skogsbruk, ekologi, floristik, faunistik, landskapsvård och landskapsarkitektur, kan begreppet vara väsentligt att fortsätta använda, men då under förutsättning att man är medveten om vanskligheten med dess många valörer. Kan man utnyttja kopplingen till det enskilda sammanhanget (kontexten) ökar användbarheten avsevärt. I de fall den professionella situationen handlar om att vetenskapligt klassificera eller analysera utifrån någon särskild egenskap eller aspekt torde andra och mera precisa begrepp än lund vara att föredra. Handlar det däremot om att försöka uttrycka helhetskaraktärer, inte minst där man vill väva in kulturella betydelser, eller väcka intresse för till exempel en landskapsvårdande åtgärd eller en nyanlagd plantering, är lundbegreppet mycket användbart. Genom dess mytologiska, poetiska och symboliska klangfärg och skimmer talar det till nästan alla människor om kulturell identitet, skönhetsvärden och biologisk rikedom. Det sammanbinder oss och platser/-planteringar som kallas lund med flydda tider och pekar framåt mot en tid då vi själva blivit till mull och nya generationer leker och vandrar under lundens krontak.

Avslutningsvis vill vi ännu en gång ställa in vårt fokus på den speciella dimension och valör av begreppet som den poetiska utgör, för att därmed understryka hur lunden lever vidare som symboliskt laddat begrepp. Men också därför att den poetiska valören allt för ofta har fått stryka på foten i en rationell, nytighetsinriktad praktik och forskning som berör lundmiljöerna. Kanske är det företrädesvis poeternas uppgift att tänja begreppsgränserna liksom att återföra oss till begreppsvägar som håller på att glömmas bort.

Vi avslutar genom att presentera en dikt av en poet som mer än de flesta värnade om ord och begrepp samtidigt som han vidgade ramarna för kända begrepp och skapade nya. Dikten *Ur de tusen dikternas bok* (1986) av Harry Martinson²⁴⁰ är framför allt ett utsökt exempel på denne poets vilja att skärpa språket och bibehålla de djupa och många nyanserna. I dikten är lunden en del av ett komplext landskap med ständiga växlingar mellan öppna, halvöppna och slutna rum av olika storlek, av olika grad av närings- och vattentillgång och med olika bruk och växtsamhällen. Den omväxlande och för den stora agrara befolkningen meningsbärande landskapsbilden, motsvarades i gången tid av en mycket rik landskapsbegreppsflora. Under sin levnad såg och hörde Harry Martinson hur såväl landskapet som begreppsanvändningen rationaliserades och dränerades på nyanser i takt med ett förändrat bruk av landskapet och en fortgående urbanisering.

²⁴⁰ Martinson 1986, sid. 77.

Skogslandskapet slöts till effektiv produktionskog och förlorade flertalet av sina ängar, hagar, hult och gläntor och den åkerdominerade bygden gick miste om många av sina åkerholmar, dungar, lundar och andra diffust nyttiga, så kallade ”odlingshinder”. Därmed hade människorna allt mera sällan anledning att använda det småbrutna och halvöppna landskapets begreppsterminologi. Nu tyder en hel del tecken på att vindarna håller på att vända...

Vi kan idag producera nyttigheter i vårt landskap under beteckningar som rekreativa upplevelsevärden, biologisk mångfald och kulturhistorisk identitet. Lundkonceptet kan vara ett framtidsrecept och ett begrepps- och nyansrikt landskapsbeskrivande språk kan åter bli en nödvändig del av ett levande språkbruk. Innan dess gäller det att som Harry Martinson framhärda som lundbegreppsbrukare så ofta det går:

*Man bör ännu framhärda
i att använda sådana ord som
hagar, gläntor, ängar och bedar
när man tänker på öppna platser
i tätande och mörknande skog
eller i närheten av hav.
Man bör heller inte glömma
myrar och mossar.
Även lundar och dungar
för tanken till en öppenhet i landskapet,
öppna rum kring mindre sällskap
av träd och buskar.
Träd av olika slag
sällskapa därute på slätten
och bilda dungar.
Är dungarna större så att de inom sig
har plats för gläntor, solplatser och mindre ängar
kallas de lundar.
Åkerar och fält brukar i allmänhet
föra sin egen talan,
särskilt i nödtider som kan komma och gå,
man vet aldrig hur eller när.
Allt detta kan man göra
av kärlek till skogen
som själv älskar gläntor och skogsbagar,
ljusa lövgångar i det mörka,
ofta då långsmed bäckarnas brus
med trastar, siskor och sylvior
som talesmän.*

Harry Martinson 1986

Källor och litteratur

Otryckta källor

Dialekt och ortnamnsarkivet i Lund (DAL Lund), excerpter.

Die Generalkarte 1996. Mairs Geographischer Verlag. Karta över Schleswig-Holstein, Hamburg, Bremen. 1:200.000.

Internetkällan: www.exploitx.com

Internetkällan: www.gronalund.com

Svenska Akademiens Ordboksredaktions Arkiv, Lund (SAOBArkiv), excerpter.

Tryckta källor och litteratur

Adlerbeth, Gudmund Jöran 1804. *Virgili Aeneis*. Stockholm.

Aesopus 1603. *Hundrade Esopi fabler*. Stockholm.

af Klintberg, Bengt (red.) 1972. *Till naturen – en antologi i svensk naturtyrik*. Stockholm.

af Pontin, Magnus 1834. ”Trädgårds-Estetik. Trädgårdsodlingen, betraktad såsom föremål för skön konst” i: *Svenska Trädgårdsföreningens Årsskrift*. Stockholm, s. 103-116.

Agardh, Carl Adolph och Ljungberg, Carl Edvard 1859. *Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige*. Del III. Karlstad.

Almgren, Gunnar, Jarnemo, Lars och Rydberg, Dan 2003. *Våra ädla lövträd*. Jönköping.

Andersson, Dan 1977. *Visor och ballader*. Falköping.

Andersson, Sven-Ingvar 1999. ”Landskapsarkitekturens åbne rum” i: *Landskapet vi lever i: Festskrift til Magne Bruun*. Oslo, s. 27-36.

Arvidi, Andreas 1651. *Manuductio ad poesin svecanam, thet är, en kort handledning til thet svenske poeterij, versz-eller rijmkonsten*. Strengnäs.

Atterbom, Per Daniel Amadeus 1811a. *Poetisk kalender för år 1812*. Uppsala.

Atterbom, Per Daniel Amadeus 1811b. *Poetisk kalender för år 1816*. Uppsala.

Atterbom, Per Daniel Amadeus 1811c. *Poetisk kalender för år 1818*. Uppsala.

Atterbom, Per Daniel Amadeus 1824-1827. *Lycksalighetens ö*. Uppsala.

Atterbom, Per Daniel Amadeus 1859. *Minnen från Tyskland och Italien*. Örebro.

Bauer, Walter 1949. *Det gröna växtåret*. Stockholm.

Berlin, Nils Johan 1852. *Lärobok i naturläran för folkskolor och folkskollärare – seminarier*. Lund.

Berlin, Nils Johan 1876. *Lärobok i naturläran för folkskolor och folkskollärare – seminarier*. Lund.

Blanche, August 1847. *Välnaden* 1-4. Stockholm.

Blennow, Anna-Maria 2002. *Europas trädgårdar. Från antiken till nutiden*. Lund.

Bolinus, Andreas 1913. *En dagbok från 1600-talet*. Stockholm.

Bonniers Lexikon 1961-1965. Stockholm.

Bra Böckers Lexikon 1979 - 1983. Höganäs.

Bremer, Fredrika 1860. *Lifvet i Gamla Verlden*. Stockholm.

Brusewitz, Gunnar 1986. *Skog: anteckningar från en glänta*. Stockholm.

Bucht, Eivor 1997. *Public Parks in Sweden 1860-1960. The planning and design discourse*. Department of Landscape Planning, Alnarp. Swedish University of Agricultural Sciences. Agraria 56.

Collingwood, Robin George 1987 [1939]. *An autobiography*. Oxford.

Comenius, Johann Amos 1639. *Janvae lingvarum reseratae aureae Vestibulum, quo primus ad latinam aditus firunculis paratur*. Holmiae [Stockholm].

Creutz, Gustaf Philip 1795. *Vitterbetsarbeten af Creutz och Gyllenborg*. Stockholm.

Dalin, Anders Fredrik 1980. *Svenska språkets synonymer*. Stockholm.

Dahlberg, Erik 1924 [1667-1715]. *Svecia Antiqua Et Hodierna*, Stockholm.

Duden 1989. Bd. 7, Etymologie. Auflage von Günther Drosdowski. Mannheim.

- Ekeland, Kelvin 1998. "Ingen skall tro på lund" i: *Lommen*, Nordiska Förbundet för kulturlandskap. Hudiksvall, s. 8-9.
- Emanuelsson, Urban, Bergendorff, Claes, Billqvist, Magnus, Carlsson, Bengt och Lewan, Nils 2002. *Det skånska kulturlandskapet*. Lund.
- Ewald, Gustaf 1983. *Svenska Vårdträd*. Vårgårda.
- Flinck, Maria 1994. *Tusen år i trädgården: från sömländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm.
- Frese, Jacob 1726. *Andelige och verdslige dikter*. Stockholm.
- Fries Carl 1963. *Den svenska södern*. Stockholm.
- Fries Carl 1965. *Gammalsverige: från Lagastigen till Hälsingskogen*. Stockholm.
- Fries, Carl 1970. *Arkadien: värld i förvandling*. Stockholm.
- Gothus, Jonas Petri 1640. *Dictionarium latino-sveco-germanicum*. Lincopie [Linköping].
- Gunnarsson, Allan 1988. *Träden och människan*. Stockholm.
- Gustavsson, Roland 1986. *Struktur i lövskogslandskap*. Stad & Land Nr 48. MOVIMUM, Alnarp.
- Gustavsson, Roland 1991. "De försvinnande lundarna" i: *Blekinges Natur: årsbok för blekinges naturvård*. Jämjö, s. 57-83.
- Gustavsson, Roland & Ingelög, Torleif 1994. *Det nya landskapet*. Jönköping.
- Gyllenborg, Gustaf Fredrik 1795. *Våterbetsarbeten af Creutz och Gyllenborg*. Stockholm.
- Hellquist, Elof 1939. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund.
- Hellquist, Elof 1957. *Svensk etymologisk ordbok*. Lund.
- Hellquist, Elof 1904. *Svenska landsmål*. Stockholm.
- Hermelin, Sven 1938. "Trädgården på ängen och i lövskogen" i: *Hem i Sverige* Nr 3. Stockholm, s. 260-264.
- Hermelin, Sven 1948. "Privatträdgårdar" i: *Trädgårdskonst. Den moderna trädgårdens och parkens form*. Stockholm, s. 207-216.
- Hesselmann, Henrik 1905. "Svenska löfångar" i: *Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Stockholm, s. 1-23.
- Hildebrand, Hans 1879-1903. *Sveriges Medeltid*, [1899], Bd 1-3, Stockholm.
- Holm, Pelle 1989. *Bevingade ord*. Stockholm.
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof 1863. *Wärend och wårdarne: ett försök i svensk ethnologi*. Stockholm.
- Ihse, Margareta 1997. "Kan ängen vara en hed?: begreppet 'äng' från kulturhistorikerns och botanistens synvinklar" i: *Svensk Botanisk Tidskrift*. Stockholm, s. 211-221.
- Janik, Allan 1995. *Närvarons dimension: essäer om Wittgenstein och språkets gränser*. Stockholm.
- Janik, Allan 1996. *Kunskapsbegreppet i praktisk filosofi*. Stockholm.
- Jansson, Sven-Bertil 1999. *Den levande balladen*. Stockholm.
- Johnson, Magnus 1938. "Växtvalet för tomter på ängsmark, i lövskog och lund" i: *Hem i Sverige* Nr 3. Stockholm, s. 265 270.
- Johnsson, Pehr 1926. *Skogen i kulturhistoria och tradition*. Eksjö.
- Jonsson, Bengt. R. (red.) 1981[1962]. *Svenska Medeltids Ballader*. Lund.
- Karlfeldt, Erik Axel. 1979a [1895]. *Vildmarks- och Kärleksvisor*. Stockholm.
- Karlfeldt, Erik Axel. 1979b [1901]. *Fridolins lustgård och Dalmåningar på rim*. Stockholm.
- Karlfeldt, Erik Axel. 1979c [1906]. *Flora och Pomona*. Stockholm.
- Karlfeldt, Erik Axel 1979d [1918]. *Flora och Bellona*. Stockholm.
- Kingo, Thomas 1685. *Andelige siungebors första deel...*Köpenhamn.
- Kleen, Else 1910. *Kvinnor och kläder*. Stockholm.
- Klemming, Gustaf Edvard 1848-55. *Småstycken på Forn Svenska i Svenska Medeltidens Bibelarbeten*. Del. I-II. Stockholm.
- Klintborg Ahlko, Åsa 2001. *Mellan träderans och minneslund: svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*. Alnarp.
- Krok, Thorgny Ossian Bolivar Napoleon & Almquist, Sigfrid 1967. *Svensk Flora*. Uppsala.
- Krok, Thorgny Ossian Bolivar Napoleon & Almquist, Sigfrid 1985. *Svensk Flora*. Uppsala.
- Liedman, Sven-Eric 2001. *Ett oändligt äventyr: om människans kunskaper*. Stockholm.
- Lind, Olof 1749. *Teutsch-schwedisches und schwedisch-teutsches Lexicon oder Wörter-buch*. Stockholm.
- Linnerhielm, Jonas Carl 1985 [1797]. *Bref under resor i Sverige*. Vol.1. Bromma.

- Lorentzon, Kenneth 1989. "Woodlandet – en djungel i din trädgård" i: *Perennboken med växtbeskrivningar 1989*. Stockholm, s. 90-105.
- Lovén Sven A. 1939. *Parklandskapet och dess värd*. Stockholm.
- Lucidor (Lars Johansson) 1688. *Helicon blomster*. Stockholm.
- Lundberg, Emma 1936. *Trädgården: en länk mellan hemmet och naturen*. Stockholm.
- Lundberg, Emma och Lundberg, Erik 1941. *Svensk trädgård: dess förutsättningar i tradition och natur*. Stockholm.
- Lundequist, Jerker 1995. *Design och produktutveckling: metoder och begrepp*. Lund.
- Lundquist, Kjell 1997. "Något om begreppet trädgård och dess förändrade innebörd" i: *Nordisk Arkitekturforskning* 1997:4, s. 39-58.
- Lundmark, Lennart 1993. *Tiden är bara ett ord: om klockornas makt och hur man bryter den*. Stockholm.
- Magnus, Olaus 1982 [1555]. *Historia om de nordiska folken*. Stockholm.
- Martinson, Harry 1986. *Ur de tusen dikternas bok*. Lund.
- Martinson, Harry 1998 [1973]. *Dikter 1953-1973*. Stockholm.
- Martinson, Harry 2000 [1938]. Prosastycket "Sommarmorgon" från samlingen "Midsommardalen" i: *Naturessäer*. Stockholm, s. 93-159.
- Martinson, Harry 2000a [1937]. Prosastycket "I gröna riken" från samlingen "Svärmare och harkrank" i: *Naturessäer*. Stockholm, s. 5-91.
- Martinson, Harry 2000b [1963]. Prosastycket "Sommarens lek" från samlingen "Utsikt från en grästuva" i: *Naturessäer*. Stockholm, s. 291-365.
- Martinson, Harry 2000c [1938]. Prosastycket "Vinden på marken" från samlingen "Midsommardalen" i: *Naturessäer*. Stockholm, s. 93-159.
- Martinson, Harry 2000d [1938]. Prosastycket "På åsens trappa" från samlingen "Midsommardalen" i: *Naturessäer*. Stockholm, s. 93-159.
- Martinson, Harry 2000e [1963]. Prosastycket "Sommarens lek" från samlingen "Utsikt från en grästuva" i: *Naturessäer*. Stockholm, s. 291-365.
- Martinson, Gunnar 1957. *En bok om trädgårdar: tomtval, ideritningar, trädgårdsdetaljer*. Stockholm.
- Media: familjlexikon* 1981. Stockholm.
- Modee, Reinhold Gustaf 1752. *Utdrag utur alle ifrån den 7 dec. 1718 utkomne publique handlingar*. Stockholm.
- Molin, Ulla 1986. *Leva med trädgård*. Höganäs.
- Mossberg, Bo & Stenberg, Lennart 1992. *Den nordiska floran*. Stockholm.
- Mossberg, Bo & Stenberg, Lennart 1999. *Vårfloran*. Stockholm.
- Muir, Richard 2000. *The New Reading the Landscape*. Fieldwork in Landscape History. University of Exeter Press, Exeter.
- Narvelo, Widar 1997. "Den rika ängen" i: *Utblick Landskap*, 4. Stockholm, s. 22-29.
- Nationalencyklopedin* 1989-96, Bd.1-20. Höganäs.
- Nationalencyklopedin* 2002. Malmö.
- Nordisk Familjebok, Encyklopedi och konversationslexikon* 1930. Stockholm.
- Nordisk Familjeboks konversationslexikon och realencyklopedi* 1892. Stockholm.
- Nordisk Familjeboks konversationslexikon och realencyklopedi* 1912. Stockholm. Rev. uppl.
- Nyman, Carl Fredrik 1867-1868. *Utkast till svenska växternas naturhistoria eller Sveriges fanerogamer skildrade i korthet med deras växtställen och utbredning...* Örebro.
- Olsen, Ib Asger 1999. *Planter i miljöet: lärebog i planteanvendelse*. Vanlose.
- Ord för ord: svenska synonymer och uttryck* 1982. 2. uppl., Stockholm.
- Oxford Latin Dictionary* 1976. Ed. Glare, P.G.W. Oxford.
- Palm, Thede 1942. "Uppsalalunden och Uppsalatemplet" i: *Vetenskapssocieteten i Lund, Årsbok*. Lund, s. 81-109.
- Prytz, Andreas Johannis 1620. *Olof Skottkonung*. Uppsala.
- Påhlsson, Lars 1998. *Vegetationstyper i Norden*. Köpenhamn.
- Quintilianus, Marcus Fabius 1890. *De institutione oratoria: Liber 1*. Paris.
- Ramírez, José Luis 1995. *Skapande mening. 3, Om meningens nedkomst - en studie i antropologisk tropologi*. Stockholm.

- Rasmussen, Sten Eiler 1963. "Havekunstneren Erik Bülow-Hübe" i: *Havekunst: København: nordisk tidskrift for planlægning af have og landskab*. Köpenhamn, s. 48-55.
- Reuterswärd, Gösta 1946. *Din trädgård*. Stockholm.
- Risingh, Johan 1671. *Een land-book, eller några rpsatter til vårt käre fädernes-landz nytta och förkofring wälmeente om landbrunn och land-lefverne*. Wästeråhs.
- Rollison, Nigel 1984. *Svensk-engelsk ordlista för lantbruk*. Uppsala, Stockholm.
- Rydberg, Viktor 1874. *Romerska sägner om Paulus och Petrus*. Stockholm.
- Schmedeman, Johan 1706. *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån åbr 1528 in til 1701 angående justitia och executions-åbrender, med een förteckning...* Stockholm.
- Schroderus, Ericus Johannis 1929 [1638]. *Dictionarium quadrilingue: Suedicum, Germanicum, Latinum, Graecum*. Uppsala.
- Schück, Henrik 1932-1944. *Kgl. Vitterhets- och antikvitetsakademien*. Stockholm.
- Segerstedt, Torgny 1906. "Den heliga eken" i: *Ymer*. Tidskrift utg. af Svenska Sällskapet för antropologi och geografi. Stockholm, s. 341-346.
- Selander, Sten 1953. "Träden och människorna" i: *Våra Träd*. Stockholm, s. 7-39.
- Selander, Sten 1955. *Det levande landskapet i Sverige*. Stockholm.
- Sernander, Rutger 1934. "Linné och lövängen" i: *Sveriges Natur* 25: Svenska Naturskyddsföreningens tidskrift. Stockholm, s. 55-75.
- Sjöbeck, Märten 1932. "Lövängen och dess betydelse för det sydsvenska bylandskapets uppkomst och utveckling" i: *Svenska skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Stockholm, s. 132-157.
- Sjöbeck, Märten 1942. Ur: Bildsamling Märten Sjöbeck, Universitetsbiblioteket i Lund.
- Sjöbeck, Märten 1946. "Utbredning i Sydsvrige av toppbeskuren lind (*Tilia*) och ask (*Fraxinus*) samt dessa träds förhållande till den äldre odlingen" i: *Norra Allbo bemygdysförenings årsbok Vårensblygder 1929-1990*. Alvesta, s. 13-29.
- Sjöbeck, Märten 1964. "Skottskog och grässväl" i: *Sveriges natur: Naturskyddsföreningens Årsbok*. Stockholm, s. 26-52.
- Sjöbeck, Märten 1973. *Det sydsvenska landskapets historia och vård*. Landskrona.
- Sjörs, Hugo 1956. *Nordisk växtgeografi*. Stockholm, Oslo, Köpenhamn, Helsingfors.
- Sjörs, Hugo 1971. *Biologi. 10, Ekologisk botanik*. Stockholm.
- Skogensencyklopedin* 2000. Sveriges Skogsvårdsförbund. Michael Håkansson (red.). Stockholm.
- Snoilsky, Carl 1869-97. *Dikter*. Stockholm.
- Stagnelius, Erik Johan 1867-1868. *Samlade skrifter*. Stockholm.
- Stiernhielm, Georg 1649. *Then fägne Cupido*. Stockholm.
- Svenska akademien 1942. *Ordbok över svenska språket*. Lund.
- Svenskt Diplomatarium* 1829. Bd 1, Åren 817-1285. Utg. av Johan Gustaf Liljegren. Stockholm.
- Svenskt Diplomatarium* 1837. Bd 2, Åren 1286-1310. Utg. av Johan Gustaf Liljegren. Stockholm.
- Svensk Ordbok* 1986. Solna.
- Svensk Uppslagsbok* 1933. Malmö.
- Svensk Uppslagsbok* 1951. 2. uppl., Malmö.
- Sydsvenska Dagbladet* 9706
- Sydsvenska Dagbladet* 031115.
- Sätherberg, Herman 1879. *Blomsterkonungen: Bilder ur Linnés lif*. Stockholm.
- Sørensen, Carl Theodor 1984 [1966]. *39 haveplaner: typiske haver til et typebus*. Köpenhamn.
- Taube, Evert 1979. *Visor och dikter. Jag kommer av ett brusand' hav. Berättelser och essayer*. Stockholm.
- Thesleff, Arthur 1898. "Pietet för träden" i: *Vårt land*; 8. Helsingfors, s. 1-14.
- Tillhagen, Carl-Herman 1995. *Skogarna och träden: naturvård i gångna tider*. Stockholm.
- Trier, Jost 1963. "Venus. Etymologien um das Futterlaub" i: *Münstersche Forschungen*; Köln, Bd. 15.
- Variorum rerum vocabula cum sueca interpretatione* 1890 [1538]. Utg. Aksel Andersson. Stockholm, Uppsala.
- von Dahlin, Olof 1751/1767. *Vitterhets-arbeten I, II*. Stockholm.
- von Linné, Carl 1959 [1751]. *Carl Linnæi Skånska resa på höga överbetens befällning förrättad år 1749...* Stockholm.

- von Linné, Carl 1975 [1751]. *Carl Linnaei Skånska resa på böga överbetens befallning förrättad år 1749*...Stockholm.
- von Linné, Carl 1977 [1751]. *Carl Linnaei Skånska resa på böga överbetens befallning förrättad år 1749*...Stockholm.
- von Linné, Carl 1986. [1755]. *Svensk Flora: Flora Svecica*. Stockholm, Uppsala.
- Wahlgren, A. 1914. *Skogsskötsel: handledning vid uppdragande, vård och förnyring av skog*. Stockholm.
- Wahlgren, Anders och Schotte, Gunnar 1928. *Sveriges skogar och huru vi utnyttja dem*. Del 1. Stockholm.
- Wallin, Johan Olof 1819. *Wersar vid begrafningar samt bön å predikstolen*.
- Wittrock, Swantje 2001. "Den heliga lunden" i: *Ale* 2001:1. Lund, s. 13-25.
- Wivallius, Lars 1632. *Dikter*. Stockholm.
- Worsøe, Eiler 1998. "Lund for lund" i: *Lommen*, Nordiska Förbundet för kulturlandskap. Hudiksvall, s. 6-7.
- Östergren, Olof 1934. *Nusvensk Ordbok*. Stockholm.